

Jakin182

urtarrila-otsaila
2011

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskararen
Normalkuntzako Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

.....

KULTURA SAILA

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

AURKIBIDEA

ZENBAKI HONETAN

7

GURE IRITZIZ

9 Euskarazko hedabideak,
beste jauzi baterako ordua
JAKIN eta euskarazko beste 80 hedabide

13 *Egunkariaren epaia eta*
euskararen askatasuna
JOAN MARI TORREALDAI

LIBURUAK

21 Euskal liburugintza 2009
JOAN MARI TORREALDAI

GAIAK

61 *Jakin* (1956-1961)
PAKO SUDUPE

EGUNEN GURPILEAN

91 **HAIZEA BARCENILLA**
INAKI IRAZABALBEITIA
GOIZALDE LANDABASO
LIONEL JOLY
JOSU LARRINAGA

© **Jakin**

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

Jakin

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia
Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07
jakin@jakingunea.com
www.jakingunea.com

2011ko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	55 €	—
Ale arrunta	9,20 €	12 €
EUROPAN		
Harpidetza	70 €	—
Ale arrunta	11,70 €	15,50 €
EUROPATIK KANPO		
Harpidetza	85 €	—
Ale arrunta	15 €	18 €

SUMMARY

BASQUE BIBLIOGRAPHY 2009

Joan Mari Torrealdai, the editor of *Jakin*, publishes appraisal of the development of bibliographical publication in the Basque language during 2009. In this year, 2,342 books were published in the Basque language, 231 less than in 2008. Most of these publications are school books (32%), followed by children's and young people's literature (22%), books on human and social sciences (19%) and literature for adults (16%).

Torrealdai has been cataloguing Basque bibliographical publication since 1976. **JOAN MARI TORREALDAI**

JAKIN (1956-1961)

The writer, Pako Sodupe, focuses on the first five years of history of the journal *Jakin*, between the 1950s and 60s. Some crucial controversies of a linguistic, cultural and ideological nature emerged in those years, involving several of the most prominent players in Basque culture at the time: Jokin Zaitegi, Orixe, Txillardegi and Koldo Mitxelena. The author analyses the main keys to these controversies and the role played by the journal *Jakin* in their development. **PAKO SUDUPE**

NEWS TODAY

This section gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. Current affairs in the field of art, technoscience, literature, socio-linguistics and globalization will be analyzed this year. This section draws on various specialists: Haizea Barcenilla, Inaki Irazabalbeitia, Goizalde Landabaso, Lionel Joly, and Josu Larrinaga. **VARIOUS AUTHORS**

ZENBAKI HONETAN

Eskuetan duzun hau bigarren aldiko 182. zenbakia da eta 2011. urteko lehenengoa.

Zenbaki honetako edukien artean *Gure iritziz* saila dugu lehenik eta behin, bi artikulurekin.

Lehenik, euskarazko hedabideek elkar hartuta egin duten gogoeta biltzen duen editorial bateratua dakarkigu: «Euskarazko hedabideak, beste jauzi baterako ordua». Hedabideen krisi egoera globalarekin batera, krisi ekonomikoaren kolpeak ere gogor astindu du azken aldiaren euskarazko hedabideen sektorea. Erakundeetatik estrategikotasuna aitortzen bazaio ere, asmo hori ez da gero islatzen sostengu ekonomikoa bermatu beharko luketen politikatan. Hedabideok bat egin dugu, eta sektorearen aldeko apustu sendoa egin dezan eskatu diegu erakunde publikoei. *Jakinekin* batera, beste 80 hedabidek ere bat egin dute gogoeta eta eskaera horiekin.

Bigarren artikuluan, Joan Mari Torrealdaik *Jakineko* zuzendariak, *Egun-karia* auziaren epaiak euskal kulturarentzat izan duen garrantzia azpimarratzen du. Izan ere, azken aldiaren tribunaletan ohikoa zen jokamoldea hausteaz gain, judizialki eraiki nahi zen tesi polizialari bidea moztu dio epai horrek batez ere, instituzionala ez den euskalgintza gaiztotzat, terrorizatzen jotzen zuen tesiari, hain zuzen.

Ondoren, *Liburuak* sailean, Joan Mari Torrealdaik, aurreko urteetan egindakoaren ildo beretik, 2009. urtean euskaraz argitaratutako liburuen azterketa aurkezten digu. Izan ere, Torrealdaik urtero egiten duen lana ez da mugatzen liburuen zerrenda hutsa osatzera (www.jakingunea.com webgunean dago 2009ko liburuen zerrenda hori). Ohi duenez, oraingo honetan ere euskal liburuen urteko ekoizpenaren azterketa eta balorazioa osatu du.

2009ko euskal liburugintzaren azterketa honetan ere, beraz, hainbat datu eta zifrarekin batera, analisia eta balorazioa datoz. Lehen aldiz, gai-

nera, liburu digitalari buruzko atala erantsi dio azterketari, argialetxeen eta gaien inguruko datuekin. Horretaz gain, honako alderdi hauek landu ditu egileak: lehenik, liburu produkzioaren zifren eta iturrien fidagarritasunaren auzia; bigarrenik, argitalgintzari dagokionez, liburu ekoizleen izaera eta aniztasuna, eta argialetxe emankorrenen aipamena; hirugarrenik, argitalpenaren zenbakiengintzaren inguruan, argitaratutako tituluengintza, nobedadeak eta berrargitalpenak, jatorrizko eta itzulitako liburuak; eta, azkenik, gai multzoengintzaren sailkapenari buruzko datuak eta azterketa. Kopuru nagusiak aipatzearren, 2009an 2.342 liburu argitaratu ziren, 2008an baino 231 gutxiago. Urtero legez, liburu gehienak hezkuntza eta irakaskuntza arlokoak izan ziren: 747 (produktzio osoaren %32); ondoren, haur eta gazte literaturako liburuak (508, %22), giza eta gizarte zientziei buruzkoak (445, %19) eta helduen literaturakoak (380, %16).

Gaiak sailean, bestalde, Pako Suduperen artikulua bat dator. Bertan, *Jakin* aldizkariaren historiaren lehen bost urteei begiratzen die, 1956-1961 aldiari, alegia. Urte horietan, izan ere, kultura, hizkuntza eta ideologiaren esparruei lotutako funts handiko eztabaidak gertatu ziren euskal kulturako orduko eragile garrantzitsuenen artean, Jokin Zaitegi, Orixe, Koldo Mitxelena eta Txillardegia, esaterako. Eztabaida horien gako nagusiak aztertzen ditu Sudupek, *Jakin* aldizkariak horien garapenean bete zuten zeregin esanguratsua gogoratzeaz batera.

Egunen gorpilean saila dator azken orrialdeetan. Ohi denez, azken hilabeteotako berrien iruzkin labur eta biziak dakartzate Haizea Barcenillak Artean, Inaki Irazabalbeitiak Teknozientzian, Goizalde Landabasok Literaturan, Lionel Jolyk Soziolinguistikian eta Josu Larrinagak Glokalia atalean. ¶

Euskarazko hedabideak, beste jauzi baterako ordua

Euskarazko hedabideen historia jarraitu duenak, badaki azken 30 urteetako abaroan egin dela biderik emankorrena. Eta badaki denbora horretan emandako aurrerapausoa itzela dela. Gaur egun 400.000tik gora biztanlek kontsumitzen ditu euskarazko hedabideak, 2008ko Eusko Jaurlaritzaren ikerketa baten arabera.

Komunikazioa da gure ardatza, inguratzen gaituen mundua nola ikusten dugun kontatzea, ikusmolde eta euskarri anitez. Elkarren lehian eta elkarren osagarri. Hori da lokaletik globalera egiten dugun ekarpen nagusia, hizkuntza, euskaraz egiten duguna. Harro gaude egindako bide horrekin, pozik egiten dugunarekin, euskal kulturaren isla eta hauspo gara, eta gure euskaltasunetik munduaren ikuskera ugari eskaintzen ditugu. Albiste eta informazioaren haritik, entretenimendutik, gertukotik, sakonetik, zientziatik...

Baina ez da nahiko, ibilbide horretan sakondu behar dugu, orain artekoa hobetuz eta zabalduz. Hiztun komunitateak bere burua euskaraz islatua ikusteko eskubideaz ari gara, beharraz, nahiaz. Edozelako gizarte modernoren orainean, edozein kulturaren geroan, giltzarri da hedabideen zeregina. Ez da hori ukatuko duenik, eta hala ebazten da behin eta berriz

erakunde publiko eta alderdi politiko gehien euskarari buruzko gogoeta eta plan estrategikoetan. Printzipio eta helburutan letra larriz aitortzen dute garrantzi hori, baina sostengu ekonomikoan ez, ez behintzat hedabide ez publikoei dago-kienez.

Jakina da EAE, Nafarroa eta Ipar Euskal Herrian oso egoera desberdinak bizi direla: Nafarroan eta Iparraldean erakundeen sostengua hutsala da; EAEn oso bestelakoa da, baina ez da nahikoa, aurrean ditugun erronkei begira eusteko adinakoa ez bederen.

Euskarazko hedabideok ohituta gaude zailtasunean jarduten, gure hizkuntzaren izaera ez normalizatuak horretara bultzatzen gaitu, eta agian horrek ere laguntzen digu bizi dugun krisiari aurre egiten. Baina egoera gorria da, eta, hainbatetan, larria. Hedabide ugari ari dira ixten munduan, hedabide historikoak, ospetsuak, gureen aldean handi eta indartsuak... Eta guk ere enbataren erdian dihardugu. Publizitatea behera, salmentak ere bai, diru-laguntzak urritzeko joeran... Noiz arte eutsi ahal izango diogu?

Bankuen, autoen, altzari eta etxetresna elektrikoen salbamendu garaian, guk ere sostengu sendoagoa aldarrikatzen dugu. Maiz aurpegiratu zaigu diru publikotik bizi garela, bai euskal kultura, bai euskarazko hedabideak, konplexua sortzeraino ere bai agian. Orain, oster, inoiz baino argiago ikusten da nola giltzarritzat jotzen diren esparru eta proiektuetan erakunde publikoek dirutzak bideratzen dituzten, izan horiek eremu publiko edo pribatukoak.

Eta ekonomikoki ere sektore garrantzitsua da euskarazko hedabide ez publikoena: 600 langiletik gora ari gara bertan, hilero soldata etxera eramanez eta euskal gizartearen aberastasunean gure alea jarritz.

Azken 30 urteetan ibilbide oparoa egin dugu, baina bada ordua beste jauzi bat emateko. Gure konpromisoa hemen dago, egunerokoan ikusgai. Eta instituzioen konpromiso sendoagoa ere egunerokoan ikusi nahi dugu. Herri erakunde publikoen sostengu eta babes handiagoa aldarrikatzera gatoz.

Gure gizartearen garapena ezin delako porlanaren eta azpiegitura handien garapenari lotu. Adibidez, Euskal Y tren proiektuaren kilometro bakar batek erakunde publikoetatik euskarazko hedabide ez publiko guztietara lau urtetan bideratzen dena balio du. Errepide, trenbide edo eraikuntza handien zati txiki batek gure etorkizuna berma dezake. Euskarazko komunikazioak merezi du tamainako apustua, eta euskal kulturak ere bai.¶

**JAKIN eta
euskarazko beste 80 hedabide¶**

Egunkariaren epaia eta euskararen askatasuna

Ohikoa da urtea igaro denean errepassoa egitea. Halaxe egin da berrikitan 2010 urteari buruz. Errepaso edo balantze gisa-ko horietako gehientxoena irakurri ditut, euskal kulturari dagokionean.

Huts bat nabaritu dut: *Euskaldunon Egunkaria* auziko epaia gutxitan aipatzen da eta gutxiagotan azpimarratu. Iruditu zait ez dugula behar den arretaz irakurri. Nire ustetan garrantzi handia du, azken aldion tribunaletan ohikoa zen jokamoldea hautsi zuelako bakarrik ez, baizik eta, batez ere, judizialki erai-ki nahi zen tesi polizialari bidea moztu ziolako.

2002. urtean Guardia Zibilak idatzi zuen txosten batek bitan banatzen zuen euskalgintza: ona eta gaiztoa, instituzionala eta terrorista. Gure atxiloketen eta *Egunkariaren* epaiketaren oinarria txosten hori izan da: euskalgintza gaiztoa ginen.

Euskalgintza jatorrak bere iturburua espainiar Konstituzioan du eta goitik behera Estatutuetaraino hedatzen da, gobernuz gobernu. Erakunde ofizial horiena da euskara eta kultura babetu eta sustatzeko legitimitasuna.

Horietaz kanpo ari den euskalgintza, herritarra, ETak bereztat esklusiboki hartzen duena da azken berrogei urtetik gora. Kolpe batez gizarte zibilari, euskalgintza sozialari legitimitatea

ukatu egiten dio tesi horrek, ez soilki hor aritzea susmagarri baizik eta delitugai bihurtuz.

Indar polizialek tesi hori bide-orritzat hartuta abiatu ziren *Egunkariaren* aurka. Baina kasu, tesi hori ez da *Egunkaria* jartzeko prestatua, euskalgintza sozial guztia baizik, euskal kulturako enpresak bezala elkarte eta pertsonak. Gutako inor ez da euskalgintzan ari baizik eta ETAREN alde euskarapean mozo-rroturik. Diodan hori (esan dezadan parentesi artean) ez pentsa gero teorikoa denik, kontrara baizik: epaiketako orduan salakuntza esplizitu zein inplizitua hor izan da beti. Tesi horren indar espantsiboak euskalgintza soziala oso-osorik ETAREN baitako bihurtzen du.

Tesiaren nobedadea ez da teorikoa, egia esan, Garzonek formulaturikoaren egokitzapen bat baizik. Aurrena komandoetatik alderdi edo elkarte politikoetara lerratu zen tesia (ilegalizazioak), gero elkarte edo talde sozialetara (18/98 epaiketa), eta orain urrats bat gehiago nahi zuen Guardia Zibilak, euskalgintzara luzatu tesia: euskalgintza soziala ETA da. Jauzi kualitatibotzat hartu genuen guk, ez urrats soil gisa. Horren ondorioak neurtezinak eta konponezinak izan baitaitezke (edo zitezkeen?). *Egunkaria* itxi zutenean lortu zen beste berri bat kaleratzea, baina pentsaezina da gauza bera egin daitekeenik argitaletxe, aldizkari, elkarte eta talde guztiekin.

Gure akusazioko testuak ezagutu eta Guardia Zibilak aipaturiko tesi hori bide-orritzat zeukala ikusi genuenean, alarma argiak piztu zitzaizkigun, eta euskalgintzari horren berri ematen saiatu ginen. Iruzurgiletzat hartu gintuzten batzuek (gutxi batzuek, zorionez). Salatu egin ziguten, berriz ere nolabait, geure probetxu pertsonalerako euskara baliatzen ari ginela, gizar-tea gure alde aktibatzeke euskara erabili egiten genuela. Eta ez zela euskalgintza epaiketan jokoan edo auzitan zegoena, *Egunkaria* soil-soilik baizik.

Epaiketarako bidean geunden orduan. Gaur fase hori amaitu da (bigarren epaiketaren atarian bagaude ere). Amaitu da, eta zori onez. Epaia hor dago. Eta ikusi epaia! Epaiak, bistan da, auzipetuok absolbitzen gaitu. Baina gure absoluziotik ha-

rago doa, *Egunkaria* auzitik harago doa. Sekulako egurra ematen die Guardia Zibilaren inbestigazioari, Juan del Olmoren instrukzioari, eta AVT edo Dignidad y Justiciaren akusazioei, sekulako deskalifikazioa.

Ondorioetan luze delakoan, komeni da epaiaren zertzelada bat edo beste gogoratzea. Bazter uzten ditut bazterrean uztekoak ez diren *Egunkaria* ixtearen berme konstituzionalik eza, edo torturen sinesgarritasuna, esaterako. Bi puntu soilik nabarmenduko ditut orain hemen, bata metodologikoa eta bestea muin-muinekoa, aipatzen ari naizen puntuari dagokiona hain zuzen.

Bat: akusazioez ari da halabeharrez tribunala, baina prozesu osoari dagokio jardunmolde metodologiko bera:

Las acusaciones han invertido el proceso inductivo. Primero se ha decidido cuál es la conclusión, de la que se predica, sin base, que es indiscutible, luego se buscan las señales, vestigios o indicios y, por último se rechaza cualquier sentido o explicación de estos que no apoye la conclusión.

Hipotesien ordeztasuna zela abiapuntua —Guardia Zibilaren txosteneko doktrina apriorizkoa— salatu genuen guk behin eta berriz. Tribunalaren salakuntza are zorrotzagoa da.

Eta bi: akats nagusia, hala ere, metodologiaren aurretikoa da: euskara indarkeriarekin lotzeko aurrejuzgua. Epaiak espresuki aipatzen eta gaitzesten du hori. Izan ere, akusazioetan barra-barra agertzen den ikuspegi maltzur hori, aurretik instrukzioan dago nonahi eta batez ere bien iturburu den Guardia Zibilaren 2002ko txostenean, tesi itxuran. Hona tribunalaren epaia:

La estrecha y errónea visión según la cual todo lo que tenga que ver con el euskera y la cultura en esa lengua tiene que estar fomentado y/o controlado por E.T.A. conduce, en el proceso penal, a una errónea valoración de datos y hechos y a la inconsistencia de la imputación.

Aldez aurretik suposatutako badago euskalgintza herritar guztia nola edo hala ETArekin esku dagoela, gero ez dago lan handirik argumentu bila edozein herri-ekintza euskaltzale terrorismoarekin loturik dagoela probatzeko.

Guardia Zibilak bide-orri izan zekion eraiki zuen tesi hori ez zuen ezerezetik asmatu eta ez zegoen iritzi publiko espainolaren laguntzarik gabe. Aznarren garaiko urte haietako literatura irakurri besterik ez dago, eta Euskal Herrian eta gure herri-
tik kanpo euskalgintzaren aurka, normalizazio linguistikoaren aurka, hizkuntz politikaren aurka, hezkuntza politikaren aurka esan zirenak gogoratu eta analizatu. Zer ez zen esan, idatzi (eta egin), behin eta berriro, sistematikoki, ikastolen aurka, AEKren aurka, Euskara Biziberritzeko Planaren aurka, esaterako. Euskararen mundua deskribatzeko jarri ohi ziren hitz erabili-
enen artean daude: hutsala, puztua, manipulazioa, terrorismoa, subentzioa, indarkeria, iluna, zikina, iruzurra, diskriminazioa, abertzaleen monopolioa... Literatura hori, «estrecha y errónea visión» hori azaltzen duen literatura, sistematikoki bildu eta al-
dizkari honen orrietan aurkeztu nuen bere sasoian (ikus «Hizkuntz politikaren auzia», *Jakin* 123/124, 2001, 11-164).

Euskararekiko ikuspegi politikoki interesatu hori *Egunkaria* auziko epaiaren ondotik zuzendu ote da? Ez dakit. Burua le-
hengo lepotik dutela esango nuke. Epaietarik, absolutziorik eta epairik izan ez bailitzan jarraitzen dute askok, *Egunkaria* ETArekin lotuz eta euskara indarkeriarekin, liburu eta komuni-
kabideetan.

Topikoak bizitza luzea omen du. Egiak baino luzeagoa, ikus-
ten denez.

Egunkariaren epaiak zer irakatsi asko duelakoan nago, erreali-
tatea ispiluan islaturik bezala agertzen baita bertan.

Eta amaitzeko, hitz erdi bat. Iruditzen zait Gomez Bermudez epaimahaiko buruak Patxi Lopez lehendakariari ere «estrecha y errónea visión» dioen txarteltxo gorria aterako liokeela Ahol-
ku Batzordean jaulkitako hitzengatik. (Zeinek idazten dizkio horrelako testuak lehendakariari, erreferentzia makur horiekin behin eta berriro?). Mingarria gertatzen da EAEko lehendaka-
riak euskara eta indarkeria horrela lotuta ematea eta are ta-
malgarriagoa Aholku Batzordeko presidente gisa egitea hori, sorrera-bileran gainera. Oraingo hitzek oihartzun egiten zioten hauteskunde kanpainako testu programatikoari, «Euskara as-

katasunez» hari. Bertan aditzera ematen zenez, euskararen mundua ez zen demokratikoa, ez anitza eta integratzailea ez eta indarkeriarekin kritikoa. Horregatik errebindikatzen zuen «Euskara askatasunez». Geroztik, ordea, *Egunkaria* auziko epaia gertatu da, eta Patxi Lopez ez da hautagaia baizik eta guztion lehendakaria, euskaltzaleona ere bai. Gomez Bermudezek salatu zuen ikuspegi estu eta oker hori aldatzeko ordua delakoan nago.¶

JOAN MARI TORREALDAI

LIBURUAK

Euskal
liburugintza
2009

21 JOAN MARI TORREALDAI

Euskal liburugintza 2009

JOAN MARI TORREALDAI

Soziologian doktorea eta Kazetaritzan lizentziaduna

33 aldiz, 33 urtez segidan, behin ere huts egin gabe, ekin diogu urteko liburugintzari bahea jarri eta errepassoa egin asmoz.

Urte asko dira eta ez da harritzekoa gorabeherak izatea. Atzera begira jarrita, uztekotan ere izan naiz pare bat aldiz. Neke handia duelako berarekin bilketa lanak eta konpentsazio sozial gutxi. Ematen du, ematen duenez, gaiaz inor gutxi interesatzen dela, inortxo ere ez dela enteratzen, eta inork ez diola jaramon handirik egiten. Hori ematen du, bai, komunikabideetako erreferentzietan ematen diren kopuru eta agertzen diren azterketak ikusita. Esker on gutxiko asto lana dela, hitz batean esateko.

Kontua da urte asko pasatu eta gero konturatzen dela bat zer emendio egiten dien lanak bai profesionaleri, bai adituei. Konbikzio horrek segitzeko bultzada ematen du. Anekdotak txiki bat. Urtearen hasieran gure parajeen Adarrara igotzeko afana dago. Zita hori galtzen ez dugunetakoa gara gu ere, Mikel eta biok. Harako bidean, Onddon bikote ezezagun batekin topo egin genuen. Emakumezkoak ezagutu egin

ninduen, eta, halakoa zara, ezta? galdetu ondoren, hitzetik hortzera eskerrak eman zizkidan. Zergatik eskerrak?, galde-tu nion, harrituta. *Egunkariarekin* zerikusi zuen zerbaiten susmoa hartu nion. Eta urteko lehen ustekabekoa eman zidan erantzunak: bibliografia lanagatik! Sekulako mesedea egiten omen dio eta asko erabiltzen omen du. Zur eta lur utzi ninduen erantzunak, eta pozarren. Ez dakit esker emai-le hura nor den, profesionala den, ez dakit deus ere. Animoz beteta igo nuen Adarra mendiko azken aldapa.

Unibertsoa: liburu analogikoa eta digitala

Aurtengo nobedadea zera da, aurreko lerroan agertzen den «liburu digitala» sartu dudala azterketan. Alegia, paper euskarriaz gain, euskarri digitalak ere bildu eta aztertu ditugula.

Izan ere, euskarrien gaineratik, «euskal liburua» da hemen aintzat hartzen dena.

Zer den «euskal»? Oso erraza: euskaraz dagoena, osorik edo partzialki. Besterik da testuaren jatorria, edo non eman den argitara. Guretzako inportantea hizkuntza da: euskarak egiten du liburua euskaldun. Ez du nahitaez oso-osorik euskaraz izan behar. Elebidunak ere halaxe kontsideratzen ditugu, euskarazko.

Eta zer da «liburu»? ISBN daukatenak bakarrik aintzat hartzen ditut. Eta lehen aldiz sartu ditut azterketan pape-rezkoek gainera bestelako euskarrietan argitara emanak, horiek ere ISBN matrikula baldin badute.

Orain baino lehen ere, egia esan, liburu elektronikoa bil-du ohi nuen, eta halaxe agertzen da dagokion urteko ze-rrendan, baina ez nuen azterketan integratzen. Aldizkari honetantxe hala nioen iaz:

Bide batez esango dut, liburu elektronikoari datorren urtean heldu beharko diodala, 2009ko ekoizpena aztertzean; izan ere, liburu elektronikoaren agerpen publikoa 2009ko Duran-goko Azokan izan da.

Emandako hitza betetzera dator aurtengoa.

Irizpide horiei jarraiki, 2.342 titulura iritsi naiz. Kopuru horretan daudenak fitxa bibliografiko eta guzti aurkituko ditu irakurleak *Jakinen* webgunean (www.jakingunea.com). Beste asko ere badira han, nik neuk liburutzat gustura hartuko nituzkeenak, baina ISBNrik ez daukatenez kanpo utzi behar izan ditudanak. Analisitik kanpo bai, baino ez zerrendatik kanpo.

Begien bistakoa da ematen ditudan titulu kopuruak eta beste iturri batzuek ematen dituztenak ez datozela bat. Batzuetan diferentziak ez dira huskeria. *Jakinekoaz* gainera pare bat iturri apartatu ditut: ISBN espainiar agentzia, Hego Euskal Herriko liburuaren kontrola erakunde horretan eramaten delako; eta garai batean Precisa eta orain Conecta azterketa-enpresa, horrek Euskadiko Editoreen Elkartearentzat lan egiten baitu.

Ondoko taulan agertzen da iturri bakoitzak ematen duen emaitza.

<i>Iturria</i>	<i>ISBN espainiar agentzia</i>	<i>Precisa / Conecta</i>	<i>Joan Mari Torreal dai</i>
2000	1.425	1.589	1.519
2001	1.326	1.621	1.488
2002	1.342	1.588	1.667
2003	1.487	1.576	1.949
2004	1.904	1.584	1.859
2005	1.793	2.094	2.030
2006	1.525	1.710	1.822
2007	1.552	2.009	2.147
2008	2.156	2.094	2.573
2009	2.040	2.022	2.342

Diferentziak nondik datozen ez dakit nik. Susmatzen dut metodologiak baduela eraginik. Nik aurrena «sare pelagikoa» erabiltzen dudala esango nuke, eta gero bahea: liburu diren eta ez direnak bildu, eta gero ISBNdun liburuak apartatu analisirako. Azterketarako darabiltzadanak horiek bakarrik dira, identifikazio-zenbaki hori daukatena. Webguneko zerrendan, baina, 252 titulu gehiago agertzen dira, nahiz eta ISBNrik ez izan. Horiez gainera, beste 508 titulu

utzi ditut argitara eman gabe, arrazoi diferenteengatik. Hor-taz, «sarekada» horietan bildu ditudanetatik 760 titulu uz-ten ditut kontatzetik landa, nahiz eta nire datu basean gor-derik mantendu.

Aarrantza hori itsaso bat baino gehiagotan egiteko ohitura dugu: argialetxeak, liburutegiak (Koldo Mitxelena, Donos-tiako Udal Liburutegia, Nafarroako Biblioteka), Euskadiko Liburutegi Sistema (lehen Nazionala), ISBNko datu base es-painiarra, eta Internet.

Aurtengoan argialetxeen bidez informazioaren %55,5 ja-so dugu; datu base eta fitxategien bidez %25; liburutegien bidez %19, eta bestelako iturrietatik %0,5. Horra gure datu basearen fidagarritasun frogak.

Azken hitz bat. Fidagarritasun maila are handiagoa nahi genuke. Horren bila jo ohi dugu urtero argitaratzaileengana zuzen-zuzenean. Zorionez, informazio erdia baino gehiago zuzenean jasotzen dugu beraiengandik, liburuak edo fitxak bidaliz. Gero informazio hori gure beste iturriekin kontras-tatzen dugu. Hori, zorionez. Baina, zoritxarrez, badira in-formazioa emateari sistematikoki uko egiten diotenak. In-formazioari paso egiten diotenen artean bertoko batzuk ba-dira; eta Madrilen edo Bartzelonan egoitza nagusia dauka-ten beste batzuk ere badira, ez guztiak.

Jardun editoriala

Argialetxe eta gainerako ekoizleen lana eta lanbidea ara-katzeari ekingo diogu atal honetan.

279 argitaratzaile

2008. urtean baino hoge gutxiago dira argitaratzaileak, baina hala eta guztiz ere asko: 279. Horien artean denetarik dago, argialetxe profesionalak eta horien ondoan lanbide honetara dedikatzen ez diren bestelako elkarte, talde eta au-toreak.

<i>Tituluak</i>	<i>Argitaratzaileak</i>
1	157
2-4	58
5-9	24
10-19	19
20-29	3
30-39	1
40-49	3
50-59	1
60-69	3
70-79	1
80-89	0
90-99	1
100-149	4
150etik gora	2

2.342 titulu ateratzeko 279 ekoizle askotxo iruditzen zait. Kontuan izan horietako erdiak baino gehiagok (%56 zehazki) titulu bakarra atera dutela 2009an. Areago: hamarretik ia bederatzik hamar titulu ez du atera. Hamar titulutik gora atera dutenak ez dira %14ra iristen.

Horiek dira kontuak. Errealitate horrekiko iritziak mota guztietakoak izan daitezke. Niri ez zait argazki hori gustatzen, iraupen bermerik ez duelako ematen, batetik; eta, bestetik, ugaritasuna eta aniztasuna bi kontu direlako. Editorialgintza gorputz sendo eta beregaina ez bada, jai dugu bizi ditugun garai zail hauetan.

Argitaletxe nagusiak

Ondoko taulan aurtengo edizioiko hamar argitaletxe indartsuenak ageri dira. Kontzentrazio editorialaren maila zenbatekoa den, eta editorialen arteko indar erlazioa zein den neurtzeko balio du taulak, bistan da.

Hona lehen hamar argitaratzaile nagusi horien argazki azkar bat:

- ekoizleen %3,6 dira
- ekoizpenaren %52,3 editatu dute
- erdiak dira bertokoak; eta erdiak, kanpokoak

- bertokoak nagusi dira ekoizpenean (%51) eta berrargitalpenean (%52,6)
- kanpokoek itzulpen gehiago egin dute (%52,3)

<i>Argitaletxea</i>	<i>Nobedadeak</i>	<i>Berrarg.</i>	<i>Titulu kopurua</i>	<i>%</i>
Ibaizabal-Edelvives	118	152	270	11,5
Elkar	108	152	260	11,1
Elkar/ Ikastolen Elkartea	11	121	132	5,6
Anaya	66	49	115	4,9
Giltza-Edebé	61	43	104	4,4
Alberdania	78	12	90	3,8
Erein	41	35	76	3,2
Deustuko Unib.	67	0	67	2,9
Zubia-Santillana	60	0	60	2,6
Aizkorri-Everest	30	21	51	2,2
<i>Guztira</i>	<i>640</i>	<i>585</i>	<i>1.225</i>	<i>52,2</i>

Editorialgintzaren baitan aurreneko hamarrek suposatzen dutena iaztik hona ez da aldatu. Are: alde txikiekin egonkorra dela esan genezake urtero-urtero.

Parte-hartzaileak ere ia beti dira berak. Nagusi-nagusiak beti finkoak dira, eta aldatzen direnak taularen behe aldekoak dira.

Iaztik hona bada alde bat, hori bai: aurtengoa orekatuagoa da, kanpoko eta barrukoetan, nobedade eta berrargitalpenean, sorkuntza eta itzulpenean.

Argitalpen digitala

Arestian esan dut liburu digitalari aurtien heltzeko hitza eman nuela. Gehiegi luzatzeko asmorik gabe baina, aurkezpen gisako lerro batzuk eskainiko dizkiot modalitate honi, gauzak ondo, aurrerantzean garrantzi berezia izango duela koan. Bestela esan, euskarazko liburu digitala hasieran dago, zein bide hartuko duen etorkizunean trinkotzen denean jakingo dugu; horregatik, goizegi delakoan azterketa arin bat askitatzat eman dut oraingoan. Jakin badakigu gehiago sarkontzea bada goela egon. Esaterako, testu bera zenbat for-

matutan agertu den; edo zenbat den paperekoa jatorrian eta zenbat espresuki formatu horretarako sortua; literatur generoetan ere sakondu liteke. Oraintxe bertan mami gutxitxo du, baina.

Hasiera apala

XXI. mendekoa da liburu digitala euskaraz, eta abiapuntu apalekoa. Bestelakoak aurretiaz baziren ere, ISBN duen aurrenekoa 2002koa da gure datu basean. Hazkundea motel segitzen du eta oraintsu hasi da gorputza hartzen. Nahiz eta zenbaki absolutuak altuak ez diren, progresioa handia da, azken bi urteotan bederen: 2007an 12 titulu bakarrik, baina 2008an 90 eta 2009. urtean 211.

Unibertsitatean jaioa

Euskarazko liburu digitalaren jaiolekua unibertsitatean datza. Deustuko Unibertsitatean aurrena, gero EHUⁿ eta segidan UEUⁿ.

2009 urtea barne, Deustuko Unibertsitateak 85 liburu atera ditu, EHUk 17 eta UEUk 119. UEUk, ikusten denez, euskarazko tesiak sistematikoki atera ohi ditu eta jokabide horri zor dio hazkundea.

Egia esan, eta UEUren kasuan bakarrik ez, tesien argitaratzea izan da oraintsu arte ekintza nagusia. Esate baterako, 2005ean digitalki argitaraturiko %64 tesia zen; 2008an are gehiago: %66; eta proportzioz gutxiago baina hala ere handia 2009koa ere: %24,5.

2009ko jauzia

2009an digitaleko gai sailak orekatzen hasten dira. Nahiz eta unibertsitateek indarrean jarraitu, bestelako argitaratzaileak jardun dira lanean. Eragile horiek dakarte gaien aniztasuna eta ekoizpenen ugaltzea.

Argitaletxeak

Lau argitarazle nabarmentzen dira 2009. urtean. Ordena honetan:

- Deustuko Unibertsitatea: %27,5
- UEU: %24,5
- Elkar: %22,5
- Alberdania: %21,5

Lauron artean ekoizpenaren %96 osatzen da.

Gaiak

2009ko honek zerikusi gutxi du ordura arte digitalki ekoi-tzi zenarekin.

Zerikusi gutxi du, halaber, edizio analogikoaren taula tematikoarekin.

Alderaketa ganoraz islatze aldera, analogikoaren eta digitalaren bi taulak elkartu ditugu:

<i>Gaia</i>	<i>Analogikoa</i>	<i>Digitala</i>
Aisia liburua	2,5	4,-
Erljioa	2,-	11,-
Giza-gizarte zientziak	19,-	28,-
Haur-gazte liburua	22,-	0,5
Irakaskuntza	32,-	4,5
Helduen literatura	16,-	44,-
Orotarikoak	0,5	0,5
Zientzia liburuak	6,-	7,5

Urtea joan eta urtea etorri, liburu analogikoak balio ber-tsuak mantentzen ditu, eta beti gai sail nagusien egitura be-
ra. Uste izatekoa da ez dela gauza bera liburu digitalean. Bi
multzo nagusik agintzen dute digitalean, oraingoz bederen:
batetik, unibertsitateak, eta hor kokatu behar dira gai des-
berdinetako tesiak; eta, bestetik, editore profesionalek egin
dute sarrera eta horiek ia modu eskusiboan literaturatik jo
dute. Gauzak ondo, datozen urteetan kopurua haziz joateaz
gainera, pentsatzekoa da gaien aukerak ere zabalduz joango
direla.

Argitaratzaile motak

Segun eta zer nabarmendu nahi den, modu bateko edo besteko tipologia ateratzen zaigu. Errealitatea ahalik eta osoen islatu nahian, azken urteotan tipologia hibridoa egin ohi dut, bi aldagairen ardatzean jiraka: jatorri geografikoa eta argitarazlearen izaera.

Horren arabera bereizi ohi ditut bertokoak eta kanpokoak; profesionalak eta bestelakoak; sektorekoak eta sektorez kanpokoak; eta, puzzlea osatzeko, horiei erantsi egiten diet argitaratze mota jakin bat: koedizioa.

<i>Argitaratzaile mota</i>	<i>Ekoizleak</i>	<i>Ekoizpena</i>	<i>%</i>
Bertoko argitaletxe pribatu komertziala	48	1.034	44, -
Argitaratzaile publikoa	44	254	11, -
Elkarte, talde, fundazio...	84	148	6,5
«Kanpokoak»	39	480	20,5
Irakaskuntzakoa	19	204	8,5
Koedizioa	22	160	7, -
Besterik	23	57	2,5

Aurreko taulak konbinaketa horiek azaltzen ditu zehaztuz bakoitzean zenbat diren, zenbat ekoitzi duten eta bakoitzaren parte hartzea zenbatekoa den.

Azterketan sakontze aldera, argitaratze-motaz mota aipatuko ditugu ezaugarri nagusiak.

- *Bertoko argitaletxe pribatua*

Hiru hitzok dira garrantzitsuak eta definitzaileak: bertokoa izatea (hau da, Euskal Herrikoa), argitaletxe izatea (hau da, profesionala), eta pribatu edo komertziala izatea (hau da, ez publiko edo instituzionala).

Ezaugarri horiek betetzen dituztenak, nire sailkapenean, urteko argitarazleen %17,2 dira, 48 etxe. Eta beren produktzioa ez da erdira iristen, zehazki %44. Berrargitalpenetan bai, hor erditik gora kokatzen dira: %57,7. Argitaletxe horien indargunea hiru alorretan mamitzen da: ekoizpen osoaren %83,9 helduen literaturan; haur eta gazte liburuaren %67,7

eta, apalxeago bada ere, irakaskuntza liburuaren %47,9. Azken puntu horretan lehiakide dituzte batez ere kanpoko argitaletxeak eta, horiekin batera, Euskal Herriko Unibertsitatea eta Udako Euskal Unibertsitatea.

- *Argitaratzaile publikoa*

Ez dira bat edo bi. Ia bertoko profesionalak adina dira: %15,5, nahiz eta horien ekoizpena askoz apalagoa den (%11), 254 titulu gutxira. Asko edo gutxi izan, liburu mota honek bizialdi bakarra du, ez baitu berrargitalpenik, gaiagatik inoiz eta administrazioaren segimendu faltagatik ere bai.

Ekoizpenaren araberako hurrenkeran lehena, urtero legez, Eusko Jaurlaritza da, bere departamentu eta elkarteekin: %60; urruti datoz atzetik Gipuzkoako Foru Aldundia (%6) edo Nafarroako Gobernua (%5). Udalek ere (20 kontatu ditut nik) beren ekarpena egin dute: %14.

- *Elkarte, talde eta gisa berekoak*

Multzo handia da honako hau, ekoizleen %30, denetan handiena diferentziaz. Ekoizpenean, ordea, ez du indar handirik: %6,5.

Multzo honetako indartsuenak hiruzpalau dira, hala nola, Euskaltzaindia, Kutxa Fundazioa, Eusko Ikaskuntza, Labayru, eta handienak ere dozenako produkzioa ez du gainditzen. Hori bateko. Eta besteko, %42 dira urte osoan titulu bakarra atera dutenak. Ahuldade horri beste bat erantsi behar zaio, eta da liburu mota hau bizialdi bakarrekoa dela, berrargitalpenik gabea, alegia.

- «*Kanpoko*»

Kanpokotzat hartzen ditugu etxe nagusia Euskal Herritik kanpo daukatenak. Nahiz eta izaera ezberdineko eragileak kokatzen diren multzo honetan, garrantzitsuenak argitaletxe profesionalak dira, eta gainera Estatu mailan indartsuak.

Ekoizleen %14 dira horiek eta ekoizpen indar altua dute: produkzioaren %20,5 beraiei zor zaie. Bi eremutan meta-

tzen dute beren liburu mota: argitaratzen duten %95,5 haur eta gazteen mundura zuzendua dago, bai irakaskuntzan eta bai haur eta gazteen literaturan.

Nobedadeetatik jo ohi dute, eta horregatik berrargitalpenak ez du hainbesteko indarrik (%21,2). Itzulpenak bestetan baino indar handiagoa du, batzuetan aitortua eta beste batzuetan mozorrotua badago ere.

- *Irakaskuntzakoak*

Ez da multzo indartsua, ez ekoizle gisa (%6,8) eta ezta ere ekoizpenean (%8,5). Ekoizpen indarra, egiaz eta benetan, ematen duena baino gehiago da, izan. Egin kontu Ikastola Elkarteak Elkarrekin batera ateratzen duen liburu mota «koedizioaren» atalean sartu dugula, eta beraz atal honetatik kanpo.

Azpimarra daiteke edizio digitala multzo honetan indarrean sartu dela, eta horri eskerrak modu honetara sailkatzen dira lehen hirurak: Deustuko Unibertsitatea (%33), Udako Euskal Unibertsitatea (%31), Euskal Herriko Unibertsitatea (%20).

Multzo honetan berrargitalpena hutsaren hurrengoa da (%2).

- *Koedizioa*

Fenomeno nahiko inportantea eta interesgarria da koedizioa euskal liburugintzan oro har, eta aurtengo edizioan ere halaxe da. Hogeita bi eragile badira horretan esku hartu dutenak, eta produkzioaren %7 suposatzen du horrek.

Uztarketa modu ugari topa ditzakegu: argitaletxe profesional bi elkarrekin, edo horietako bat elkarteren batekin; bi elkarte edo talde beren artean; publikoa eta pribatua elkarrekin; kanpoko eta bertokoaren elkarlana. Denetik dago, egon, baina multzo honek ez luke pisurik Elkar eta Ikastolen Elkartearen arteko elkarlana tartean ez balego. Berorie-na da multzoko argitarazleek duten produkzioaren %78 eta berrargitalpenaren %75.

Eskaintza editoriala

Aurreko atalean ekoizleak ikusi ditugu, ekoizpenaren eragileak.

Orain ekoizpena bera ikusi nahi dugu, ekoizpena bere ezaugarrietan.

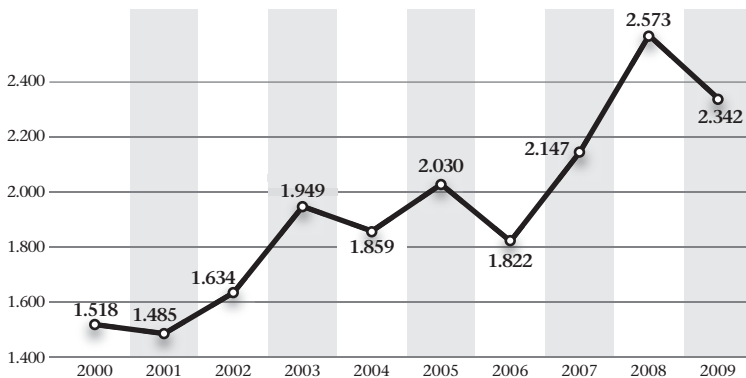
Produkzioaren zifra edo zenbakiak hutsik eta isolatuta agertu partez, testuinguru sinkroniko eta diakronikoan egi-ten saiatu ohi gara kapitulu honetan.

Zergatik?

Urteko datu soila aintzat hartuta nekez balora daiteke kopuru bat edo datu bat. Esaterako, %20 zer da, asko ala gutxi? Segun eta. Ikusi beharko da gainerako osagaien proportzioak zein diren. Ikusi beharko da aurreko urteekiko zer suposatzen duen horrek, igo, mantendu edo jaitsi egin den. Horregatik saiaturen gara datu bakoitza, datu bera, ikuspegi desberdinetatik begiratuta azaltzen.

Joko gehien ematen duen ikuspegia diakronikoa da, aurreko urteetako erreferentziez osatua. Hiru erreferentzia maneiatzen ditugu: epe luzekoa bat, 1976an hasten dena; epe ertainekoa izango litzateke bestea, 2000. urtearen erreferentzia hartuz; eta hirugarrena, epe motzekoa, aurreko urtearekikoa.

2.342 titulu

Horra datua, datu soila, 2009. urteko titulu kopurua. Titulu kopuru hori iazkoa baino apalagoa dela erakusten du aurreko taulak, baina aldi berean ikus dezakegu bertan beste guztiak baino altuagoa dela mende berrian.

Taula nagusi horretan ISBN daukaten liburuak bakarrik daude, arestian esana dugunez. Berriz diot *Jakinen* webgunean agertzen den zerrendan horiek eta gehiago daudela, ontzat emandako beste asko, 252 zehazki.

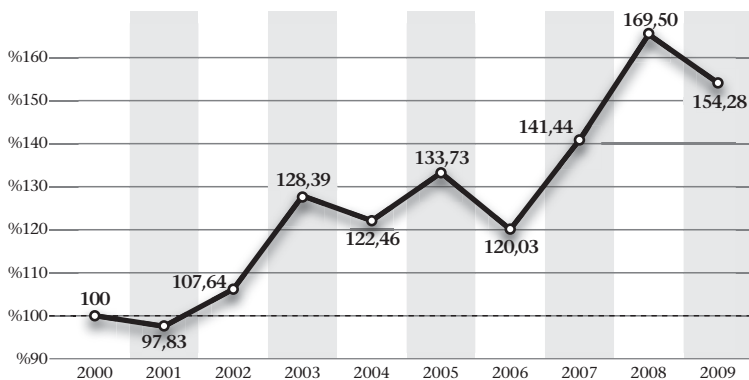
ISBNren irizpideen barruan beti ere, euskarri desberdinetako materialak jaso ditut lehen aldiz, alegia, paper euskarrikoez gainera euskarri digitalekoak.

Horra euskarri bakoitzaren ekarpena urtez urte:

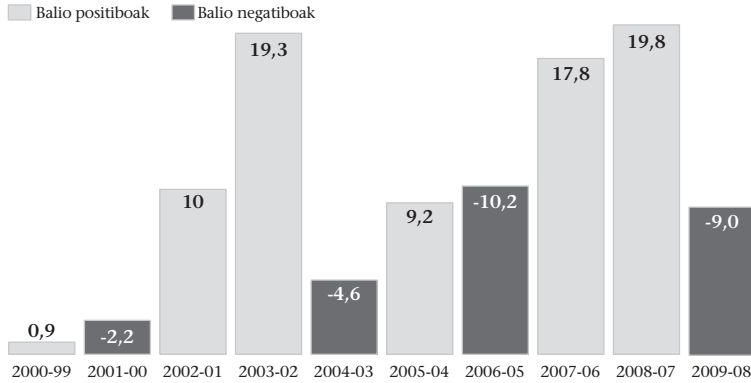
Liburu mota	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Analogikoa	1.633	1.945	1.851	2.016	1.818	2.135	2.483	2.131
Digitala	1	4	8	14	4	12	90	211
Guztira	1.634	1.949	1.859	2.030	1.822	2.147	2.573	2.342

Tituluen eboluzio-lerroa

Lehen ikusi dugu eboluzio-lerroa balio absolutuetan. Informazio hori bera beste modu batera azaltzen du ondoko grafikoak. Hau da, 2000. urtea hartu erreferentzia nagusi gisa eta horrekiko alderaketak urtez urte markatuz zehatzago atzematen da eboluzioaren tamaina. Orduan baino 54 puntu pasatxo gorago gaude orain, grafikoak erakusten duenez.

Tituluen eboluzioaren indizea

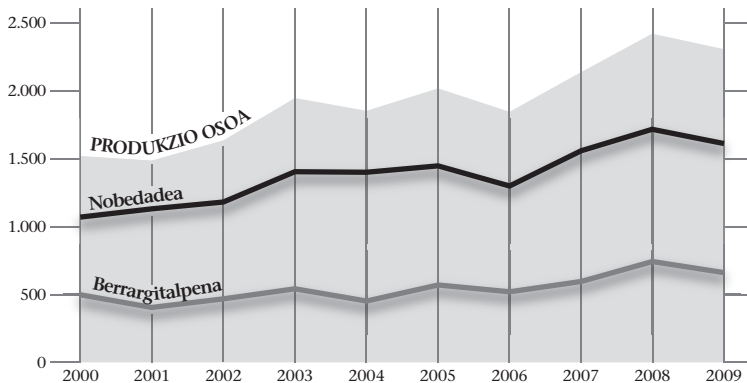

Grafiko horrek markatzen duena zera da, aurreko urtearekiko zein izan den aldea, gora ala behera. Mende berrian, aurtengoarekin lau aldiz izan du erorialdia tituluen kopuruak; beste guztietan urtetik urtera gora egin du. Nolanahi ere, jaitsialdiak txikiagoak izan dira goraldiak baino, irudiak ongi azaltzen duen bezala.

Nobedadeak eta berrargitalpenak

Ataltxo honetan eta hurrengoetan tituluen eboluzioa zehaztuz-zehaztuz joango gara.

Orain, nobedadeen eta berrargitalpenen konportamendua ikusiko dugu.

Hasteko, horra lehen grafikoa, titulu kopurua bere osoan emanda alde batetik, eta haren baitan beste biak: nobedadeak eta berrargitalpenak.

Eboluzio lerroko balio horiek berak lauki moduan azaldu-ta ematen ditugu ondoren.

<i>Urtea</i>	<i>Nobedadea</i>	<i>Berrargitalpena</i>
2000	70,4	29,6
2001	76,1	23,9
2002	72,3	27,7
2003	72,2	27,8
2004	75,7	24,3
2005	71,9	28,1
2006	71,5	28,5
2007	70,9	29,1
2008	71,4	28,6
2009	71,-	29,-
<i>Batez beste</i>	<i>72,1</i>	<i>27,9</i>

Aurrerapen gisa esan daiteke nahikoa egonkorra dela bien arteko indar-erlazioa: nobedadea urtero %70-72 da eta berrargitalpena %30-28. Aurten lehen edizioari %71 dagokio eta berrargitalpenari %29.

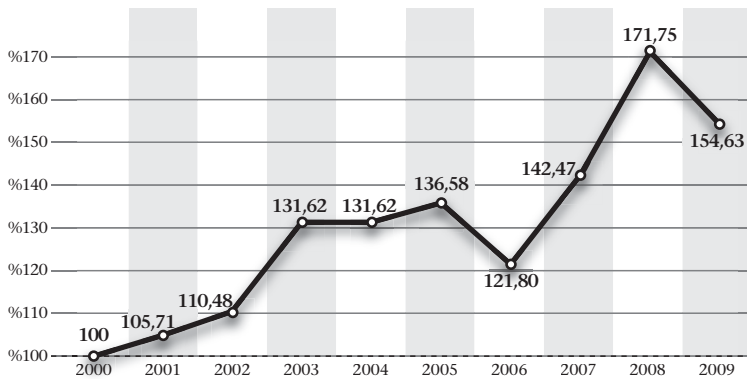
Emaitza bera ibilbide luzeagoan ikusteko bide ematen digu hurrengo laukiak. Eboluzioak berrargitalpena indartze alde-ra jotzen duela esan daiteke. Aurten bertan iazkoarekiko 231 unitate galdu ditugu, baina ez proportzio berean lehen edizioak eta berredizioak. Lehenengoak 183 unitate galdu ditu; eta bigarrenak, berrargitalpenak, 48 titulu bakarrik.

	1976-2005	2000-2006	2006	2007	2008	2009
Nobedadeak	75	72,8	71,5	71	71	71
Berrargitalpenak	25	27,2	28,5	29	29	29

Nobedadeak

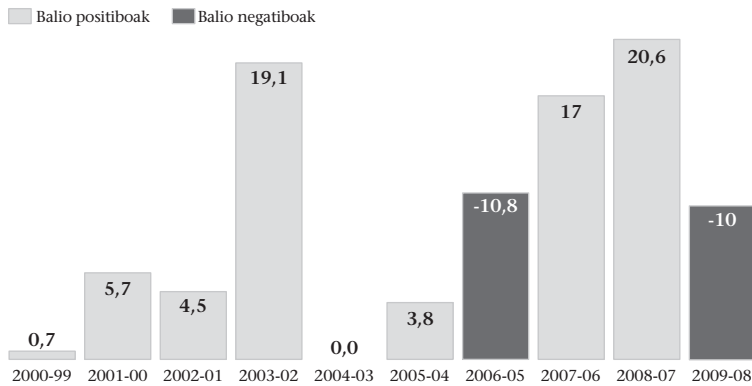
Nobedadeen eboluzio-lerroa

2000. urtearekiko aurten 54,6 puntu goitik gaude, nahiz eta aurreko urtearekiko jaitsaldia izan dugun; hau da, 183 titulu galdu ditugu.

Nobedadeen eboluzioaren indizea

Hamarkada osoan nobedadeek bi jaitsiera izan dituzte, 2006an eta aurten, 2009an. Bietan izan da balio berdintsukoa jaitsiera hori.

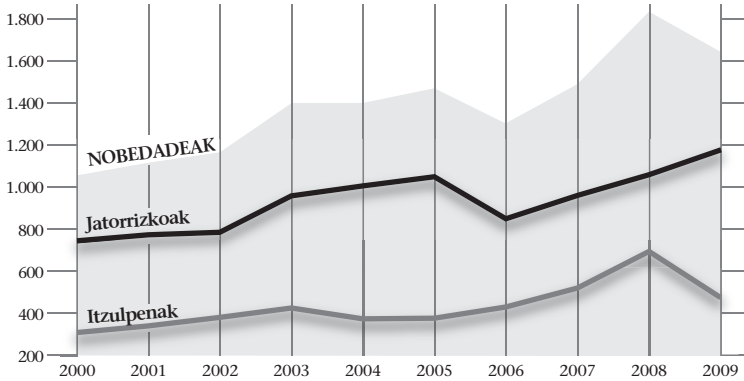

Nobedadeetan jatorrizko eta itzulitako liburuak

Ikusi berri dugu nobedadeak jaitsi egin direla. Baina nobedadeen barruan bi liburu mota daude, jatorriari begira: euskaraz sorturikoa (jatorrizkoa deitzen duguna, alegia) eta itzulitako liburuak. Biak jaitsi al dira, eta, hala bada, biak berdin?

Lehen edizioko liburuetan jaitsi bietako bat bakarrik jaitsi da, itzulitakoa hain zuzen ere (251 unitate); eta bestea, be-

rriz, jatorrizko liburua, jaitsi ez baizik eta igo egin da, 68 titulu.

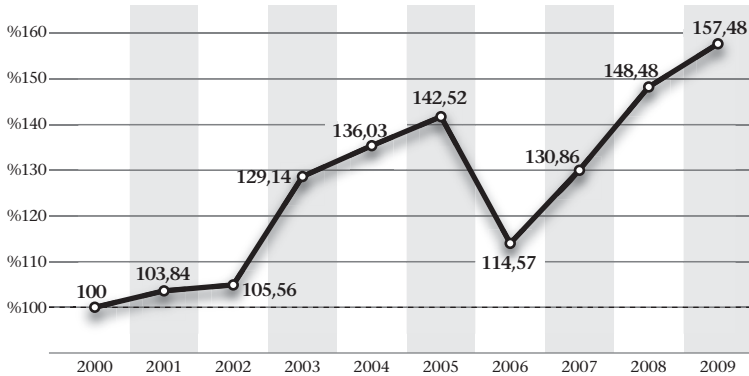

Puntu hori argitu ondoren, koka ditzagun bi osagaien baliok ikuspegi historikoan.

	1976-2005	2000-2006	2006	2007	2008	2009
Jatorrizkoa	66	70	66	65	61	72
Itzulitakoa	34	30	34	35	39	28

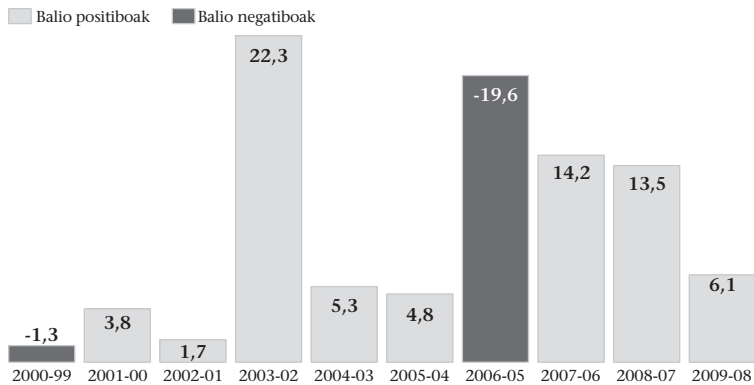
Taula horrek eta hurrengoak, biek erakusten dute jatorrizko liburuaren aldeko proportzio altuena aurtengoa dela. Ikusteko dago bien arteko proportzio hori iraunkorra edo egonkorra den. Azken urteotako tendentzia aldatu egiten du. Hamarraldiko batez bestekoa ere ez da horren altua: %69 jatorrizkoa eta %31 itzulpena; eta aurtien %72 jatorrizkoa eta %28 itzulpena.

Urtea	Jatorrizkoa	Itzulpena
2000	70,6	29,3
2001	69,4	30,6
2002	67,5	32,5
2003	69,3	30,7
2004	73,-	27,-
2005	73,7	26,3
2006	66,4	33,6
2007	64,9	35,1
2008	61,1	38,9
2009	72,-	28,-
Batez beste	68,6	31,4

Jatorrizkoa*Jatorrizko liburuaren eboluzio-lerroa*

Nobedadeen eboluzio-lerroak aurten behera egin badu, horren azpiko den jatorrizko liburuak ez du mugimendu berria segitu. Kontrara, gora egiten du pitin bat, 68 titulu berri.

Horrekin batera azpimarratzekoa da, era berean, aurten 2000. urtean baino 57,5 puntu gorago dagoela jatorrizkoa. Ezin da esan itzulpenari borroka irabazi dionik, hala ere.

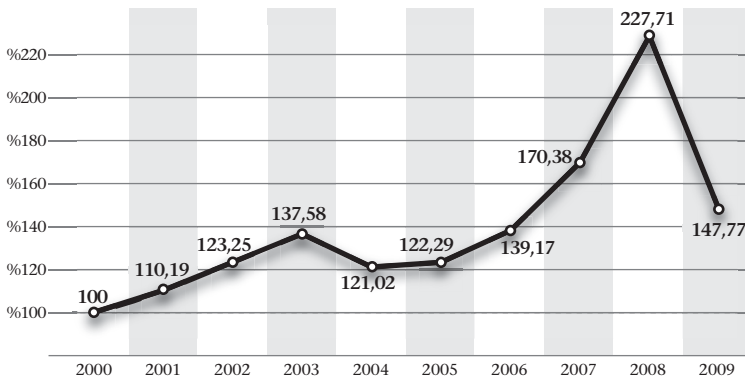
Jatorrizko liburuaren eboluzioaren indizea

Aurtengo igoera ez da handia izan, egia esan. Iaz baino 6,1 puntu gehiago. Baina alde du eboluzio orokorra: 2006ko

jaitsiera serioa kenduta, gainerako urteak goranzko bidean egin ditu liburu tipo honek.

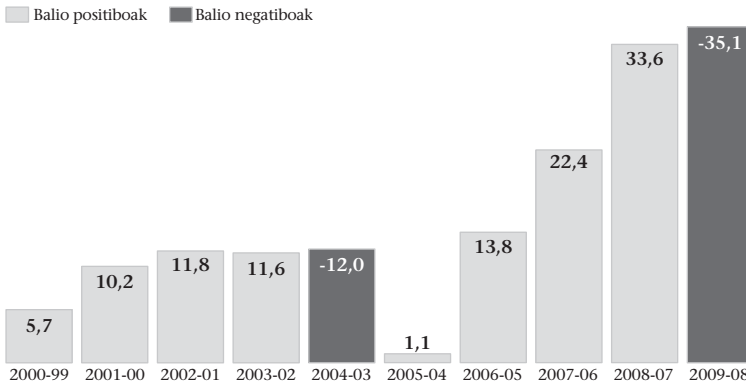
Itzulitakoa

Itzulitako liburuaren eboluzio-lerroa

Liburu tipo honek 2000. urteko balioak 47,7 puntutan gainditzen ditu, baina ia zetik hona titulu asko galdu ditu: 251 zehazki. Erlatibizatu beharreko datua izan liteke hori berori ere, kontuan hartuz gero ia zeko igoera anormalki handia izan zela. Egia da, bestalde, 2007. urteko balioen azpitik da-goela.

Itzulitako liburuaren eboluzioaren indizea

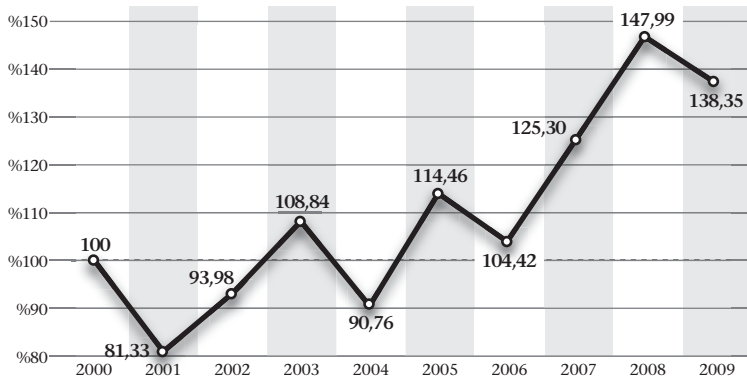

Arestian aipatu duguna, hots, 2008. urteko igoera handia eta aurtengo jaitsiera, nahiko pareko agertzen dira biak aurreko grafikoan.

Berrargitalpenak

Gogora ekar dezagun berriro ere, 2009. urtean ekoizpen osoa jaitsi dela, eta jaitsaldi horren barruan bai nobedadeak eta bai berrargitalpenak. Baina, hau ere azpimarra dezagun, ez biak proportzio berean. Nobedadeek gehiago pairatu dute jaitsiera hori (9,9 puntu), eta liburu berrargitaratuak 6,5 puntu.

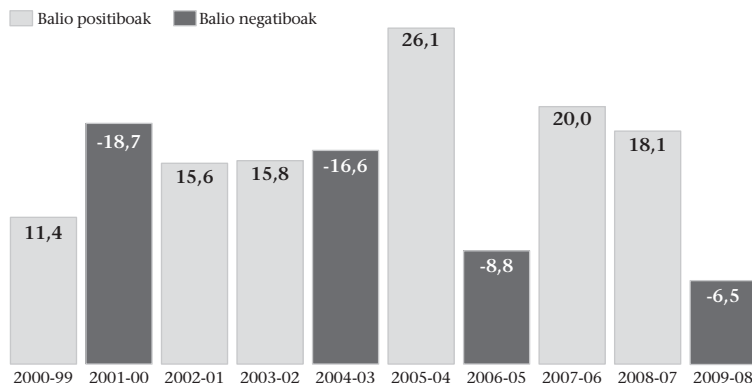
Berrargitalpenen eboluzio-lerroa

Lerro hautsi eta gorabeheratsuaren irudi horretaz gainera, nabarmentzekoa da 2006. urtetik aurrera egiten duen gorakada. Aurtengo beheraldiak ez du eteten gorako eboluzio hori.

Berrargitalpenen eboluzioaren indizea

Hamar urtetan lau zutabe beltz, ez da gutxi. Ematen du kadentzia jakin batekin egiten duela bai gora eta bai behera. Jaitsaldiak urtebetekoak dira gehienez. Goi aldean pare bat urte ere irauten du.

Berrargitalpenen mailaketa

Berrargitalpenen maila

Lehen argitaraldia.....	1.653 titulu
Bigarren argitaraldia.....	186
Hirugarren argitaraldia.....	171
Laugarren argitaraldia.....	63
Bosgarren argitaraldia.....	35
Seigarren argitaraldia.....	43
Zazpigarren argitaraldia.....	47
Zortzigarren argitaraldia.....	37
Bederatzigarren argitaraldia.....	39
Hamar argitaraldi edo gehiago.....	68

Produkzio osoaren %29 da berrargitaratu dena aurten. Horieta asko aurten lehen aldiz edo bigarrenez argitaratu dira: %52. Gehien-gehienak (%90) hamargarren argitaralditik behera izan dute. Hamargarren argitaraldia gainditu dutenak ere badira, eta ez bat edo bi, 68 baizik, hots, %10. Ediziorik altuena 45. argitaraldia da.

Hamar argitaraldi eta gehiago

10. argitaraldia	
<i>Amaren eskuak</i>	Jaio, Karmele
<i>Ametsak airean (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Zugazagasti, Arantza eta beste
<i>Arroxali (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio

<i>Azenario erraldoia (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Bi anaiak eta sorginak (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Haizemari (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Hiru txerrikumeak. (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Inurria eta txirrita (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Koxmeren gezurrak (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Lau anaiak (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Lehoia eta kilkerra (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Mari Domingi eta Olentzero (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Mari Kanela (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Nola ibili munduan ohetik jaiki gabe (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Txanogorritxo (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Urrestillako lau musikariak (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Urtxintxa 4. Lan-koadernoa 1 (Urtxintxa 4 urte)</i>	Elorza, Itziar eta beste
<i>Urtxintxa 4. Lan-koadernoa 2 (Urtxintxa 4 urte)</i>	Elorza, Itziar eta beste
<i>Zazpi antxumeak (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Zazpikotea sagardotegian</i>	Lartategi, Josu
11. argitaraldia	
<i>Amaren eskuak</i>	Jaio, Karmele
<i>Botila baten historia</i>	Elortza, Tomas
<i>Dorian Grayren erretratua</i>	Wilde, Oscar
<i>Elhuyar hiztegi txikia. Euskara-gaztelania / Castellano-vasco</i>	Elhuyar Hizkuntz Zerbitzuak
<i>Errusika</i>	Landa, Mariasun
<i>Euskara eta Literatura 2. DBHO. Batxilergoa.</i>	
<i>A-Eredua. Lan-koadernoa</i>	Ugarte, Alberto eta beste
<i>Euskara eta Literatura. Batxilergoa. 1. DBHO. A-Eredua. Lan-koadernoa</i>	Ugarte, Alberto eta beste

- Euskara eta Literatura. Batxilergoa. 2.*
DBHO. A-Eredua
Gloria Mundi
Ipuin batean bezala
Kuki (Batueraz)
 Ugarte, Alberto eta beste
 Morillo, Fernando
 Irigoien, Joan Mari
 Arejita, Marije eta beste
12. argitaraldia
Amaren eskuak
Atlas sentimentala. Egonaldi bat Marokoko
berbereen artean
Erinias taberna
Euskara eta Literatura. Batxilergoa. 1.
DBHO. A-Eredua
Ingeles bat etxean
Nikolas Txikiren errekreoak
Ortzadarra sutan
Zazpikotea euskaltegian
 Jaio, Karmele
 Zubizarreta, Patxi
 Ormaetxea, Amaia
 Ugarte, Alberto eta beste
 Nöstlinger, Christine
 Goscinny
 Morillo, Fernando
 Lartategi, Josu
13. argitaraldia
Eskola agenda
Ortzadarra sutan
Ostiralak
 Askoren artean
 Morillo, Fernando
 Arretxe, Jon
14. argitaraldia
Indiana Jones-en zamarra
Patakon
 Balzola, Asun
 Mendiguren Elizegi, Xabier
15. argitaraldia
Hamaseigarreanean, aidanez
Koaderno handia
 Lertxundi, Anjel
 Kristof, Agota
16. argitaraldia
Sherlock Holmesen istorioak 2
 Conan Doyle, Sir Arthur
17. argitaraldia
Irabazi eta galdu
Maite zaitut
Obabakoak
 Jupp, T.C.
 McIver, Nick
 Atxaga, Bernardo
18. argitaraldia
Katu beltza
Sherlock Holmesen istorioak 1
 Milne, John
 Conan Doyle, Sir Arthur
19. argitaraldia
SPrako tranbia
 Elorriaga, Unai
20. argitaraldia
Irakasle alu bat
Nikolas Txiki
SPrako tranbia
 Mendiguren Elizegi, Xabier
 Goscinny
 Elorriaga, Unai

21. argitaraldia <i>Izurri berria</i>	Garate, Gotzon
22. argitaraldia <i>Eskubeltz taldearen abenturak</i> <i>Eztia eta ozpina</i> <i>Goizuetako ezkongaiak</i>	Press, Hans Jürgen Zubizarreta, Patxi Garate, Gotzon
23. argitaraldia <i>Kittano</i>	Ormazabal, Joxantonio
24. argitaraldia <i>Connemara gure bihotzetan</i>	Gabiria, Julen
25. argitaraldia <i>Connemara gure bihotzetan</i> <i>Istanbulen elkartuko gara</i>	Gabiria, Julen Chisholm, Richard
34. argitaraldia <i>110. Street-eko geltokia</i>	Zabaleta Urkiola, Iñaki
35. argitaraldia <i>Ostegunak</i>	Arretxe, Jon
36. argitaraldia <i>Ostegunak</i>	Arretxe, Jon
45. argitaraldia <i>Kutsidazu bidea, Ixabel</i>	Sagastizabal, Joxean

Argitaraldi bat baino gehiago

Aurten bertan hiru argitaraldi izan dituzten hiru liburu daude: horietatik bi 2009. urtean lehenengoz argitaratuak (*Habitat* eta *Aulki-jokoa*); eta hirugarrena, bederatzi edizio jada bazituena: *Amaren eskuak*.

1/2 edizioak <i>Ane pirata</i> <i>Arrain abisalak</i> <i>e-Legezkoak. Interneteko jende</i> <i>«legalarentzako» gida</i> <i>Euskera 03. Hizkuntza koadernoak.</i> <i>Lehen Hezkuntza (Batueraz)</i> <i>Euskera 04. Hizkuntza koadernoak.</i> <i>Lehen Hezkuntza (Batueraz)</i> <i>Euskera 04. Hizkuntza koadernoak.</i> <i>Lehen Hezkuntza (Bizkaieraz)</i>	Murua, Mitxel Etxeberria, Xabier eta beste Tejerina, Ofelia eta beste Dueso, Antton Dueso, Antton Dueso, Antton
---	--

<i>Handitzen, handitzen</i>	Landa, Xavier
<i>Haragiaren gauak eta egunak</i>	Irigoien, Joan Mari
<i>Ihes ederra</i>	Etxarte, Hedoi
<i>Ikusezin</i>	Auster, Paul
<i>Ipuintxo bat gauero</i>	Askoren artean
<i>Kimika 2. Batxilergoa (Euskadi, Navarra)</i>	Zubiaurre, Sabino eta beste
<i>Londres kartoizkoa da</i>	Elorriaga, Unai
<i>Matematika 1. DBH. Irakasleentzako materiala (País Vasco, Navarra)</i>	Colera, José eta beste
<i>Musika airean</i>	Jaio, Karmele
<i>New York, New York</i>	Garate, Gotzon
<i>Nora ez dakizun hori</i>	Jimenez, Irati
<i>Talatik tiroka</i>	Zapiain, Markos
<i>Zazpi etxe Frantzian</i>	Atxaga, Bernardo
1/2/3 edizioak	
<i>Aulki-jokoa</i>	Alberdi, Uxue
<i>Habitat</i>	Agirre, Katixa
2/3 edizioak	
<i>Kensukeren mundua</i>	Morpurgo, Michael
<i>Zer da, ba, maitasuna?</i>	Meabe, Miren Agur
3/4 edizioak	
<i>Bilbao-New York-Bilbao</i>	Uribe, Kirmen
5/6 edizioak	
<i>Vivace 5. LH</i>	Atance, Javier eta beste
<i>Vivace 6. LH</i>	Atance, Javier eta beste
6/7 edizioak	
<i>Arotzaren eskuak</i>	Ladron Arana, Alberto
<i>Bihotz nahasiak</i>	Morillo, Fernando
<i>Kandinskyren tradizioa</i>	Saizarbitoria, Ramon
<i>Palestina, zure mina</i>	Bilbao, Begoña
7/8 edizioak	
<i>Coca-Cola Erdi Aroan</i>	Mintegi, Migel Angel
<i>Euskara 1 - Lan-koaderno 1 (Txanela).</i>	Saenz, Maite eta beste
<i>Lehen Hezkuntza. 1. zikloa. 1. kurtsoa</i>	
<i>Euskara 2 - Lan-koaderno 4 (Txanela).</i>	Oiarbide, Josi eta beste
<i>LMH. 1. zikloa</i>	
<i>Ikaslearen liburua 1 (Material globalizatua) (Txanela). Lehen Hezkuntza. 1. zikloa</i>	Saenz, Maite eta beste
<i>Matematika 3. Baga Biga (Txanela).</i>	
<i>Lehen Hezkuntza. 2. zikloa</i>	Goñi, Jesus Mari
<i>Matematika 4. Baga Biga (Txanela).</i>	
<i>Lehen Hezkuntza. 2. zikloa</i>	Goñi, Jesus Mari

8/9 edizioak	
<i>Hamabost zauri</i>	Jaio, Karmele
<i>Urtebete itsasargian</i>	Meabe, Miren Agur
10/11/12 edizioak	
<i>Amaren eskuak</i>	Jaio, Karmele
12/13 edizioak	
<i>Ortzadarra sutan</i>	Morillo, Fernando
19/20 edizioak	
<i>SPrako tranbia</i>	Elorriaga, Unai
24/25 edizioak	
<i>Connemara gure bihotzetan</i>	Gabiria, Julen
35/36 edizioak	
<i>Ostegunak</i>	Arretxe, Jon

Gaiak

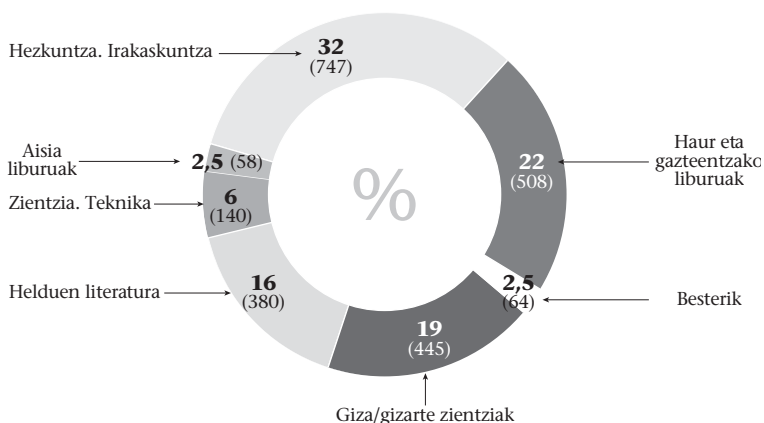
Hirugarren geltokian gaude orain. Lehenean, ekoizleak aztertu ditugu, argitaratzaileak; bigarrenean, ekoizpenaren ezaugarriak izan ditugu aztergai; eta hirugarren geltokian, ekoizpena bera, liburutuan gauzatu den emaitza zer-nolakoa den arakatuko dugu.

Zer, zertaz eta zenbat argitaratu den interesatzen zaigu hemen. Ez da zuzenki bibliofiloaren ikuspegia, baizik eta soziologoarena.

Hori lortze aldera, CDUren arabera sailkatu ditugu liburu-erretako gaiak oro. Eta urteroko sailkapen hurrenkera bera eman digu. Bi multzo bailiran, batean kuantitatiboki hornituenak: irakaskuntza, haur eta gazteentzakoak, gizarte liburuak, literatura. Eta bigarren multzoan beste hauek: zientziako liburua, aisiakoa, erlijiozkoa, eta beste.

Gai eremu bakoitza banan-banan aurkeztu aurretik, denak batean jarrita begiratu orokor bat egitea komeni da.

Horretarako bi argazki aukeratu ditugu. Lehenean grafi-koak ederki bisualizatzen du liburu mota bakoitzaren indarra. Eta bigarrenean, taulan, hazkunde-maila 2000. urtearekiko zein puntutan dagoen ere ikusten da.

Gai multzoa	Zenbaki absolutuak	%	2009/2000
Hezkuntza. Irakaskuntza	747	32,-	+ 46,7
Haur eta gazteentzako liburuak	508	22,-	+ 36,9
Giza/gizarte zientziak	445	19,-	+ 73,8
Helduen literatura	380	16,-	+ 48,4
Zientzia. Teknika	140	6,-	+ 86,4
Aisia liburuak	58	3,5	+ 137,3

Hezkuntza eta irakaskuntza: 747 titulu

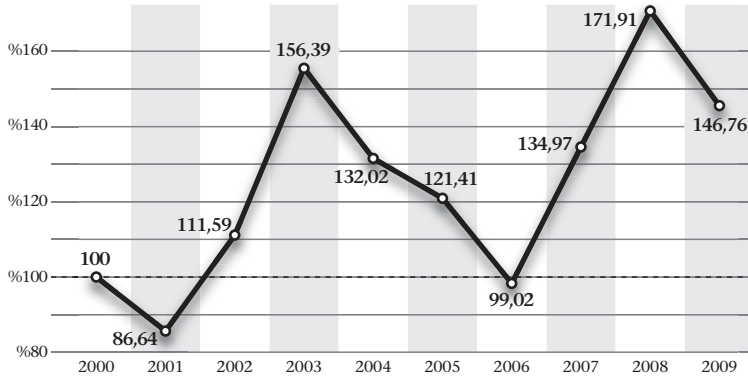
	1976-2005	2000-2006	2006	2007	2008	2009
Irakaskuntza	31	33,5	27,5	32	35	32

Liburugintzaren aro modernoko ezaugarri behinena edo behinenetakoa honako hau izango da, irakaskuntzako liburuaren indarra, hain zuzen ere: %32 da aurtengo pisua, ia hirutik bat.

Liburu mota hau kopuru aldetik garrantzizkoa da, baina ez horregatik bakarrik: bere lehen posizioa finkatzera dator, baita ere, tirada handiena eta berrargitalpen gehien duen liburua ere bera dela.

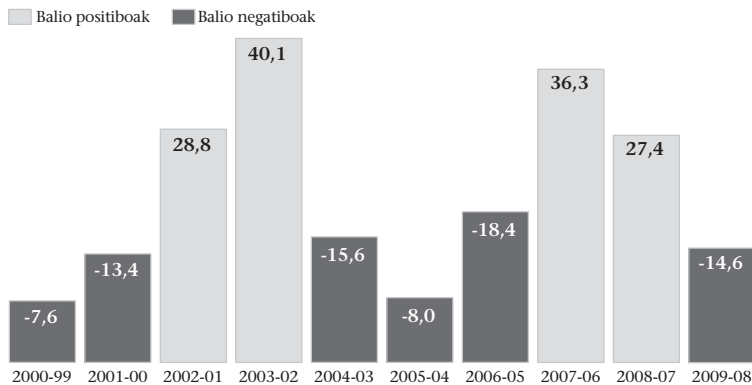
Barrutik bestetan baino orekatuago ematen du aurton: %52 dira nobedadeak eta berrargitalpenak %48, iaz baino 10 puntu berrargitalpenaren alderago. Itzulpenaren pisua ere jaitsi egin da iaztik hona.

Irakaskuntzaren eboluzio-lerroa

Liburu mota honek gorabehera asko ez baina bai handiak izan dituela esango nuke. Azalpen bila hasiz gero, behar bada irakaskuntzako sektorean aurkitu beharko genuke giltza. Azken batean, hezkuntza planen menpe dago liburu mota hau.

Irakaskuntzaren eboluzioaren indizea

Begien bistan daukagun grafikoak bi errealitate nabarmentzen ditu: batetik, urte beltzak bestelakoak baino gehiago dira, hamarretik sei; eta, bestetik, igoaldiak, lau bakarrik izanik ere, indartsuak dira, jaitsierak baino askoz indartsuagoak.

Barne sailkapena

Didaktika. Pedagogia. Orientabideak.....	3,5
Hezkuntzaren antolakuntza.....	1,5
Haur eskola. Oinarrizko irakaskuntza.....	19,5
Lehen Hezkuntza.....	44, -
Derrigorrezko Bigarren Hezkuntza.....	28, -
Besterik.....	3,5

%100

Irakaskuntza alor zabala da, eta euskarazko liburuak irakasliburuaren alor guztiak ez ditu berdin hornitzen. Iazko salbuespenarekin, LH izan da tradizionalki euskarazko irakasliburuak pilatu dituena. Aurten ere bai. DBH dator bigarren.

Haur eta gazteentzako argitalpenak: 508

	1976-2005	2000-2006	2006	2007	2008	2009
Haur/Gazte	24	22,7	23	25,5	26	22

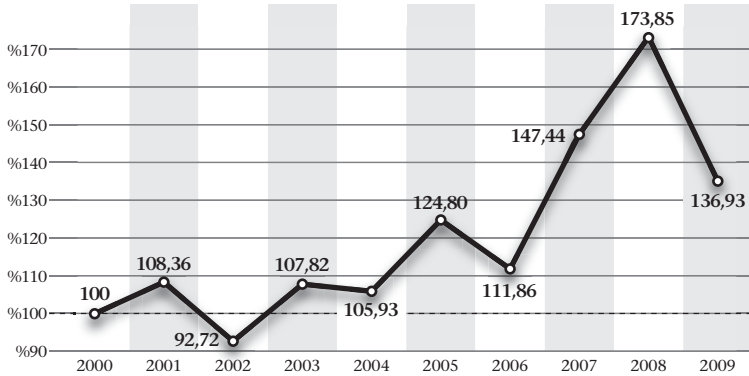
Perspektiba luzean ikus daiteke aurtengo pisua dela dene-tan txikiena, 2000-2006ko batez bestekoaren pare. Zertan esanik ez da portzentualki dela baxuena, ez zenbaki absolu-tuetan.

Liburu mota honek, bestalde, hurbiltasun handia du irakaskuntzako liburuarekin. Azken batean, biak doaz haur eta gazteen merkatura, irakaskuntzari loturiko merkatura. Biak batean hartuta, erdia pasa dira (%53,5). Urtea joan eta urtea etorri, halatsu gertatzen da beti. Esklusiboki gurea ere ez da kasua, liburugintzaren egitura bertsua baitute nola katala-nek hala gailegoek.

Berrargitalpenak indar handia du liburu mota honetan, orokorrean baino hamaika puntu gehiago (%40).

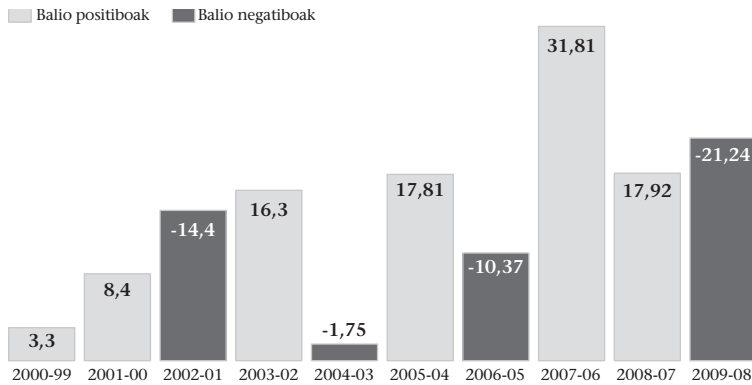
Are handiagoa da itzulitako liburuaren pisua: %50 nobe-dadeetan. Aurreko urtean baino orekatuago, hala eta guztiz ere (%67,5).

Haur eta gazte liburuaren eboluzio-lerroa

2006tik aurrera zutitzen da lerroa. Aurtengo jaitsiera ez dakit esanguratsua denentz, ala koiunturala. Jaitsita ere, mende berriko aurreneko sei urteen gaineratik dago.

Haur eta gazte liburuaren eboluzioaren indizea

Mende berriko lau jaitsieratan aurtengoa da handiena, nahiz eta ez naizen ausartzen horren garrantzia baloratzen.

Giza eta gizarte zientziak: 445

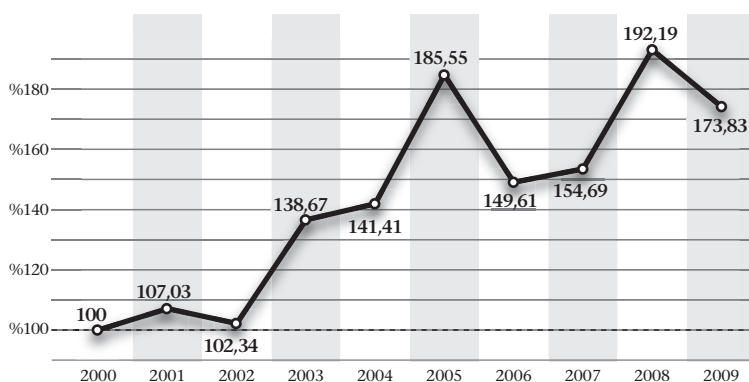
Urteko pisua aldiro berdintsua da, epe luzean zein motean.

	1976-2005	2000-2006	2006	2007	2008	2009
Giza/Gizarte	19	19	21	18,5	18	19

Bestalde, titulu kopurua urtetik urtera gora doa. Baina ez aski. Eredu hau hain da zabala, ezen titulu askoz gehiago beharko bailirateke euskararen gizarte bizitza normalizatua balitz, edo normalizatzeko.

Kopurutan eskas eta zirkulazioan are eskasagoa da liburu mota hau. Berrargitalpenik ez duen liburua da, %6 baka-rrik.

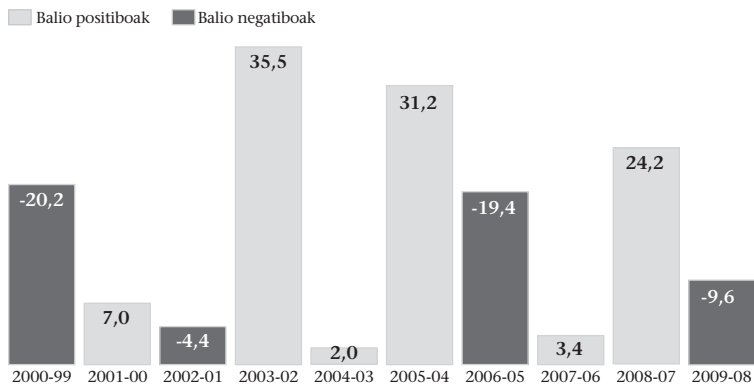
Giza eta gizarte liburuaren eboluzio-lerroa

Jaitsi egin da liburu tipo hau ere. Goiko grafikoak erakusten du bi gailur nola izan diren hamarraldian, 2005ekoa eta 2009koa. Jaitsita ere ez dago horiengandik horren aparte aurtengoa.

Giza eta gizarte liburuaren eboluzioaren indizea

Zaila da liburu mota honen gora eta beheren zioak azaltzen. Ez da merkatuaren eskariari erantzunez sortzen den liburua, berez. Liburu honen argitaratzaileak, izan ere, asko edo gehienak administrazioa, elkarteak, taldeak dira, lokalak ala orokorrak; eta horiek gehienetan merkatu orokorrekoak ez diren beharkizunei erantzuten diete.

Barne sailkapena

Bi gauza erakusten ditu taulak, nola banatzen den produkzioa eta zein den alor bakoitzaren indarra edo pisua. Sailkapeneko lerro bakoitza mundu bat da, ordea, eta ez dago oso betea edo hornitua. Hornituenak ere 70 bat tituluz osatzen dira. Deus gutxi, euskararen normalizazioaren ikuspegia gogoan.

Filosofia eta psikologia.....	4,5
Soziologia eta estatistika.....	7,-
Zientzia politikoak eta ekonomikoak.....	16,-
Zuzenbidea. Administrazioa.....	12,5
Gizarte segurantza. Seguruak.....	4,5
Linguistika eta filologia.....	15,-
Geografia eta bidaiak.....	3,-
Historia eta biografiak.....	14,5
Etnologia.....	5,-
Edertia.....	11,-
Hirigintza eta arkitektura.....	3,-
Besterik.....	4,-

%100

Helduen literatura: 380 titulu

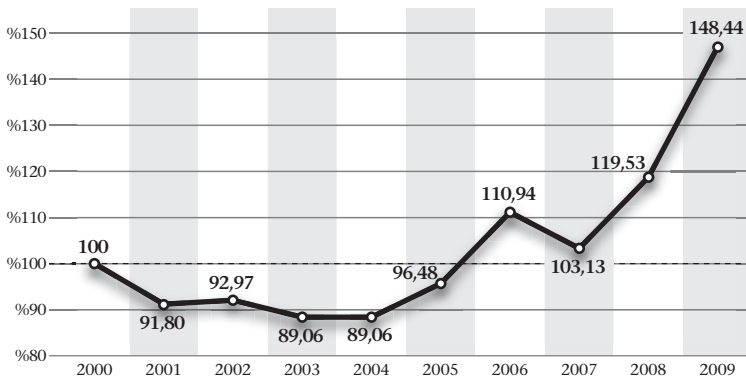
	1976-2005	2000-2006	2006	2007	2008	2009
Helduen literatura	16	14	15	12,5	12	16

Urte luzetan izan ez duen proportziorik altuena du literaturarak aurtan. Parez pare dago 1976-2005 urteetako batez beste-koarekin. Azken urteetako beheraldia ikusita, literaturaren krisiaz mintzo zirenei zalantzak kentzeko balioko du horrek.

Aurtengoa literaturaren urtea izan dela esan genezake:

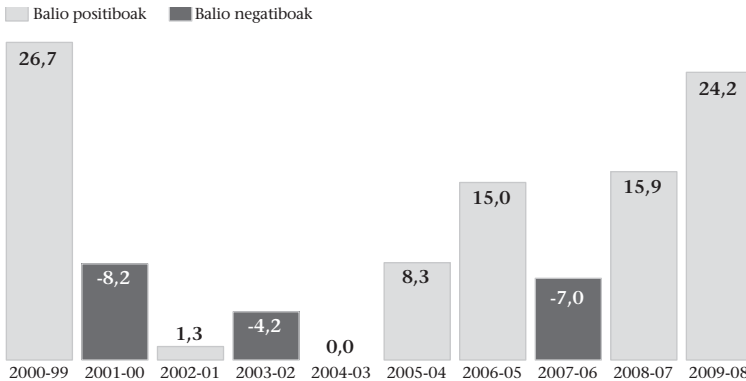
- titulutan 380, hamarkadako batez bestekotik 114 gora
- puntutan 24ko igoera, urteko altuena
- urteko pisua ere 12tik 16ra igo da

Literaturaren eboluzio-lerroa

Mende berriko literatur liburuaren gailurra jo du aurtengoak: 2000. urtean baino 48,4 puntu gehiago du.

Literaturaren eboluzioaren indizea

Susperraldiarekin hasi zen hamarkada eta susperraldiarekin amaitzen dugu. Hasierako eta bukaerako zutabe horien artean historia korapilatsua dago begi bistan.

Generoka

Ez dago berritasunik generoen hurrenkeran. Aspaldi gauden egoera bertsuan: alde batetik, narratibaren gailentasun izugarria; eta, bestaldetik, gainerako generoen burua jaso ezina.

Eleberria. Ipuina.....	66,-
Olerkia.....	11,-
Antzerkia.....	3,-
Herri-literatura. Bertsoa.....	6,-
Saioa. Poligrafiak.....	6,-
Biografia. Kronika. Memoriak. Historia..	5,-
Besterik.....	3,-
	%100

Gainerakoak

Urtero legez, bi liburu mota aipatuko ditugu, zientzia edo teknikazko liburua eta aisia liburua. Tratamendu arina eman-go diegu, ez baitute orain ikusi ditugunen dentsitate edo trinkotasunik.

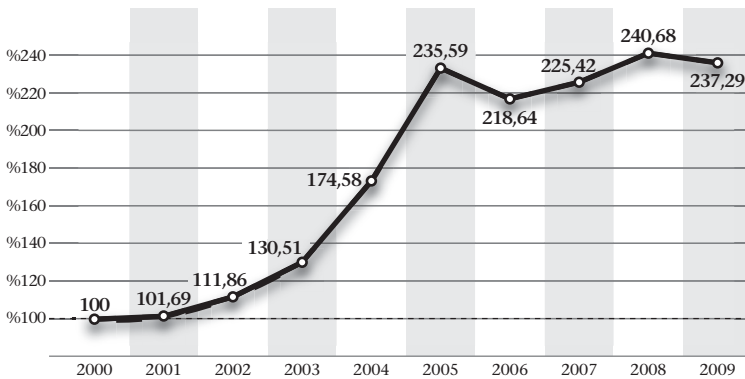
Zientzia eta teknika: 140 titulu

	1976-2005	2000-2006	2006	2007	2008	2009
Zientzia/Teknika	4,5	5,1	7,1	6	4,5	6

Urteko liburugintzaren baitan bere pisua iaiztik hona hazi egin da, baina oro har azken aldiko bera da orain ere.

Zientzia eta teknikaren eboluzio-lerroa

Lehentxeago aipaturikoa errepikatuz, esan behar da liburu teknikoak laguntza ederra jaso duela euskarri elektronikoan. Horrixer zor dio aurtengo maila.

Barne sailkapena

Zientzia. Kultura.....	9,5
Zientzia zehatzak.....	13, -
Natur zientziak.....	11,5
Ingeniaritza. Teknologia. Industriak.....	30,5
Medikuntza.....	24, -
Ingurumena.....	8, -
Besterik.....	3,5

%100

Ingeniaritza medikuntzarekin batera agertzen dira indar-tzuenak. Bien artean erdia eta gehiago hartzen dute: %54,5.

Aisia liburuak: 58 titulu

Musika.....	20,5
Argazkia.....	20,5
Jolasa. Jokoa. Kirola. Atletismoa.....	17, -
Ikuskizunak (antzerkia, zinema.....)	17, -
Kiosko literatura.....	25, -

%100

Liburu mota honek urteko liburugintzan ez du pisu larre-girik. Gizarte berri eta modernoaren ikurtzat hartzen bada aisia, euskarak jai du. Seinale da euskaraz ez dugula kontsumitzen, ez kirola egiten, ez argazki, musika edo zinema praktikatzen ditugula euskaraz.

Alor desberdinen banaketa nahikoa konpentsatua dirudi,
zenbait urtetan baino orekatuagoa.¶

2009ko LIBURUAK: GAI SAILKAPENA

Sailak	Zenb. abs.	%
0. OROTARIKOAK	560	24,-
— Zientzia eta kulturaren oinarri orokorrak. Bibliografia. Katalogoak.	52	2,-
Bibliotekonomia. Entziklopediak. Kazetaritza. Museoak	508	22,-
— Haur eta gazteentzako argitalpenak		
1. FILOSOFIA	21	1,-
— Metafisika. Ontologia. Estetika. Filosofia sistemak. Psikologia. Logika. Etika	21	1,-
2. ERLIJIJOA. TEOLOGIA	48	2,-
— Berezko teologia. Biblia. Kristologia. Mariologia. Teologia moral. Liturgia.		
Pastoral teologia. Eliza. Kristauez besteko erlijioak	48	2,-
3. GIZARTE ZIENTZIAK	948	40,-
— Soziologia. Estatistika. Demografia. Politika. Ekonomia. Zuzenbidea.		
Herri administrazioa. Gizarte laguntza. Etnologia	201	8,5
— Hezkuntza. Irakaskuntza. Heziketa. Pedagogia	747	32,-
5. ZIENTZIA HUTSAK. ZIENTZIA ZEHATZAK ETA NATURALAK	34	1,5
— Matematikak. Astronomia. Fisika. Kimika. Geologia. Metereologia.		
Paleontologia. Biologia. Botanika. Zoologia	34	1,5
6. ZIENTZIA APLIKATUAK. MEDIKUNTZA. TEKNIKA	93	4,5
— Medikuntza. Ingeniaritza. Teknika. Nekazaritza. Basogintza. Zooteknia.		
Etxeko ekonomia. Industria. Zenbait industria eta lanbide. Eraikuntza.		
Sukaldaritza	93	4,5
7. EDERTIA. JOLASAK. KIROLAK	106	4,5
— Edertia. Estetika. Hirigintza. Arkitektura. Eskultura. Marrazketa.		
Margogintza. Argazkigintza. Musika	96	4,-
— Jostaldiak. Jolas eta jokoak. Kirolak	10	0,5
8. FILOLOGIA. LITERATURA	447	19,-
— Hizkuntzalaritza. Filologia	67	3,-
— Literatura. Literatur generoak	380	16,-
9. GEOGRAFIA. BIOGRAFIA. KONDAIRA	85	3,5
— Geografia	14	0,5
— Biografiak	37	1,5
— Kondaيرا	34	1,5
GUZTIRA	2.342	100

G A I A K

61 PAKO SUDUPE
Jakin (1956-1961)

Jakin (1956-1961)

PAKO SUDUPE

Idazlea

Sarrera

Berriki bururatua naiz 50eko hamarkadako euskal literaturari buruzko azterlan panoramiko aski luze bat¹. Hamarkada hartan Ipar Euskal Herrian hiru aldizkari nagusi egon ziren: *Herria*, *Gure Herria* eta *Gazte*; eta Hegoaldean, berriz, *Euzko-Gogoa*, *Egan* eta *Jakin*. Azken horri helduko diot izenburuan ezarri bezala, aldizkariaren lehen bost urteko emanari, lehen hamabost zenbakietan agertzen diren puntu nagusi batzuei erreparatzeko.

Oroz lehen, aitortza bat: neke da gauza berriak esatea *Jakin*-en bost urteko epealdi horretaz; aurretik ere gehienak eta garrantzizkoenak esanak baitaude. Halere, *Jakin*-i begiratzean *Euzko-Gogoa* eta *Egan*-i ere begiratuz gero —*Jakin* ez baitzen erabateko kultur basamortuan jai, nahiz Euskal Herriko hainbat fraide komentu eta apaizgaitegietan barreiatuak ziren euskaltzale taldetxoak nahiko ingurune arrotzean sentitzen ziren edo senti zitezkeen euskal kultura lantzeko giroaz zen bezainbatean—, azken bi horiek 1956tik *Euzko-Gogoa* hil arte bizi izan zuten lehiari arreta jarriz ge-

ro, gauza berri batzuk ere nabarmendu daitezke, aurretik esandakoekin batean.

Orain arte epealdi horretaz agertu diren lanik garrantzizkoenak aipatzen jarririk, lehenbizikoa 1963koa da, *Jakin* lehenbiziko debekupean zela, bigarren aldiari artean ekitekotan, Joxe Azurmendik egindako azterketa jakingarria Euskaltzaindiaren agerkari ofizialean plazaratua (*Euskera*, 1963-64, 336-371). 35 orriko lan horren atalburuetan garbi ageri dira aldizkariaren nondik norako nagusiak: *Jakin-en asmoak eta inportantzia*; *Jakin kultura bidetan: Garbitasunaz*; *Garbitasunaz oraindik*; *Intxausti-ren erasoa. Jakin-en barnetik sortzen da argia*; *Teknika ta kultura itzen kontua (Fonetika, Sufijoez: -ismo, -ista; -al, -ar; -zko, -ki, -re, -ari, -lari; -tzaz)*; *Jakin-en lezioa*.

Franco hil ondoan, 1977an, Joan Mari Torrealdairen *Euskal idazleak, gaur* liburuan (Jakin, Oñati, Arantzazu), J. Intxaustiren artikulu panoramiko bat nabarmentzen da gazte-leraz («Diez años cruciales: 1954-1964», 327-28, 351-358, 377-390, 401-402). Sinatu gabea, baina Intxaustik berak honako artikulu honetan berak idatzitakotzat emana: «50eko hamarkada euskal kulturaren», *Jakin*, 158, 2007, 74.

Aldizkariaren zilarrezko ezteietan, taldean egindako zenbaki mardula (21, 1981). J. Intxaustik bi artikulu behinik behin: «*Jakin-en historiaurrea: abertzaletasuna eta euskara*» eta «1956: urte mugarri bat» (19-48), eta J. Azurmendik, gure urte bitarteari dagokionez, «1956-1961: kultur euskararen bila»; eta «Kulturgintzaren planteamenduak» (75-90; 148-191); eta P. Agirrebaltzategik «Bilakaera ideologikoa» (125-147). P. Iztuetak «Eliz ikastetxeetako aldizkariak» (49-71; bereziki interesgarria *Jakin-en* harrobi gertatu zen *Gure Izarra* aldizkariak ematen duen informazioa: 61-68); eta *Orixe eta gizarte-ingurua*-n (1991) «Kultur hizkuntzaren bila» (951-969) eta «Joseba Intxausti: Euskaltzaindiaren gidaritza» (1.006-1.020). Hamarkada berean, J. Intxaustik koordinatu zuen *Euskal Herria: Errealitate eta egitasmo*-n (1985) bereziki P. Iztuetaren «Euskararen adierazpen soziala gerraondoan

(1937-1984)» (392-403), eta K. Otegiren «Euskal sorketa literarioa (1939-1984)» (434-448).

Oraindik orain, aldizkariaren urrezko ezteietan «50eko hamarkada euskal kulturaren» izenburupean, J. Intxaustiren «*Jakin* (1956), aurreko eta berehalako testuinguruan» deritzan artikuluan, ikuspegi orokor argigarriaz gain, bibliografia aski osoa eskaini du gaiaz, 49 oin-oharretan (*Jakin* 158, 2007, 53-76). Eta J. Azurmendik ale berean «Hizkuntza ereduaren eztabaida» deritzan artikuluan (77-120) gertaera historikoen barrualdea, protagonista nagusien arteko gutunak iruzkindu ditu, bereziki Txillardegia eta Intxaustiren artekoak, 1959ko biraketari buruz argitasun handiak eskaintzen dituztenak.

Orainago oraindik, Imanol Murua kazetariak J. Intxaustiri egindako elkarrizketan argitasun jakingarriak ematen ditu, besteak beste, lehen aldiko *Jakin*-ez («Joseba Intxaustiri elkarrizketa», *Jakin* 180, 2010, batez ere 46-65).

Aurreko horien oinatzetan ezarri nahi nuke ekarpen hau. Lehenik, 1956ko urte mugarrian gertatu ziren mugimenduak arakatzen ditut gaingiroki bezain selektiboki, Zaitegi *Euzko-Gogoa*-rekin erbestetik barrura etortzean; batez ere nabarmentzen dut K. Mitxelenaren garrantzia Zaitegiren asmoek porrot egiteko kontuan, arrazoi politikoak eta linguistikoak tarteko.

Bigarrenik, azaltzen dut bi aldizkari nagusi ziren *Euzko-Gogoa* eta *Egan*-en artean *Jakin* Zaitegi eta Orixeren orbitatik abiatu zela —lehendik ere ezaguna, baina, ez hain ezaguna hasiera horretan I. Bastarrikak izan zuen egiteko giltzarria—, eta, ondotik, I. Bastarrikak eta Txillardegik izan zuten ika-mika linguistiko-ideologikoan batez ere hizkuntzan zentratuak erakusten dut polemika horrek eta J. Intxaustiren beraren euskalgintza esperientziak nola sortu zuten Intxaustiren eta Txillardegiren arteko gogaidetasuna, eta K. Mitxelenaren kritika linguistikoaren eraginpean-eta, Intxaustik nola ekarri zuen *Jakin* Euskaltzaindiaren autoritatea aitortzera hiztegi kontuan, hasierako garbizalekeria

uxatuz. Gaingiroki, hizkuntza polemikak zuen atze oihal ideologikoa ere zirriborratzen dut.

Garbizale-mordoiloizale polemikarekin batera kultur hitzen inguruko afera axola handikoa ere ukitzen dut; buruenik, ondorioak ateratzen jarrita, iragan hurbiletik egungo orainera zubia eraikitzen entseatzen naiz, gure administrazioetan euskara normalizatzeko *Jakin*-en esperientziatik zer baliatu beharko genukeen, iradokizunak eginez.

1956ko urte mugarrian *Yakin*-en ustekabeko sorrera

Jakina denez, Euskaltzaindiak gerraondoan lehen aldiz hiru eguneko batzarrak antolatu zituen 1956ko irailaren erdirako. Ehundik gora euskaltzale eta idazlek parte hartu zuten bertan. Hil horren berorren amaieran, Parisen batzar politikoa egin zen, erbesteko eusko gobernuaren lehendakari J.A. Agirrek deiturik.

Euskaltzaindiaren batzar horietarako atera zuten lehen zenbakia Arantzazun teologia egiten ari ziren ikasleek, baina ez berek bakarrik: lehen zenbakian jesuitek, beneditarrek, pasiotarrek eta frantziskotarrek idatzi zuten, nahiz koordinatzaileak frantziskotarrak izan. Lehen ezaugarria: fraide komentuetako eta apaizgaietako ikasle euskaldunen aldizkaria. *Yakin* ez zen posible izango fraide komentuetan euskara baterere landu ez bazen, baina, egia da, bestalde, I. Bastarrikaren erabakimen eta kartsutasunik gabe ez zela inoiz sortuko.

Lehen zenbakian «Ataria» izeneko editorial gisakoa (*Euzko-Gogoa*-k «atariko» asko argitaratu zuen bere hamar urteetan; *Egan*-ek 1948ko lehen alean «Propósito» eta 1954ko bigarrenean «Asmo berri» atera zituen, gainerakoetan, ez zuen editorialik; beraz, *Euzko-Gogoa*-tik hurbil-hurbil); J. Azurmendik gorago aipaturiko 1963ko artikuluan zioen delako atari horrek Iñaki Bastarrikarena zirudiela. Egun bada kigu halaxe izan zela. Miel A. Elustondo kazetariak lehenbiziki Imanol Urbieta elkarriketatu zuen (*Jakin* 156, 2006, be-

reziki 57-61), eta elkarrizketa hartatik atera zuen Bastarriaren garrantziaren berria; eta, gero, Bastarrika bera elkarrizketatu zuen («Iñaki Bastarrika: ‘Ez kutuan sortu genuen *Yakin Arantzazun*’», *Berria*, 2009-05-24).

Elkarrizketa horietan kazetariak jasotako lekukotasunen arabera, *Jakin* sortzeko ideia Aita Astigarraga fraidearena izan zen, baina *Euzko-Gogoa*-rentzat Zaitegi izan zena Bastarrika izan zen *Jakin*-entzat, hots, lehen zenbakiko artikulu gehienak berak idatzi zituen, Zaitegik *Euzko-Gogoa*-ren lehen zenbakian egin zuen bezala. Aita abertzalea zuen, gudarria, eta osaba guztiak ere bai. Aita preso egon zen, Frantzian ere egon ziren, erbestean. Gogoa baino gehiago sua zeukan barruan. Arantzazun zegoela konturatu zen euskalduntasuna zer bait berezia zela. Foruan euskal kantuak kantatzen zituzten (Manolito [Imanol] Urbietia, Iñaki Bereziartua, Joxe Iturria). Kantuek eta ikasketa lagun haiek eragin handia izan zuten berarengan. Iñaki Bereziartua eta Fernando Mendizabalekin elkar hartu eta eskutitza idatzi zien: jesuita, sakramentino, kaputxino, beneditarrei... esanez halako egunetarako kolaborazioak nahi zituela. Eta erantzun ona jaso zuen.

Horra aurrekariak. Familiako abertzaletasuna, erbesteko Eusko Jaurlaritza; Arantzazun K. Izagirre eta K. Iturria irakasleak zituzten babesle; Villasante ez, hark mutikoen kontutzat hartzen zuen gazte suhar haien ahalegina barruko eta kanpoko legeak hautsi eta, multikopistaz bada ere, aldizkaria ateratzeko.

I. Urbietaren lekukotasunaren arabera, lehenbiziko zenbakiko artikulu gehienak I. Bastarrikak berak idatzi zituen; eta horren sendogarri dio Zaitegiri elkarrizketa Bastarrikak egin ziola eta ez berak, nahiz Urbietaren izenpean argitaratu zen (*Jakin* 156, 2006, 60).

Bastarrikak idatzitako lehen zenbakiko atariko horri optimismoa dario, J. Azurmendik 1963ko artikuluan adierazi zuen bezala:

Euskal-basoak uda-soiñeko loretsua erazten... orbela bideertze ta errekatatan... udararen azken-erio-dardarak [...] Zu-

gaitz bat loretan!... Zugaitz bat udaberriz! Zaar dirudi ta errotzu... «euskera-zugaitza» duzu!

eta horrekin batean *Euzko-Gogoa*-ren ideia nagusia:

«Kultur-mentua», onatx zuk ta nik txerta diogun bizigarri berezia. Nik bezin ondo dakizu: gure euskera kultur-yoera ta kultur-ats guzi-guzietan murgil ez bitartean, aizea orrazten ari gera. Berez dager.

Darabilen euskara ere Zaitegirena-eta. Eta espiritua: Sabino Arana, Eusko Gogo:

Odol bat dugu [arraza]. Gogo bat ere. Izkuntz bakarra. Aski dugu «anai» izateko. Areago: erligio bat dugu [gu aberri eta hizkuntza bakarrarentzat eta horiek Jainkoarentzat].

Jainkoak euskotar, euskaldun egindakoen batasun asmoa:

Argi dager: «bat» gera. Batasun lei au bizitu ta zertu dezagun. Onatx bide egoki bat. «Yakin» bidez lokarritu gindezke. «Gogo bat» daramagu. «Euskal-gogoa» irarri zigun Yainkoak.

Horretaz gainera, euskara kulturaren alorrean normalizatzeko nahia: «Edertu dezagun geure izkuntza. Egungo arazoetara egokitu. Saia gaitezen edotariko gaia eta arazo euskeraz erabiltzen»; horretaraz gero, gaurkotasuneko gaiak erabiltzeko gogoa, eta horiekin batean, orduan —orain ere hein txikiagoan— uztartzeko ikaragarri zailak ziren bi nahi: euskara garbia eta jende askorengana heltzea:

Saia gaitezen geure burutapen baitarakoienak euskera garbian agertzen! [...] 'Yakin' bizi, sakon, arazodun bat nai genduke [...] irakur-miña sor dezala.

Hurrengo urtean izango zuen Txillardegirekin eztabaida gogorra, garrantzi handikoa *Jakin*-en bilakaeran. Baina ez gaitezen aurreratu, jarraitu dezagun 1956ko urteko egoerarekin, eta *Jakin* utzita, begira diezaiegun *Euzko-Gogoa*-ri eta *Egan*-i, diaspora politikoaren euskarazko kultur ordezkari-tza gorenari, eta, barruan erregimenak uzten zien neurrian euskal kultura sustatu nahi zutenen ordezkari zen Euskaltzaindiaren *Euskera* eta *Egan* kazetei.

Jakin-en lehen zenbakia baino lehentxeago Euskaltzaindiak aterea zuen gerraondoko lehen zenbakia; eta bateratsu

Zaitegi Guatemalatik etorri berri samarrak ere 1956ko *Euzko-Gogoa*-ren lehen zenbakia. Bi zenbaki horiekin batean, teologo ikasle gazte suharren lehen emaitza ere, lehen zenbakia, hor ibiliko zen Arantzazura joandako ehundik gora euskaltzaleren artean.

Jakin-en lehen zenbakiak oso harrera ona izan zuten. Besteak beste, K. Mitxelenak:

Txalotzekoa da benetan Arantzazu'ko teologi-ikasleek, beste ordenetako ikasle ta apaizgaien laguntzarekin, artu duten eta betetzen ari diran asmoa. Etzezaketan bide oberik aukera, bai beren jakitea geitzeko eta sendotzeko, bai gure izkuntza indartzeko ta lantzeko [...] Ikasbide ederra ematen digu guztioi (*Egan*, 1957, 3-4, 241).

eta Caracasetik A. Ibinagabeitiak: nola ez *Euzko-Gogoa*-k:

Euskal-Mesia berri au eskuartean jaso dudanean alako «nunc dimitis»... eder bat oiuztatzeko gogo bizia sortu zait. Ez naiz geiegikeriz ari (*Yakin* 4, 78).

Txalotzen zituzten, estimatzen zituzten eta beren aldean nahi zituzten gazte euskaltzale eskolatuak. Zein taldetatik zeuden hurbilago jakinlariak?

Lehen zenbaki berean Bastarrikak Zaitegiri egindako elkarrizketa zetorren (nahiz I. Urbietaren sinadurapean). Zaitegi goresten zuen elkarrizketagileak, eta hark zuzentzen zuen aldizkaria:

Orain sei urte atzerrian bere ardurapean euskerak izan duan aldizkaririk garaile ta gallurrena erne zala. Euskera malla gallurrenetara jaso dun aldizkari zorionekoa, «Euzko-Gogoa», alegia.

Zaitegik kontatzen zuen zein asmorekin etorri zen Guatemalatik: ahal izanez gero, Hego Euskal Herrian atera nahi zuen *Euzko-Gogoa* eta bestela Iparraldean; Euskal Etxea antolatu nahi zuen, lanbide euskal testuak sortzea izango zuten idazle profesionalen aterpe izan zedin, Euskal Unibertsitatearen hasikin gisa ikastaro batzuk antolatu nahi zituen 1957ko udan —M. Lekuonari, J.M. Barandiarani eskatuak zizkien lanak; inolaz ere Udako Euskal Unibertsitatearen ai-

tzindari!— eta aurreko horiek baino zailagozat jotzen zuen proiektua: Euskal Idazleen Elkartasuna sortu nahi zuen.

Elkarrizketa horretan elkarrizketagileak zirikatzen ere zuen Zaitegi, galdera honekin: zergatik ari ziren lantzen herriak ulertu ezin zezakeen hizkuntza?, eta Zaitegik erantzuten: etorkizunerako lanean ari zirela, Euskal Herriak burutik sendatu beharra zeukala-eta, burutik hasitakoa usteltzen burua sendatuz osatu behar, goi mailako jendeak euskaratu behar zirela, eta haiei beren gaitasunaren araberrako bazka eman behar zitzaie.

Lehendik ere aztertu duten guztiek esandakoa berresanez: *Euzko-Gogoa* zuen erreferentzia nagusi lehenbiziko *Jakin*-ek. Zaitegi eta batez ere Orixe; I. Bastarririkak maiz txertatzen zituen Orixeren esaldiak, hura zen autoritate nagusia. Hona adibide bat, lehen alean argitaraturiko existentzialismoari buruzko artikuluko batean:

Egia esan, asko ta asko dabilta egun Jainko billa, baño ez ainbeste Jainkoaren billa, Orixe euskaldun ospetsuak dionez. Askok jo dute Jainkoagan, baiño ez benetako Jainkoagan, ordea, bere gisa asmatuiko jainko batean baizik («Gizona izaten. Aburuaren oinarri», *Yakin* 1, 1956, 45).

Zaitegiren asmoen porrota

Zer gertatu zen Zaitegiren asmo handiekin? Lehenengo eta behin, agintari frankistek debekatu zioten *Euzko-Gogoa* Hegoaldean argitaratzea —agintari erlijiosoek ere ez zioten lagundu, estatuaren esku gupidagabeetan utzi baitzuten—; eta K. Mitxelena, A. Irigoien (Euskaltzaindian idazkari lanetan une hartan), L. Villasanteren (euskaltzaina 1952tik, eta Arantzazuko burua nolabait, hizkuntza kontuetan), eta A. Arrueren laguntzarekin (Euskaltzaindiak eta *Egan*-ek behar zuten erregimenaren babesa eskaini zezakeen gizona), huts eragin zion. Nolatan?

Badaude puntu ilun batzuk, eta badago nahiko argitasun goiko baieztapen horiek sostengatzeko.

1955. urte amaieran etorri, eta 1956ko urtean euskaltzain urgazle zenez, Euskaltzaindiaren batzar batzuetara joan zen Zaitegi (nahiz dokumentazio gutxi dagoen Euskaltzaindian, horrenbeste bai). Ez du ematen ezer gertatu zenik. Arantzazuko iraileko batzarrak baino lehen, Euskaltzaindiak lehen zenbakia atera baino lehentxeago, J. Zaitegi optimista ikusten dugu Santi Onaindiari egindako eskutitz honetan:

Besteak beste, auxe iritxi dugu, euskal-idazle geientsuak eta gorengoak elkar-eraztea. Or duzu *Egan* euskera utsean bikain idatzita. Gure gaztaroan *Yakintza* aldizkaria aintzat gennun, zerbait zalakoan; damurik, geiena españeraz emazan. Aurrerantzean, orrelakorik ez zaigu gertatuko, nik uste. Benetako euskaltzale iatorrek euskeraz emango ditute beuren zitu mardulak, euskera ortarako gai dala erakutsi bait-dugure aldizkariak, eta ori noraezko dugu il ala bizi auzi ontan. Urrundik euskeraren oraingoa ta geroa argi ta garbiago ikusten dugu. Bost urteotan aurrerakada polita egin digu: Mitxelena biak (prantziskotarra ta bestea, Luis), Villasante, Etxaide gaztea, Andima t.a. berriak ditugu gure auzo-lanean; gazteok txairo, sakon eta goxo datoz eta euskeraz besterik ez dute idatzi nai. Ortarako ikasi egin bear eta gogotik ikasi dute gure euskera zarra (Data: 1956-06-29. *Jokin Zaitegi. Gutunak (1923-1973)*, 2007, 200-201).

Handik laster, Euskaltzaindiak *Euskera* aldizkaria ateratzen du, bi artikulua izan ezik gainerakoak erdaraz. Eta Zaitegiren erreakzio samin-sumina:

Azkenik eskuetara zait Euskaltzaindiaren aldizkaria: ao bete aginekin utzi nau, damurik. Zortzi idazlanetatik bi soilik euskeraz, Altube ta Lekuona euskaltzain iakintsuenak, alegia. Dirudinez, zenbaiten iritzian, euskera zaitzeko biderik ederrena erderaz idaztea bide da [...] Areago euskeraz mintzatzeko ta idazteko garaian bizi gera, euskera dala-ta erderaz baino. Euskalariak baino areago euskaldun eta euskaltzaleak bear ditugu, noski baino noskiago, beste nonbait idatzi nunez («Euskera. Euskaltzaindiaren lan eta agiriak, I, 1956», *Euzko-Gogoa*, 1956, 1-2).

Sutu zuen horrek K. Mitxelena. Eman zion erantzuna oso tonu ironiko mespretxuzkoan: Euskaltzaindiak lehen ere gaztelaniaz eman zituela bere idatzi nagusiak —oroit R.M. Azkueren *Morfología vasca* edo S. Altuberen *Erderismos*—,

eta ez zuela inoiz esan aldi berrian euskara hutsez hasiko zenik, eta beraz, ez zuela zertan aho bete haginekin gelditu. Duda izpirik gabe, bere onetik gehien aterarazi zuen esaldia hau izan zen: «Euskalariak baino areago euskaldun eta euskaltzaleak bear ditugu, noski baino noskiago, beste nonbait idatzi nunez».

Mitxelenak:

Adimen aberatsa behar gizonak horren antzeko burutapen bat izateko! Horrelakorik behin bederen izan duena lasai hil daiteke, esan baitezake harako harek baino eskubide hobez: «Non omnis moriar». Eta hutsa balitz bezala esaten digu U. jaunak «nonbait» idatzi zuela! Ez ote du gehiagorik merezi? Burutapen garai guztiak bezala, bakuna da, ximplea, zoroak ere igerriko liokeena. Bi gizon mota baizik ez da; gauza nabariagorik!: euskalariak batetik, euskaldun-euskaltzaleak bestetik. Nortzu dira euskararen etsai? Euskalariak. Nortzu laguntzaile? Euskaldun-euskaltzaleak. Akaba ditzagun, beraz, lehen baino lehen euskalariak eta bake ederrean biziko gara aurrerantzean euskaldun-euskaltzaleok [...] euskalaria naiz, edo hobeto esan euskara batez ere gogoan duen linguista. Hori da nere lanbidea eta hori nere irabazpidea. Dakidanez, ez diote inori soldatarik ematen ez euskaldun delako ez euskaltzale (*Euskal idazlan guztiak VIII*, 1988, 126-127).

Euskaldun eta euskaltzaleak K. Mitxelena bezalako euskalariak baino garrantzizkoagoak euskararen auziak garbitzeko? Euskaltzaindia eta euskararen auziak euskalariak garbitu behar zituzten, ez Zaitegi bezalako idealistek.

Argitu ahal izan ez dudan puntu bat izan da Zaitegi Arantzazun irailko batzarretan izan zen ala ez. Parisen bai, izan zen Euskal Mundu Batzarrean, eta Arantzazun, 1956ko urrian, euskal idazleen elkartasun bat sortzeko egin zen batzarrean ere bai. Hona nola kontatzen dion bi batzar horien berri adiskide hartuena zuen A. Ibinagabeitiari:

Paris'ko batzarrean, iakintza sailean, euskeraz gogor egin genun [...] Dana anaitasun eta alkartasun andian burutu zan: arrezkero, etxe bat edo artuko dugu Baiona-aldean euskal idazle-etxe bezala. Emengoek ere Lafitte, Charriton eta gurekin alkartzeko asmotan dira.

Ioan dan igandez Arantzazu'n bildu ginan eunen bat idazle ta idazle-gai, euskal idazle alkartasuna sorrerazten asteko.

Nere asmoaren aurkako zitalena ta txotxoloena Irigoien: onen ustez, alkartasun ori Euskaltzaindiaren babesean ezarri bear genuke, Españi'ko legepean eta ageri-agerian. Nere ustez ta beste guzien iritziz ezer ez egiteko biderik errezena orixe litzake; beraz, ixilean eta azpitik lan egin bearra dauka-gu oraingoz, girorik ezpaitago, orregatik aukera dizut Baiona inguruko etxea. Euskaltzaindikoek euskeraren alde lan egiterik benetan nai ote dutenik edota nola lan egin dakitenik eztakit. Zentzuz ta prudente iokatu bear omen dugu: euskeraren alde izatekotan, imprudente ta burugabeko izatea naiago dizut. Urteotan egin dutena guziok ikusten dugu: beste hogeitaz urte aunditan oien neurri lan egitekotan, gure euskerarenak egin du. Aserre omen daude nere aurka E.G.'an eman dudana Euskeraren iritzia dala-ta, euskal-idazleak nereganatuz datozela-ta [...] Praile gazteak, (iesulagunek, pran-tziskotarrek, pasionistek, beneditarrek-eta), ixilean alkarturik Yakin dana euskeraz ematen asiak dira multikopiz-edo. Irigoienek kaxkarkeri ta gixakeri geiegitxo ditu: alere, euskal-idazle alkartasuna sorteraziko dugu, Jaungoikoa lagun (*Jokin Zaitegi. Gutunak (1923-1973)*, 2007, 207-209).

Iparraldekoiei buruz behinik behin ez zioen batere gezurrik Zaitegik. P. Lafitte bereganatua zuen guztiz. Hona zuberotar euskaltzale Jaureguiberry andeari egin zion gutuna, 1956ko azaroaren 2an:

Personnellement je ne crois pas que le P.Z. soit un danger public. Son initiative n'est pas compliquée:

1) Il veut réunir les écrivains basques en Association d'entraide: on ne voit pas pourquoi cette association aurait besoin de dépendre de l'Académie: cela n'existe nulle part ailleurs; les buts sont différents [...]

2) Le P.Z. veut établir à Bayonne ou aux environs une maison du basque. Il aurait préféré l'ouvrir en Pays Basque péninsulaire. Il a essayé de faire paraître Euzko-Gogoa la-bas légalement. On a tout fait pour ne pas l'autoriser. Que serait-ce pour la maison des écrivains basques? Il y a une sorte de jalousie chez certains biscaïens qui ont fait une campagne dans divers milieux, même académiques: ils voient Euzko-Gogoa comme une concurrence à Egan et l'organisation des Ecrivains comme une concurrence au secrétariat de l'Académie. Nous autres, nous croyons qu'il y a plusieurs demeures dans la maison du Père.

3) Le P.Z. ne fait pas de politique. Dans Euzko Gogoa, il accepte toute prose ou poésie basque: il ne demande pas à

l'auteur à quel parti il appartient: nous sommes très heureux que tous les partis défendent le basque. A Paris le P.Z. a ré-pété que l'eskuara ne devait pas être le monopole d'un parti, fut-il nationaliste. Mais il est évident que les nationalistes ont, autant que les autres, le droit et le devoir de rebasquiser leur Pays (*Jokin Zaitegiri egindako gutunak II (1956-1975)*, 2007, 1.261-1.262).

1957. urte hasieran gutuna bidali zuen Zaitegik Euskaltzaindiko idazkaritzara, idazle elkarte murrizaren berri emanaz, eta Euskaltzaindiaren esanera zeudela jakinaraziz. Alfons Irigoienek berehala jakinarazi zion berria A. Arrueri, Zaitegi mantsotua eta otzandua zelako bere sentipen atsegina ezkutatu gabe; eta horretaz gainera aurreratzen zitzaion A. Arrueri eta bere ustetan Euskaltzaindiak zer egin behar zuen ematen zion aditzera:

4 garren erabakia: «Euskal-idazle alkartasuna» sorrerazi dugula Euskaltzaindiari aditzera eman, bidenabar, aren agintuak eta erabakiak onarturik lan egingo dugula bear danari begirunerik itzalenaz azaldurik. Era berean, gure esku legoken lanaren laguntzatxo Euskaltzaindiari eskeini, guziok alkarturik euskera iraunerazi, edertu ta zabaldu dezagun» [...]

Ikusten duzunez beera erori zaizkio arro-itxurak eta mantsotu egin da piska bat. Baiña Euskaltzaindiak zer erabaki dezake onetan? Zer da euskal-idazle alkartasuna? Nolako arategia du eta nortzuk daude or sartuak? Non ditu oiñarriak eta jatorria? Gaur egunean beintzat, erregimen onetan gaudela, onek onartzen ezpadu atzerriratuen ekintza Euskaltzaindiak ere ezin onartu dezake ofizialki behintzat, barrurako lan egiten ari direlarik, alegia. Beste gauza bat litzake Frantzialdeko Euskalerria eremutzat arturik ari balira. Dena dela, oso ongi iruditzen zait eta bide onera datorrela dirudi, benetan ari bada. Erantzuna obe litzake beraz, nire uste eskasean, partikularki norbaitek adieraztea (Data: 1957-01-22. Donostiako Koldo Mitxelena liburutegian).

Zer gertatu zen bien bitartean? P. Lafitterengandik jakin dugu *Euzko-Gogoa Egan*-en lehiakidetzat edo aurkaritzat jotzen zutela zenbaitek, eta Euskal Idazleen Elkartasuna Euskaltzaindiaren idazkaritzaren, baina nola jazo zen Zaitegik Hegoaldean ez lortzea idazle elkarte sortzea? A. Irigoien ibili zen aurrean, baina Zaitegik aurkari gogorrena K.

Mitxelena zuen. Zorionez, gordetzen da gutun argigarri bat A. Irigoienek K. Mitxelenari egina, 1956ko urrian, Arantzazun idazle elkartearen sortzeko egin zen batzarra baino astebe-te lehenagokoa:

Gauzak onela daudelarik gaur goizean agertu zait Zaitegi jauna modu oso txarrean eta eztaikit zeinbat astakeri esan dizkidan Euskaltzaindiaren kontra. Bere gogo bizia Euskaltzaindiatik kanpo egitea da eta elkargu orren listak Baionan edukitzea emen arriskugarri izango litzakeala idazleentzat-eta. Nik esan diot ezteela ain arriskugarri; izatekotan ori antolatzen dutenentzat izango litzakeala eta nai dituen beste lista emango zaizkiola berari. Gaiñera arriskugarriago litzakeala klandestinitatean ibiltea, kanpotik zuzendurik. Datorren igandean an izango dugu eta gentea bere aldera eramateko asmoz dijoa, iñoren errazoirik entzun gabe [...] Benetan diñotsut ni aspertuta nagoela orrelako gizonkeriaz eta baldin ikusiko banu euskeraren onerako dela pozik bertan bera utziko nuke. Baiña, zoritxarrez, euskera bein da betiko aterako badugu politikaren gora-beera errezetatik, ezin utzi dezaiokegu leku martiri-usaiñezko jokabideeri. Guzti onen jakitun ipintzen zaitut ez neure gogoz, baizik zuon iritzia jakin nai dudalako, nolabait jokatzeko (Data: 1956-10-15. Donostiako Koldo Mitxelena liburutegian).

K. Mitxelenaren erantzuna:

Billera ortaz eztaikit zer esan. Nolanai ere, ene ustez lasterre-gi egiña izan da, eta besterik ere ezagutzen dut iritzi berekorik. Leengo batzarrea egin berria da, or bertan gaiñera, eta beldur naiz ez ote diteken ortik oztoporen bat sor. Ortaz gaiñera, beste eragozpen bat ere bazegoen: norbaitek pentsa dezake billera ori beste zerbaiten isatsa dela [Parisen erbesteko Eusko Jaurlaritzak egin zuen mundu-batzarraren isatsaz ari dela dirudi]. Ezta ala, baiña orrelakorik iñori bururatuko baltzaio, nork kenduko lioke burutapen ori? [...] Baiña bada besterik, zerorrek diozunez. Delako jaun orrek, bere itsumen arroan, bestek urteen buruan aalegiñez egin dutentxo instant batean deusezta dezake. Eta, gaizki pentsatzea bada ere, ezta uste orrelako ondamendiak asko minduko lukeanik. Nere burubidea auxe da: zabiltzate erne, eztedilla beintzat ortik iñorentzat —eta batez ere etxe koentzat— itxillurik sor. Ezta uste galduan aterako giñakeanik erabaki zeatzik artuko epazendute. Asmoarekin aski izango litzake oraingoz (Data: 1956-10-18; eta delako batzar hori urriaren 21ean egin zen. Ikus P. Urkizu (arg.): *Bilduma* 18, Errenteriako Udal Artxibo Zerbitzuko aldizkaria, 2004, 95-96).

Aita Villasanteri honela idatzi zion:

Billera orren berriak ezkaitu, egia esan, batere poztu [...] Badakizu badagoela beste itxillu bat ere. Badirudi ori beste zerbaiten isatsa dela: ezta ala, baiña ala du itxura. Ortik ezatorriguke kaltea baizik, guzientzat eta batez ere zuentzat. Ori naikoa ezpalitz, artean dugu Zaitegi jauna, suz, garrez eta burubide berok betetik. Bera dugu nonbait gai orretan guztion buruzagi eta eztago buruzagitza ori iñori uztekotan [...] Beldur gera bi gauza besterik ez ote den sortuko ortik, eta biak txarrak: gure arteko liskarra edo bestek emango digun astinaldia. Biak batera ere etor ditezke. Ona non duzun nere iritzia, garbi baiño garbiago azaldua. Ametsak besterik ezti-rela beldur oek? Ala obe. Baiña, bada ezpada ere, obe dugu erne egon. Joaterik eztudan ezkerok, eskertuko nizuke, zerorrek edo beste norbaitek zerorren orde, zentzuz eta tajuz arazoak bideratzen saiatuko baziñate. Erabakirik ez artzea etzait kalte gogorra iruditzen: ori litzateke arriskurik txikiena. Barka ezadazu, baiño geiegi dijoakigu guziori, eta euskerari (P. Urkizu (arg.): *Bilduma* 18, 2004, 96-97).

Laburbildurik: K. Mitxelenak ikusi zuen frankismopean kostata landutako Euskaltzaindiaren berpizte apala Zaitegik arriskuan jar zezakeela. Eta hori gutxi ez zela, euskal kultur-gintzaren lider berak izan nahi zuen. Biak ere arrazoi nahikoa A. Arrueren (erregimenaren ildo euskaltzale-zentsuratzaillearekin) eta Villasanteren (Arantzazuren) laguntzarekin, eta A. Irigoienen protagonismo nahia baliaturik, Zaitegi erdigunetik periferiara bultzaka igortzeko.

Orixeren orbitatik Euskaltzaindiarenera

Guatemalatik etorri eta jaioterri inguruan kokaturik *Euzko-Gogoa* ateratzerik ez; Euskal Idazleen Elkartasuna euskal idazle guztiekin sortzerik ere ez; haatik, Zaitegik ez zuen etsi, aurrera segitu zuen, baina Miarritzen. Bidasoako muga meharra egun baino askoz zailagoa zen igartzeko: esaterako, 1957ko irailean, amarekin eta serorarekin Arrasatetik Miarritzera zihoala, Behobiako mugan geldiarazi zituzten zortzi polizia espainolek eta bi orduz eduki atxilo; miatu zituzten goitik behera hirurak eta maletak, Donostiako go-

bernadoreak hala agindurik; Espainiako nuntzioari kexatu zitzaion: bere bizian muga asko igaro zuela baina halako tratua inon ez ziotela eman (*Jokin Zaitegi. Gutunak*, 2007, 238-239). Bere kazetaren ale batzuk kendu zizkioten. *Euzko-Gogoa* Hegoaldean zabaltzeko erraztasun ederrak!

Gorago adierazi dugu P. Lafitte oso bere alde zegoela. Lafittek kolaboratu zuen Miarritzeko aldiko *Euzko-Gogoa*-n eta E. Salaberryk ere bai. Baina J. Mirande eta Tx. Peillen galdu ere bai. Artean Ibinagabeitia, Orixe, Santi Onaindia, Urrestarazu, P. Lafitte, E. Salaberry-eta bazituen; *Jakin*-eko Bastarrika eta Mendizabal-eta ere bai.

Bi kazeten arteko lehia horretan, ezinbestean gauzak sinplifikatuz, itzal gero eta klasiko eta kontserbadoreago hartuz zihoan *Euzko-Gogoa*, antzinateko kultura greko-latindar eta kristauarekin lotua —Zaitegiri *Platon* esaten zioten—, eta euskara ereduaren aldetik garbizale edo oso garbizale hiztegiak; eta *Egan* berriz, kutsu modernoagoz janzen, eta geroz luma gazte etorkizun handikoz hornitzen, eta ez hain garbizale. Bi aldizkariak garai horretan argitaratu zituzten orri gehienak; bereziki *Egan* 500 orri inguru ateratzera heldu zen urtero, 1956tik 1963ra arte, ordurainokoak hiru edo lau koiztuz.

K. Mitxelena, *Egan*-i prestigioa ematen zioten elkarrizketa —Baroja, Oteiza...— eta zinema-kritikez gain, kritika-lan zorrotza egiten hasi zen edo jarraitu zuen; izan ere, 1953an jada hasi baitzen lan horretan, A. Oihenarti buruz idatzita-ko hitzaldiaz geroztik.

1956an bertan, Orixeren *Aitorkizunak* eta G. Barandiaranen *Iliasèna* kritikatu zituen. Erakusgarri gisa, Orixeren itzulpen famatuaz honela zioen:

Itzulpena laburra eta trinkoa da, latina baino areago. Trin-koegia, ene ustez. Laburtasunak merezi ote du horrenbeste opari? Argitasunak eta erraztasunak balio dute, gutxienez, laburtasunak adina. Hau bezalako liburu batean, batez ere [...] Mintzaera lasaiagoa izan dute, ordea, Orixe baino lehenago izan ditugun prosa maisuek. Hizketako itobeharrari idazkietan ere amor emateak ondore jakina du: euskalkien

arteko bereizkuntzak sakontzea eta zabaltzea. Bide ibiliak maiz utzi ditu Orixek, bai bestetan («ezaguten», «ezagutzen»-en ordeztan), baina adizkietan batez ere: gakion (gakizkion), nindezaten (nintzaten), zaida (zait), etzekizkidan (etzitzaizkidan) obeak iduri [...] eta hainbeste eta hainbeste (*Idazlan guztiak*, Klasikoak 22, 1988, 77).

Loreak ere eskaintzen zizkion Orixek egindako lanari, baina aurkitzen zizkion makurrak ere ez ziren begiko makarra: laburregi eta trinkoegia, aurreko prosa maisuen eredutik aldentua, euskalkien arteko bereizkuntzak sakontzen laguntzen zuena, bide ibiliak txitean-pitean uzten zituen idazlea, hots, eredugarri alde batetik, eta bestetik, eredu txar.

Euzko-Gogoa-n argitaratzen zuen Gaizka Barandiaranek. Haren *Ilias-ena* (*Iliada Euzkaraz*) itzulpenaz:

Guziok dakigu zein asmo ederrek eragiten dien euskara lan du beharrez ari direnei. Horixe behar genuke bakarrik, inorgure hizkuntza iraindu eta itsustu nahian dabilela jakitea! [...] Poto egin duten asmoak, burutu ez diren nahiak, alferrik izan diren ahaleginak, sarituko ahal ditu zeruan Jainko Onak! Lur zital honetan, ordea, munduko seme garenez gero, ezin asmoei eta usteei begira egon. Dakiguna galdetu beharrik ez dago. Ez dakiguna behar da galdetu. Zer ondore izan dute? Aita Barandiaranek oraingoan izan dutena hitz laburrez azal daiteke. Homerogandik hasi eta irakurleaganaino, luzexkoa zelako edo, bi gauza gelditu dira bidean, nabarmen xamarrak biak, eta ez dira inon ageri: poemaren edertasuna eta grazia batetik, eta euskara bestetik (*Idazlan guztiak*, Klasikoak 22, 1988, 68)

Hori 1956ko urte giltzarrian. Urte horretatik 1959ra, gauza anitz eta pisuzkoak gertatu ziren hizkuntza ereduaren borrokan; aurrerago azalduko ditugu, baina K. Mitxelenak nola kritikatu zuen liburu itzuli hartako euskara erakutsi baino lehen, gogoratu behar da *Euzko-Gogoa*-k zenbaki monografikoa eskaini ziola 1958an, itzulpenaren argitalpenaren kariatara, hizkuntza maisu handitzat jotako jesuita gasteiztarrari:

Laburzki mintzatzeko, saio-hizkera, hots, euskara experimentalderitzat Olabideren hizkerari, bide berri batetik abiatuz gero noraino hel litekeen antzemateko sortua edo.

Horretarako bihar-etzitako euskaldunei begira, ahaztu egin behar noraezean, gutxi edo gehiago, gaurko euskaldunak, atzokoak ez ezik [...] Euskalki guztietarik hartu du Olabidek hitzetan ere eta hitzetan batez ere. Ez dago ezer txarrik, berriz ere, bere neurrian eginez gero. Baina Azkue eta Lhanderen hiztegian aurkitzeagatik hutsagatik —eta horietan aurkitzen ez direnak ere badira ugari liburu honetan—, ez du hitz batek beste edozeinek adinbat esku. Olabidek, berriz, maizegi hartu ditu Euskalerriko xokorik galduenetan jaso izan diren hitzak, baita aspaldidanik nonahi ahaztu zirenak ere, literaturan nahiz herri hizkuntzan zabalduago eta ezagunagoak direnen kaltean [...] Hitz batean, eredutzat hartzekoa dugu Olabide. Giza eredu jatorra dugu, gutxi bezalakoa, euskara hain ongi ikasteaz gainera horrenbesteko lan ikaragarria egin zuelako. Euskaldun berri izanik eragozpen gehiago zue- nez gero, ohorea ere neurri handiagoan dagokio. Hizkuntza eredutzat, ordea, gidari segurutzat, inola ere ez (*Idazlan guztiak*, Klasikoak 22, 1988, 114 eta 120).

Azken kritika lan honetan K. Mitxelenak sekulako ikasbi- dea eman zuen eta zentzabidea oker zebiltzanentzat. Orixe- rengandik asko ikas zitekeen baina ez zen gidari segurua; eta, Olabide, giza eredu jatorra eta merezimendu handikoa bai, baina hizkuntza gidaria ez, inola ere!

Orduan hizkuntza ereduan zeuden iritzi eta praktika kon- trajarriak jarraitzeko —garbizale-mordoilo—, eta ideologia aldetik zeudenak —tradizional-moderno—, jendaurreko ar- tikuluez gainera, eragile nagusien arteko gutunek ere asko laguntzen dute, eta azken horiek osagarri onak eta oso ira- kurgarri ere gertatzen dira, haietan ematen baitituzte hainbat argitasun bestela inon ageri ez direnak —gutunek-eta badi- tuzte beren arriskuak; ez txikiena denok dugun joera gauzak geuri komeni bezala azaltzeko, baina, zein dokumentuk du fidagarritasun osoa?—. Biak tartekatuko ditugu aurreran- tzean: jendaurreko artikuluetako zatiak eta gutunetakoak.

Bastarrika-Txillardegi polemika

Bi alderdi nagusi izan zituen: linguistikoa eta ideologikoa. Linguistikokan zentratuko gara bereziki. Hala ere, lehenik,

ideologia aldetik sortu zuen erreakzioa ere aditzera emango dugu labor-zurrean.

Txillardegik *Leturiaren egunkari ezkutua* atera, eta gehienek zoriondu egin zuten. Jakinaenez, euskal literaturaren agertoki ilunean, argi gutxikoan, ez zuen sarrera hitsa egin, aitabitxi K. Mitxelena zuela. Hona aitabitxiaren sarrerako esaldi hautatu batzuk:

Ez dut uste inoiz gure hizkuntzan entzun denik horrelako hitz larririk, horren zinezko aitotrik, horrenbesteko karraxi sarkorrik. Ez dugu sekula egin, hitz batean esateko, Leturiarena bezalako ibilaldirik gogobideetan barrena (Elkar, 1983, 11) [...] Nik ez dut Txillardegi bakarrik ikusten. Txillardegi eta «Leturiaren egunkari ezkutua» gizaldi berri baten eta gizaldi horren obren aintzindari gisa agertzen zaizkit. Ez dut uste oker nagoenik eta ez nuke inolaz ere oker egon nahi. Ate-joka dagoneko deus gutxi ezagutzen ditugun ondorengoak (14) [...] eta euskara ereduaren kontuan: Ez dut esango, ez bailitzateke egia nire ustez, Txillardegi-k bere mintzaera zeharo eskuratu duenik liburu honetan: halako gordin-antxa aurkitzen zaio, osoro heldu ez den fruituarena [...] Baliteke hizkera oso garbia ez izatea. Bizia eta adierazkorra baldin bada, zertarako behar du garbia izan? Euskararekiko kontuak ere garbiro egin beharrean aurkitzen gara. Zertarako nahi eta behar dugu euskara? Gure mundukoa ez den oroigarri xahar kuttun bat iduki genezakeen moduan idukitzeko? Zikintzeko beldurrez inor ukitzera ausartzen ez den zenbait liburutegita-ko azal ederreko liburuak bezala gordetzeko? (15-16).

J. Azurmendik sarreran aipatu dugun artikulua luzean:

Au da, gure kulturak eta euskerak ez dute sekula santa guzian elkar saldatu. Eta lesikoan eskrupuloso zeralako, euskera komentuan preso sartu ta garbitasuneko boto espantagarria egitera beartu baduzu, ez dizut ezer esaten... (*Euskerak*, 1963-64, 344).

L. Villasantek Txillardegi idazle gisa zoriondu egin zuen guztiz. Batez ere analisi psikologikoak egiteko erakutsitako trebeziagatik. Euskal literaturan sarrera ospetsua egin zuela zioen, eta hasikinak horrelakoak izanik etorkizun handia iragartzen ziola. Pentsa, hainbeste harrapatu zuen testuaren eduki literario-ideologikoak ezen ez baitzuen haren euskara eredia ahotan hartu —arraroa benetan garai hartan—!;

eleberriak uzten omen duen inpresio garratza, samina, mingotsa nabarmendu zuen, eta beharturik sentitu zen irakaspen teologikoa ematera:

Existenzialisten eskolak moda ori jarri digu: giza-bizitzaren tajugabea azaltzea. Ez munduari ta ez gizonari ez omen zaio nondik-norakorik ikusten. Aurretik lillura gezurtia ta engañagarria, eta gero, lilluratik esnatutakoan, egia gordin eta ikaragarriakin topo egin bearra, eta ortik etsipena [...] Ba ote du tesis garbirik eleberri onek? Ez nuke esango. Leturia ori erdi-ero bezala azaltzen zaigu [...] Baiña tesis ideologiko agiri bat ez baldin badu eleberri onek, inpresio bat bai uzten duela, ao-goza berezi bat, ta ondo garratza, samina, mingotxa [...] Bizitza ez ote dan xede gabeko zer bait, engañu bat, burla bat («Leturiaren egunkari ezkutua», *Egan*, 1957, 5-6).

Gatozen I. Bastarririk Txillardegiren *Leturiaren egunkari ezkutua*-ri egin zion kritikara. Liburuaren alderdi ideologikoari egin zion alde batera utzirik, gatozen hizkuntzari egin zion agertzera:

Egia esan, alperrikako zerizkidak eta ez ain ongarri eurentzat ere, gure aurrekoek geiegi arroturik duten euskera-joera kontu oietan naastea. Etekingarririk baiño kalte geiago sortzen ditek gai oek; onetxek ere urruntzen dizkik gure aurrekoak elkarrengandik. Arrazoi aski badik gure Zaitegi jaunak Uztaila-Daguenila'ko «Eusko-Gogoa» aldizkariko atarian onako au zia gokanean [...] Jendea leporaño dagola uste dikat amaigabeko berriketa oekin. Antziñako zaarrak aztertu bear dizkagula? Ondo zegok. Baiño gizaldi onen asieratik euskera bide okerretik abiarazi dutela? Utikan! Joan gizaldikoak, eta Axular bera ere ikusi nai nitek egungo gaietan barna! Itzalez ta begirunez ta mirespenez begira bear dizkagu gizaldi ontako idazle-sailla, eta oek batez ere. Oek, garako idazleak, urratu zizkigutek iakintza ta gizapide-landa guziak, ta onen bearra zikan baitipat gure euskerak. Lan gogor eta astunena oen bizkar zamatu duk doi-doi. Euskera-arazoa joera batek edo bestek askatuko dulakoan al ago apika? Arkitu al duk joera ori? Arraio pola!, barrea zak lau aizetara! Etziguk, nere ustez, korapillotxo au joera batek edo bestek askatuko, asko ta ugari idazteak baiño (*Yakin* 5, 1957, 101).

Txillardegik Aita Villasanteri ez zion erantzun, baina Iñaki Bastarririk orduan frantziskotar teologo ikasle zenari bai. Hona erantzuna:

Arras kaltegarri deritzazu euskerari buruzko nere joerari; eta bikaiña berriz, zureari. Zure ustez, konparazio batera, zoragarriak dira 1900 ezkerozko «garako» idazleak, eta berai zarrizkiete dudarik gabe.

Eta onelakoak entzuteko nazkaturik nagoen ezkerero, enaiz gaur ontatik pasako. Zu —eta zu bezelako guziak— euskera il nai duzute, zuen laguntzarik gabe ere arriskuan ez balego bezela; eta asmo gaiztoz eta apropos ari zeratela pentsa liteke, euskera akabatzekotan, noski!... Ezjakin utsak bakarrik eutsi ditzake zuen txorakeriak.

Zuk ez dakizu oraindik, gezurra badirudi ere, izkuntza bat ez dela jeometria. Gañera, egia esan, ez dakizu jeometria egiten. Zure «dirakurt» ori (98 gn. orrialdean) ezta EZER, ezpaita beñere BIZI IZAN euskeran. Gañera, teoriaz, «darakurt» izan bearko luke. «Derama» berriz darama da; eta «deragio», jeometria egiten asi ezkerero, daragio.

Zure «damaigu» (59), «dagerki» (60), «dagerkigu» (57), eta beste asko ere, jeometria dira, bañan ez euskera.

Orrenbestetan aipatzen duzun Orixe'k egoki erabilli du beti ikakoa. Zuk berriz zearo gaizki. Zuk ez duzu Orixe maixutat, zeure burua baizik. Alde batetik, zure «zesaidakekan», «zekuskat», «zekikat», «baditekek», «zerizkiokat» (99), «zidakekan» (99, aurrekoa bezela gaizki, «zidakana» baita), «zitzaidakekan» (100, zitzaidakan, noski), eta olako asko ere, eztira beñere erabilli orrela euskeraz, eta jeometria txarra dira. Beraz, ez dira EZER, zure tema bat besterik. Zer irudituko litzaizuke erdarazko auek: «ofrezo», «tene», eta «venira»? («Iñaki Bastarrika'ko Jaunari eskutitza», *Yakin* 6, 1958).

Bastarrikak erantzun zion, eta Txillardegiri emandako ihardespenean adierazten zion inpresioa zuela berari ez baizik *Yakin* osoari ari zela, *Yakin* talde osoaren euskara ari zela kritika gogor pean jartzen; eta, hala zen.

Galdera da: nolatan ausartu zen Txillardegi euskaldun berria hala jotzen Bastarrikaren bitartez *jakinlari* guztien aurka eta sakonago Zaitegiren aurka? Bai, eleberri apurtzailea eta gorai patua atera berria zen, baina, hala ere, nolatan?

Honela kontatzen ditu berak garai hartako goiti-beheitiak:

1956ko azaroan, bai karrera amaituta [...] Donostiara itzuli nintzen. Eta Mitxeleneri erakutsi nion neure esku-izkribua, baita hitzaurrea eskaini ere [*Leturiaren egunkari ezkutua*]. Halaxe egin zuen. Eta 1957ko Erramu igandez izenpetu zuen nire nobelak eramango zuen «sarrera».

Maiz ikusi ohi nuen Mitxelena Diputazioan; eta maiz ere Urkijo Mintegiko liburuak (Duvoisin-en Bibliaz eta Haranerren Ebanjelioez oroitzen naiz bereziki) etxera eramaten eta lantzen. Afalondoan oso maiz telefonatzen nuen Errenteriako bere etxera [...]

Berriro Euskaltzaleen Biltzarra biltzekotan zegoela ikasi nuen. Eta txosten zehatz bat aurkeztea erabaki nuen. Mitxelena oso maiz Diputazioan gurutzatzen nuenez, eta bere liburu eta separata guztiak argitara ahala eskaintzen zizkidanez, normala da Bilbora eraman nuen lan hartan Mitxelena-ren ideien oihartzuna garbiki segi ahal izatea. Maileguen egokikuntza fonologikoaz ematen nituen adibide zerrendak, Mitxelenak emandako zerrendetan funtsatuak dira orpoz orpo, adibidez (*Euskal Herria helburu*, 1994, 149-150).

K. Mitxelenarekin batera zebilen Txillardegi, hura zuen maisu, nahiz ikasle oso abantailatua zen.

Txillardegi-Intxausti gutun harremana, 1959ko norabide aldaketan

Ezaguna da. 1958ko abenduan Bilbon batzarrak egin Euskaltzaindiak, eta haien ondorio gisa, 1959ko apirilean, «Euskal hitzak zein diren» agiri polemikoa, bazterrak harrotu zituena. J. Intxaustik 1958an, *Yakin*-en 8. zenbakian, «Bergsonen Jainko-intuiziñoa» argitaratu zuen, esan dezagun, euskarara mordoilo samarrean; hurrengo alean, 1959ko aurrenekoan, «Illobira bultzaka» —jada Enbeitarekin batera zuzendari zela—, eta hurrengoan, hamargarrenean, atarikoan, Euskaltzaindiari men egiteko erabakia, artean *jakin* zen fraide komentu eta apaizgaietako euskaltzaleen aldizkarian askok gaitzesten zuten erabakia; Euskaltzaindia ez baizik Orixe baitzen hizkuntza autoritatea eta S. Onaindia eta beste askorentzat ere eredu ideologikoa ere. Nola gertatu zen *Jakin*-en norabide aldaketa zirti-zartako eta fite hori?

J. Azurmendik honela adierazi zuen 1963an, Intxaustiren «Illobira bultzaka»-ren garrantzia eta eskandalua:

«Illobira bultzaka» tituloarekin agertu zen bukaera bildurgarritzko artikulo sonatu ta ondorenetan jori au: «euskal-idazle:

ixil zaite, zure euskera odeitarrez, euskal irakurleak urritu ta gure izkuntzari semeak kentzen saiatu nai baduzu. Arren!!!» [...]

Jakin-en bizitza laburrean pubertadea (barka, jaunak!) ta gizon egitea seiñalatu bearko banitu, ta aurtzarotik banatu, ezertxo ere dudatu gabe jarriko nuke momentu au Txillardegirekin suspertu ta Intxausti-k eutsi, jaso ta superatutako krisian [...]

Joseba Intxausti da *Jakin*-en garbizaletasunari (keriari?) sekula santako pasara-egurra ta milla koloretako jorrotua eman dizkiona [...] Ta konbertituaren karrez ekin dio, titulutik asita aldenik aldean azkeneko puntaraiño terrorismoaren kea darion lanarekin (*Euskera*, 1963-64, 352-353).

Jakin-en berrogeitamar urtekari J. Azurmendik berak, atzera begira jarri eta inflexio une hartan erreparaturik, gordeak zituen gutunei kendu die hautsa, eta hautaketa egiten hasi zen. Ildo beretik guk, errepara diezaiegun gutun horiei —gorago esan dut jendaurreko artikuluetan adierazitakoak osatzeko eta hobeki ulertzeko balio izaten dutela—. 1958ko urte bukaeran Intxaustik Txillardegiri gutuna egiten dio, eta horrekin batean «Bergsonen Jainko-intuiziñoa» artikulua-ren kritika eskatzen dio. Txillardegiren erantzunaren zati bat (1959-01-04):

Zuen «Yakin» ori alde batetik oso zait atsegin: orain arte euskeraz esan ez diran gauzak esaten saiatzen zeratelako. Asmo au ongi dago zalantzarik gabe. Badakizu, alere, Bastarrika'ri nik egindako eskutitz latza ezagutu ezker, ez nagoela dantetan konforme [...] Nere ustez, berrogei ta amar urte ontan, *esportazio-euskera* egin dugu bakarrik. Euskeraz idatzi dugunean au pentsatu dugu aurrenik: ez beza atzerritarrak itzik batere konpreni. Auxe zan kakoa. Bost ajola guri esaten dana: ez dedilla uler, erdal izpirik ere ez dedilla nabarmen... «Euskera garbia» bear dugu... [...] Eta, zer lortu dugu? Bilbo'n esan nuena: «erdera de signo menos», erdal itzez esateko. Erder-eza, edo «anti-erdera». Ez ordea, euskera [...] Eta bein eta betirako, euskaldunari eta euskerari begiratu bear diogu; eta ideari. *Eta ez beste ezeri ere*. Bestela, galduta gaude. Euskaldunontzat idatzi bear dugu, ez kanpotarrentzat. Eta euskeraz, eta ez erderaz. Kultura ta euskera egiazkoa: orra or bi muturrak. Beraz, bi gauza bear ditugu derrigor: 1) ZERBAIT *esan bearra* [dena azpimarratua, «bearra» hiru azpimarratuz!], zerbait *unibersalik* alegia, arimari edo gizonari dagokion zerbait

egiazkorik eta mamitsurik; eta 2) *EUSKERAZ* (letra larriz eta azpimarratua] esan, eta ez guk asmatutako sasi-izkuntza zoro batez. Orra, nere ustez, bi baldintzak («50eko hamarkada euskal kulturaren», *Jakin* 158, 2007, 83-84).

Intxaustik Azurmendiri Txillardegiren erantzuna jaso eta hamabost bat egunera egindako gutunean (1959-01-22), Intxaustik Erriberriko frantziskotar filosofia ikasleen artikulak eskatzeko egindako gutunean, honela ziotson:

[Artikulo horiek] bi nota auek baditzate, aski da: gaia GAURKOA ta euskera ERREXA. Ez dakit jakingo duzun —edo obekiago esateko ba-dakit jakingo ez duzuna—: orain bi aste-edo, askorentzat birao eziñentzuna dan itzxo bat idatzi nion bateri: «orixekeria» erabat eta bein betiko suntsitu egin bear dala, nere ustez, esan nion. Bueno, gauza asko esan dezaizkizuket gai onetzaz [...] Euskera idazkera, gaurko euskal estiluaren aldetik egin dudan aldakuntza bazenek! (Ideatan esan nai dizut). Aspaldi bateko «erdera-lotsa» aiek galdu ditut: Jainkoari eskerrak! [...] Begira: gai egoki bat gaurkoa ta gaurko filosofia bateri buruzkoa bada, obe —ar zazute eta xee-xee, «orixekerigabe» esan eta kitto (85-86).

Jarraian, lehenago Txillardegiri eskatu zion gauza berbera eskatzen zion Azurmendiri:

Ba-dakizu zure zeregifa. Euskera erreza dala uste dut; eta nekeza ta ulergaitza gertatzen bada, bijoa inpernuko zuloe-tara. Ez dut besterik nai! Ez dakizu zuk, noski, Luis Mitxelena-
nak esan zuen ura: Orixe'ren —obekiago: Zaitegi'ren— edo Berriatuaren euskera aukeratzekotan, onena autetsiko luke-la. Bai nik ere! Nere lan au «erdelkeria» irudituko zaizu bear bada; ala gertatzen bada, esaidazu eta orain gutxi norbaiti idatzi diodan eskutitza bialduko dizut [...] Gogoratzen duzu, orain urtebete, Txillardegik esaten zuena: «zuek euskera iltzen ari zerate», ba, ni ere ortan nago. Ura biozkada zan; baiña ez biozkada utsa. Gere buruak usteltzen, suizidatzen ari gera [...] Irakurri ezazu Txillardegik azkeneko *Egan*-en zenbakian idatzi duena: «Piarres gaixo» (= euskera) (86).

Oso garbi ikusten da ideia txertaketa eta ideien joan-eto-
rria. Intxausti-Txillardegi eta Intxausti-Azurmendi, eta ho-
riez gain, K. Mitxelenaren itzala. Halaber, ikusten da ezta-
baida linguistikoa dela gailentzen dena nahiz ideologikoa
ere hor dabilen: gaiak gaurkoak, filosofia gaurkoa, ez Zaite-

gik eta Orixek bezala Platon, Aristoteles eta eskolastikoak, Berpizkunde aurreko filosofia; baina, bereziki, euskara erraza, Zaitegiren euskara baino Berriatuarena hobe, K. Mitxelenak esan omen zuen bezala, eta Intxaustik onartu bezala, eta orixekeriak salatzeke beldurra uxatzen ari.

Urte horretan bertan Intxaustik Orixerekin existentziaren zentzuaz eztabaida ideologikoa eta are linguistikoa izan zuen. Mamiaz, P. Iztuetak adierazten du Intxaustik tomistei jarraitzen zuela eta Orixek Suárez filosofoari —denak ere eskolastikoak— (*Orixe eta bere garaia* V, 1991, 1.016). K. Mitxelenak zioen Intxaustik eta Orixek zerabilten eztabaidan hizkera oso ongi ulertzen zuela, mamia ez; baina mamiari zegokionez, B. Russell, Tarski eta Carnap aipaturik, egungo egunean arrazoimen hutsaren eta arrazoibide soilen indarrean ezin zela bestetan adinako sinesterik izan (*Euskal idazlan guztiak* IV, Klasikoak 24, 1988, 46); hori jada higatua zegoela iradokiz. Hor gain-gainetik azpimarratu behar dena da Intxausti Orixerekin ika-mikan aritzea bera, oso esanguratsua baitzen jazo zen garaian; eta aritzea bi arloetan, hots, linguistikoa eta ideologikoa. Hona erakusgarri artikuluaeren amaiera:

Katoliku batek Bergson'en teodizea au onartu al dezake? Baietz uste dut, ontologia aldetik bere pentsamendua zerbait beartu ezkerre behintzat. Estatikua Bergson'entzat erlijio naturala da; erlijio natural denak bezela, bizitza koxkorrekoa [...] Bergson'en erlijio dinamikua kristaua dela esan genezake, Kristo teofania bat danez, mistikarik bikaiñena Bera da eta kristianismua Beragan jaso da. Erlijio dinamikua ere mistika bera da, esan dugunez. Kristianismua ta erlijio dinamikua bat datoz, ba. Bergson sinpatiz ikusten badut ere, ez daukat noski berak esandako dena bataiatzerik, zerbaitegatik dauzka Index-ean hainbeste liburu ajolatsuenak: «L'Evolution Créatrice» t.a. (*Yakin* 8, 1958, 19).

Elizari ez zion jarki egiten, baina sinpatiaz ikusten zuela aitortzea ez zen gutxi, Orixerentzat guztiz amorragarri —Lafitterekin erabat haserretu zen Orixe Bergsonen *L'Evolution Créatrice* bestela ulertzen zutelako biek (ikus J. Azurmendi: *Etienne Salaberry II*, 2003, 113-122), eta hizkuntza aldetik mordoilo.

Eta 1960an, Orixerekiko borroka dialektiko sinbolikoa gairiditurik bezala, kostata hartutako bidea egokia izan zen konbentzimenduak indarturik eta euforia-puntuarekin, Euskal Herriari eta Europari buruzko artikuluan honako baieztapen indartsua:

Etorkizunak dilema bildugarri bat dakarkigu: Europarekin garaipenera edo bera gabe ondamedira. Gure Erriak Euro-para garamazki; kondairaren bultza-bearrari aurreratzen bagatzaizkio ta Euskalherriari Europa euskeraz eman, Erria gurekin doakiguke; bestela, ezbaierik gabe, lur jota gera («Euskalherri'tik Europa'ra» izeneko artikulua, *YAKINen geigarri* I, 3-4, 1960).

Eta oraindik orain adierazi du K. Mitxelena eta Txillardegiri nola ikusten zituen garai hartan:

Egia esan, garai hartan ez ginen kontziente gerora Mitxelena Euskal Herrian hartuko zuen pisuaz. Baina, ordurako, bere mundu akademikoan oso gizon errespetatua zen [...] Txillardegiri gehiago interesatu zitzaizgun modernitate kutsu hori zekarrelako, existentzialismoa zela eta ez zela. Gure kezketako bat zen Europara begira gauzak egitea, hau da, Espainiako mundu itxi honetatik kanpora zerbait egitea, eredu beste nonbait bilatzea. Txillardegiri ildo horretakoa zen. Jakina, Txillardegiri Orixerekin ere bazituen bere gauzak eta, testuinguru hartan, Orixerekin ez banangoen, Txillardegirengandik gertuago egongo nintzen (*Jakin* 180, 2010, 64).

1961ean oso une politean zegoen *Jakin* lehen bost urteko ibilaldiaren ondotik. Francoren erregimenak debekatu zuen arte. Ez zen erabat itzali, besteak beste, *Egan*-en argitaratu zuten Intxaustik eta Azurmendik (P. Agirrebaltzategi: «Jakin Kultur Taldea», 156, 2006, 15-39 eta «*Jakin* aldizkaria. Debeku eta oztopo administratiboen historia: 1961-1977», 162, 2007, 71-93). Baina hori guk lan honi ezarritako muge-tatik kanpo dago.

Kultur hitzen gaineko kudeaketaren irakaspenak

Artikulu hortxe buka nezakeen, luzakin hau gabe, baina zergatik ez zubia egin, gure iraganaren eta egungo egunaren

artean, administrazioko euskararen normalizazioa xede dugula.

Atzo, jakinlariak kontzientzia eta gogo suharra izan zuten kultura eta euskara lotzeko. Auzolanera jo zuten, haste-hastetik, fraide-etxe eta seminarioetako sarea osatuz. Lehen irakaspena: haiek ordena erlijiosoetako langileak bezala guk elkar ditzagun administrazioetako euskara normalizatzaile eta itzultzaileak administrazioan euskararen normalizazioan aurrerapausoak emateko. Bai, baina lege arazoak daude eta oso zatikatuak. Espainia eta Frantziako botere politikoak ez du horrelakorik nahi. Orain berrogeita hamar urte ere ez!

Atzo, jakinlariak urtean behin elkartu eta artikuluetan erabiltako kultur hitzak jasotzen zituzten. 1959an Orixeri pasatzea erabaki zuten bildutako kultur hitzak, nahiz *Jakin*-en zuzendaritzan autoritatea Euskaltzaindia zela erabaki, eta ez Orixe. Egun, nork izan behar luke autoritatea? Euskaltzaindiak?

Galdera garrantzizkoagoa: egun administrazioan autoritatea zein da, non dago?, dudarik gabe elkartu behar dira EAEko legebiltzarreko euskal legelarien eta itzultzaileen ordezkariak, Nafarroako Foru Erkidegokoa, IVAP, IZOREkin, aldundietakoak, unibertsitateetakoak (EHU, Deustuko Unibertsitatea, Nafarroako Unibertsitate Publikoa...) eta, ahal izanez gero behinik behin, Iparraldeko ordezkariak ere, esaterako, Gipuzkoako Abokatuen Elkartearekin auzolanean den l'Ordre des Avocats auprès du Barreau de Bayonne, hots, Behatoki Juridikoa, Donostiako Zuzenbide Fakultatearen eta Faculté Pluridisciplinaire de Bayonneren lankidetzaren fruitu dena. Eta, dudarik gabe, UZEI eta Eusko Jaurlaritzaren hitzarmenetik datorren EUSKALTERMena.

Hau da: administrazioan euskararen normalizazioan ari diren langile ahal den gehienak elkarturik, eta autoritate gisa gorago aipatu ditugunen ordezkariak Euskaltzaindiaren koordinaziopean, beharbada. Eta langile eta autoritate arteko harreman usua eta elkarlan aberasgarria, eta ez bakoitza bere aldetik, auzokoek egiten dutenari begiratu ere egin gabe.

Jakinlariak lehen bost urtetan batez ere filosofia eta teologia lantzeko nahi zuten kultur hiztegia. Guk, berriz, arlo bakoitzeko lege eta dekretu eta arau garrantzizkoenak oinarri harturik, bikoizketak saihesteko.

Adibidez, hirigintza arloan: 2/2006 Legea, ekainaren 30ekoa, lurzoruari eta hirigintzari buruzkoa; ogasunean, 21/2003 Foru Araua, abenduaren 19koa, Gipuzkoako Lurralde Historikoko Toki Erakundeen Aurrekontuei buruzkoa; zuzenbidean, Nafarroako toki administrazioari buruzko uztailaren 2ko 6/1990 Foru Legea, eta 1/2007 Foru Legea, otsailaren 14koa, Nafarroako toki administrazioari buruzko uztailaren 2ko 6/1990 Foru Legea toki kontratazioari dagokionez aldatzekoa.

Batean, «xedapen derogatzaileak», bestean, «xedapen indargabetzaileak»; batean, «osoko bilkura berezia», bestean, «ezohiko udalbatzarra», edo «ohiz kanpoko udalbatza»; batean «egikaritu» eta «egikaritze unitatea», bestean «exekuzioa» eta «exekuzio unitatea» eta harako hartan «gauzatze» eta «gauzatze unitatea».

Euskaratuak dauden lege garrantzizkoenak hartu, aldatu beharrekoak finkatu elkarlanean, eta huts zuzenketen bitartez, aldakuntzak indarrean jarri, eta toki orotako normalizatzailerak eta itzultzaileei pasatu erabilerak behin betiko finka ditzan.

Adibide bat baino ez da; beste hainbat premia ere jorratzeko modua egongo litzateke; horrek laguntza handia ekarriko lioke euskaraz ari denari, teknikari, administrari, normalizatzaile edo itzultzaile izan.

Urratsak egiteko kontzientzia, sua eta buru argia behar, eta nagusikeriak eta protagonismokeriak saihesteko kementa! *Jakin*-en esperientziatik atera daitezkeen ondorioetako batzuk, egungora ekarriak.¶

1. Zati handiena Utriusque Vasconiae argitaletxea ateratzekotan da 2011ko martxoan, hiru liburukitan banaturik: lehenbizikoan, 50eko hamarkadako hizkuntza ereduaren inguruko eztabaidak eta polemika ideologikoak; bigarrenengan, 50eko kazetaritza eta saiakeraren ikuspegi panoramikoa; eta hirugarren eta azken liburukian, antzerkigintzari eskainitako kapitulua eta 50eko hamarkadaren ikuspegi sintetikoa, gerren ondotik idazleek ageri duten barne-egia adierazi beharraren inguruan txirikordatua. Hamarkadako poesiari eta narrazioari eskainitako kapituluak, berriz, *Egan* aldizkarian dira ateratzekoak, lau emanalditan, 2010eko azken aletik hasita.

Lan horretan asko lagundu didate Joseba Intxaustik eta Joxe Azurmendik. Lan hau beraiei eskaintzen diet. Halaber, *Jakin* aldizkariari, berrogeita hamabost urteotan euskal kulturaren alde egin duenagatik eta egun ere egiten diharduenagatik.

ARTEA 91

Ekonomia artistikoak
Ekonomia kulturalak
Ekonomia sozialak

HAIZEA BARCENILLA

TEKNOZIENTZIA 97

Bolonia • Etikaren jatorri biologikoa?
Nafarreraia • Tabakoa eta txanpinoiak
ZTBP 2015

INAKI IRAZABALBEITIA

LITERATURA 105

Musikariak literaturan jauzi I
Musikariak literaturan jauzi II
Aitor dezagun

GOIZALDE LANDABASO

SOZIOLINGUISTIKA 112

Diglosia or not diglosia that is the question
Kontzeptuaren definizio klasikoa
Diglosia = gatazka?
Diglosia kontzeptu giltzarria: zergatik?
2010eko datu demolinguistikoak: Euskal Herriko
egoera... diglosikoa ote?

LIONEL JOLY

GLOKALIA 120

Wiki-wiki blues • Tunisiar gabona
Neskatxa txinatar gehiagorik ez

JOSU LARRINAGA

Ekonomia artistikoak

Otsaila, Estatu espainolean, arte garaikidearen hilabetea da. Izan ere, ARCO ospatzen da Madrilén, eta horrek arteari komunikabideetan lehentasuna ematen dio. Orokorrean musika lasaitxo batek lagundurik albistegiak ixteko erabiltzen den gaiak (kultura) lehen orrialdeak hartzen ditu, eta noski, ez edonolako mezuekin: artearen merkatua da jaun eta jabe, zenbat milioi ordaindu diren margo honengatik, zein den telebistako tertulietako hizlari alfer eta mega-abe-ratsak bere komunerako erosi berri duen artelana, eta urteroko broma tradizionala: aurkezle bat su-itxalgailuaren ondoan arte garaikidea ote den zalantzatan.

ARCO Oscarren emanaldiarekin konpara daiteke: Angelina Jolieren ordainsariak ez du antzerkira dedikatzen den hamar mila aktoreren diru-ordainekin zerikusirik. Oscarrak ikusita batek pentsa dezake aktore guztiak aberatsak, ederrak eta zoriontsuak direla, eta ARCOren inguruan esaten denarekin, artista orok azal lodia izan, margo bote bat mihise baten kontra bota eta ehun mila eurotan saltzen duela. Bi kasuetan, espektakulua ikusten dugu, ez profesio baten errealitatearen atzean ezkutatu daitekeen beste ezer.

Aldiz, artista gehienek gorriak ikusten dituzte artista izate-ra dedikatzeko. Karrera bukatu eta lehen hamar urteetan bi izaten dira haien diru-sarrerak: beka gutxi batzuk eta bestelako lanak (zerbitzari, zelatari museo batean, saltzaile, marrazki irakasle umeentzako, garbitzaile...). Beketan irabazten dutena obra berrien produkzioan inbertitzen dute orokorrean, eta «bestelako» lan horiekin mantendu ohi dira luzaroan.

Hogeita hamar urtetik gora hasi ohi dira zenbait artista (eta ez denak) artista izatetik bizitzen; ez lanak egitetik soilik, or-

dea. Oro har, klaseak, seminarioak, hitzaldiak ematen dituzte, horri erakusketa azpimarragarriren bat gehituz. Hala ere, urte txarra izan eta ezer irabazi gabe egon daitezke hilabetetan. Egonkorrenak unibertsitate edo institutuetan lan egiten dutenak dira, edo berrogei urtetik gora benetan izen bat egitea lortzen dutenak, proiektu, beka, hitzaldi eta salmenten artean bizirautea lortzen dutenak, behe klasetik sekula irten gabe. Hortik kanpo, dirutza bat irabazten duten lau katu daude.

Artistek ez dute erretirorik kobratzen, normaltasunez kottizatzen ez dutelako. Kapitalismoaren barnean artista ez da langile kontsideratzen, ez zaio inori bururatzen artista bati artea egiteagatik soldata bat ematea. Hain da horrela ezen gizartearen atal handi batek ez baitu ondo ikusten haien lana egiteagatik kobratzen badute. Maiz entzun dut gustatzen zaiena egiten dutelako dirua eskatzea lotsagarria dela. Futbolariak behartuta jolastuko balute bezala, eta milioiak (literalki) kobratuz gainera. Edo bere lana maite duen irakasleari, esaterako, soldata kendu beharko balitzaio lez.

ARCO n elkartzen direnak hauek dira: penintsula osoan artearen alderdi espekulatiboarekin aberastu diren ehun bat pertsona (gehienak galeristak eta jabeak, beste batzuk artistak) eta, bai, gustatzen zaiena eginez bizirautean saiatzen diren beste milaka. Sistemak artearen langileei bere zatirik prekarioena utzi die: lanarengatik apenas ordaindu gabe, eskuetatik alde egiten dienean euren produkzioa kontsumorako objektu bihurtzen da, haiek ukituko ez duten espekulazioaren subjektu. Artearekin benetan dirutzen direnak bildumatzailleak dira. Baina, telebistan, dirudun eta alaiak agertzen dira soilik; jendeak topikoak patatekin jaten ditu, eta gaizki esaka ibiltzen da «artista lotsagabe» horien kontra. Hori bai, sekulan museo batean oin bat jarri izan gabe.

Ekonomia kulturalak

Euria ere bai deitzen da pelikula, Iciar Bollain da zuzendaria eta arte kritikari batek esan zidan gaia asmo handikoa

zela, eta «nahiko ondo libratu» zuela zuzendariak horrelako «marroia». Ni ez naiz zinema kritikaria, ezinezkoa zait pelikularen maila orokorrean epaitzea, baina esan dezaket zinematik irtenda gai asko etorri zitzaizkidala burura. Hori, egungo edozein adierazpen kulturaletan, ez deritzot gutxi.

Hau da argumentua: zinema talde batek Boliviara bidaiatzen du pelikula bat egin nahian. Pelikulak espainolen kolonizazioaren gaineko ikuspegi ez horren heroikoa eman nahi du, indioen sarraskiak erakutsiz, hala nola indioak tratatzeko modua salatu zuten gutxien patua zein izan zen (ez oso ona, asma dezakegu). Bolivian grabazioa egiteko arrazoia mamitsua da: beste lurralde batzuetan baino askoz ere merkeagoa da eszenatokiak eraikitzea eta estrak lortzea. Pelikularen grabazioaren muinean daudenean, uraren jabetzaren inguruko errebolta bat pizten da hirian, hainbat estra tartean sarturik daudela. Istiluetatik ihes egin ala errodateja jarraitu, aktoreak kartzelatik atera eszenak grabatzeko jakinda bukatzean poliziari itzuli beharko dizkietela, horrelako erabakien aurrean aurkitzen dira zinemagileak. Bukaera ez dizuet aurreratuko.

Bi kolonialismo gurutzatzen dira *Euria ere bai* pelikulan: batetik, historikoa, Espainiak Ameriketako herriekiko mendeetan inposatu zuena, eta egun ere guztiz gaitzetsia izan ez dena (Colón oraindik «aurkitzaile» izendatzen dute, kontinentean aurretik inor bizi izan ez balitz lez); eta, bestetik, gaurko kapitalismoaren kolonialismoa, preziorik hoberenak bilatuz eta justizia, pobrezia, esplotazioa eta antzeko terminoen entzungor, hirugarren munduan enpresak zabaltzen dituen.

Hala ere, pelikulak ez ditu gauzak erraz jartzen: gaiztoak ez dira guztiz gaiztoak, ezta onak guztiz onak ere. Arazoaren konplexutasuna behin eta berriz agertzen da. Pelikularen zuzendariak bere lanaren bidez gertakizun historiko tamalgarriaren gaineko begirada kritiko bat eman nahi du, eta proiektua aurrera ateratzeko edozer egiteko prest dago. Mezua igortzeko asmo sendoz, hori bai. Momentu batean,

grabaketaren egoera arriskuan jarriz istiluetan laguntzera joan nahi duen beste pertsonaia bat geldiarazteko, zuzendariak bere pentsamendua argi uzten du: «istilu honek hila-bete bat iraungo du; nire pelikulak, betiko».

Baina zilegi al da edozein bide hartzea mezu egoki bat igortzeko? Industria kultural handiek, kapitalismoaren faktore espektakularra azken finean, ez al dute lan egiteko sistema bera iraunarazten, nahiz eta mezu teoriko bestelakoa kontatu?

Aldi berean, zein aukera uzten digu sistemak? Horretatik alde egitearen aukerak gero eta gutxiago dira, eta kasik hutsalak horren kanpotik erasotzekoak. Globalizazioak dena hartu du, komunikabideak, bizitzeko moduak, boterearen aurreko jarrerak. Barnean dagoen inor (eta denak gaude barnean) horren kontra egiten duen edozein mugimendutan beti izango du oinarrizko kontraesanaren patua.

Hala ere, galderak dirau: dena al da zilegi?

Ekonomia sozialak

Lagun batek kontatu zidan. «146.413 lagunek kanpatu dute Bruselako Rue de la Loi-n, gobernurik gabeko egoera salatzen», entzun zuen telebistan. Hara hor, pentsatu zuen nire lagunak, izena merezi duen herri mugimendua. Orduan esan zuten, ordea, kanpamendua ez zela erreala, birtuala baidetik. www.camping16.be webgunean ikus daitekeen ekimen bat da: Belgikak bizi duen salbuespen egoeraren aurrean protestatzeko, egizu klik erraz bat eta zure dendatxo birtuala kokatuko da Rue de la Loi birtual batean. Facebookeko baserriaren antzekoa baina errebindikatiboa, eta zure lagunak ez dute letxugarik landatzeko beharra. Hotzik pasatu gabe (azken finean, neguan gaudel!), lana uzteko beharrik gabe, gimnasia joanez egunero (gabonak eta gero, ezin spinninga orain utzi) eta igandean futbola etxeko sofatik ikusiz, garagardo bat eskuan.

Ez da, ez, sistema txarra. Lehenagoko giza kontzientzia galdu dela diote askok, jendea ez dagoela aldarrikapenen al-

deko esfortzurik egiteko prest. Baina zinez ez digutela erraz jartzen. Orain kanpinera beharrean Karibera bost izarretako hoteletara goazenez, ez daukagu lozakurik; baditugu, ordea, horietako iglu dendak, Decathlonen merke-merke zeudelako (beheraldiak aprobe txatu behar dira!); baina txikiak dira bi pertsonak eroso lo egiteko. Gainera, eguerdiro amaren etxean bazkaltzen gozaten ditugun babarrunak kanpamendu batean ez ditugu lortuko. Klik bat egiteko, aldiz, bai, horretara heltzen da gure konpromisoa.

Urtarrilaren 27an gai honen inguruko gogoetarako aukera aparta eskaini zitzaigun. Greba orokorraren aurrean denetarik argudioak entzun ziren. Askok diote greba egiteak ez duela ezertarako balio gaur egun, eta arrazoi izpi bat badute. Sistema prest dago grebari aurre egiteko, gizartea baita ezerosotasunaz kexu egiten lehena. Autobus gidariek greba egitea errespetatzen badugu ere, horrek ez zukeen jendea izorratu beharko, ezta? Zer kostatzen zaie hamar autobusetatik bat besterik ez kentzea? Gauza sinboliko bat, horrekin mezua ulertzen da, ezta?

Bestalde, greba handia izango dela sumatzen bada, hamar pertsonako istilu isolatu pare bat bultzatu, komunikabide guztiak inguruan izan argazkiak ateratzeko eta langile bortitz eta kontrolik gabeak salatu. Zein kasu egin ahal zaie modu demokratiko-garbi-txukunean jokatzeko ez dakiten horiei? Beste milioi erdik lasai-lasai egin badu ibilbidea goiburuak oihukatuz, argazki hori ez argitaratzearekin nahikoa. Bortizkeriaren irudiaren kontra ezin lehiatu. Espektakuluak eta erosotasunak beti irabazten dute partida.

Eta, azken batean, egoerak esku artetik ihes egiten badigu, salbuespen egoera aldarrikatu, armada deitu eta kito.

Horrelako giroaren aurrean zaila egiten da ekintzarik burutzea, eta frustrazioa nagusitzen da. Kexatu nahi dugu, etorkizuna une oro belzten ari zaigulako begi aurrean. Haatik, badakigu ez garela gu erabakiak hartzen ditugunak. Lau urtean behin gonbidatzen gaituzte askatasunaren ustezko festara, Oscarren moduan, asmo oneko jende zoriontsuz

beteta. Baldintza bakar batekin: gauerdirako itzul diezaio-
gun antolatzaileari eman digun protagonismoa, Errauski-
nek jantzia eta kalabaza bezala. Hortik aurrera, grebak, bal-
koietako kartelek, sinadura bilketek, komunikatuek, kon-
tzentrazioek, bizikletaz egindako martxek ez dute komuni-
kabideen arretarik merezi. Arerioa gu baino handiagoa da:
kapitalismoa deitzen da eta krisia hasi zenean esan zuten-
ren aurka, ez da batere ahuldu. Zeinek daki, agian hobe
daude Belgikan gobernurik gabe. Nik edonola ere ez dut
kanpaldian klik egingo.¶

Bolonia

Nire lagun batek sarritan komentatzen du Europaren aitzakian legatz ustelak saltzen dizkigutela administrazio publikoko arduradunek eta politikariek. Eztabaidatu egiten diot kontu hori, baina kasu batzuetan nire posizioa ez dut horren sendo sentitzen. Boloniako prozesuarekin izaten ditut, adibidez, horrelako sentipenak. Bolonia hitza hauts magiko modukoa gertatzen ari da unibertsitate-esparruan erabaki asko hartzeko. Dena Bolonia ote?

Gure seme zaharrenak Ingalaterrako unibertsitate ospetsu batean hasi ditu unibertsitate-ikasketak. Urriaren 4an hasi zuen kurtsoa. Ikastolan bere ikaskide izandakoek aste pare bat bazeramatzaten lanean gure unibertsitateetan. Gabonetan, abenduaren 17rako zegoen etxean lehen hiru hilekoa bukatuta; bere lagunak, ordea, gelako eserlekuak berotzen ari ziren artean. Urtarrilaren 7an itzuli da Ingalaterrara. Hemendik ikasturte bukaera bitartera panoramak itxura bera du. Halaber, eskola-ordu gutxi izan ditu astean zehar; hemengoek baino gutxiago. Nire semearen lehen hiruhileko horrek gogora ekarri dit duela jada 30 urte baino gehiago Estatuko unibertsitatean izaten genuen egutegia. Harez gero, dezente aldatu dira egutegia eta lan-jarduna Europarekiko homologazioaren aitzakian lehen eta Bolonia aitzakian orain.

Gure semearen esperientzia ikusita, lehenago ere bagenekiena baieztatu zait: Europa ez da bat bakarra eta Bolonia hauspoaren moduko zerbait da, zabaldu edo estutu egiten dela norberaren komenientziaren arabera. Atzen hau ere sumatu dut gure unibertsitate batzuen jardunean: lau urteko graduen ugaritasuna horren adibide dira. Beraz, akaso, nire lagunak orain arte eman diodan kreditua baino hobea merezi du.

Etikaren jatorri biologikoa?

Urriaren bukaeran Francisco Ayala eboluzionista ezaguna izan genuen Euskal Herrian bisitari. Euskal Herriko Unibertsitateak emaniko *Doctor Honoris Causa* izendapena jasotzera etorri zen. Bide batez, hitzaldi interesgarria eman zuen Bilboko Alondegian gizakion eboluzioari buruz Ikerbasquek eta Jakiundek antolatuta. Hausnartzeko moduko iritziak jaulki zituen.

Portaera etikoaren osagarri biologikoak izan zituen hizpide. Klaru utzi zuen portaera etikoak osagarri biologikoak ere badituela, ez dela osorik tradizio kulturalen menpeko. Bestetik, biologoek diotenez, portaera etikoaren oinarria biologikoa da, baina filosofoek oinarri kulturala duela esaten dute. Ayalaren ustez, eztabaida hori bi kontzeptu desberdinez ari direlako jazotzen da: judizio moralak egiteko gaitasuna eta kode moralak, hurrenez hurren. Gizaki guztiok dugu ekintza batzuk moralki txartzat edo ontzat juzgatzeko ahalmena, hots, judizio moralak egiteko ahalmena. Kode moralak ordea arauak jartzen ditu ekintza batzuk ontzat edo txartzat jotzeko. Oso konparazio argigarria egiten du Ayalak berba egiteko gizakiok dugun ahalmena baliatuta. Gizaki guztiok mintzamenaren jabe gara eta hori hizkuntza desberdinetan adierazten da: euskara, swahili edo latin moduan arau edo konbentzio batzuei jarraituta. Mintzamena garuna eta laringea modu jakin batean antolatuta ditugulako sortzen da, hots, oinarri guztiz biologikoa du. Hizkuntzak, ordea, kode kulturalak ditu oinarri eta lehenaren espresioa da.

Gizakiok judizio moralak egiteko hiru ahalmen aipatzen ditu Ayala beharrezko bezala: norberaren ekintzen kontsekuentziak aurreikusteko ahalmena, balio-judizioak egiteko ahalmena eta aukeramena (aukerak egiteko ahalmena). Adibidez, katua sakatzea ez da berez akzio morala, baina moral bihurtzen da kontsekuentziak aurreikus ditzakedanean, alegia, katua sakatzean, fulminantea joko duela, kartutxoko bolbora lehertuko dela, bala aterako dela eta etsaia hilko

duela. Balio-judizioak egiteko ahalmena errealitatea kategorizatzeko dugun ahalmenarekin dago lotuta, etsenplurako, sagarra nahiago dut udarea baino.

Kode moralak, ordea, ez dira eraikitzen gure izaera biologikoaren gainean, baizik eta gure identitate kulturalen gainean. Ondorioz, aldagarritasun handia dago kategoriatuen gainean. Gizaki guztiok dugu, arazo mentalak dutenek izan ezik, judizio moralak egiteko gaitasun bera, baina kode moralak aiez ala daitezke. Halaber, aldagarritasun horrek izaera diakronikoa eta sinkronikoa ditu, hots, kode moralak historian zehar aldatu egiten dira eta garai berean kultura batetik bestera. Abortuarekiko edo sexu-harremankikiko jarrera-ugaritasuna izan daiteke horren adibidea.

Hortaz, eboluzioaren ikuspegitik aztertzen denean, ezau-garri biologikoak oso mantso aldatzen direla ikusten da; al-diz, kulturalak oso azkar. Duela 3.000 urtetik hona gizakion eboluzio biologikorik ez da gertatu, agerian behintzat; eboluzio kulturala etengabea izan da aitzitik. Atzen horrek markatzen ditu kode moralak. Eboluzio biologikoa geneetan kodetzen da eta gurasoengandik umeengana transmititzen da; bertikala da hain justu. Eboluzio kulturean, transmisio bertikalaz landara, transmisio horizontala ere gertatzen da, eskolaren bidez esaterako.

Hitzaldiaren osteko galdera-erantzunen saioan entzuleek intsistitu egin zuten oraindik orain aipatu dugun horretan. Ayalak garbi utzi zuen ez dagoela espero izaterik eragin kultural huts batek eboluzio biologikoari eragingo dionik, beti ere, manipulazio genetikoak ireki ditzakeen ateak alde batera utzita.

Nafarrerria

Nafarrerriari baztanga edo pikota ere esaten zaio. Eritasun larri bat izan da, gizateriari gogor astindu diona mendetan zehar. *Variola* birusak sortzen du eta gure artean duela 10.000 urte agertu omen zen. Gaixotasunaren ondorioz zor-

nez betetako babak agertzen dira larruazalean, ahoan eta eztarrian. Izan ere, ehun horietako azaleko odol-baso txikietan sortzen baita. Uste denez, XVIII. mendearen bukaeran 400.000 europar hil zituen eta itsumenen %30aren erantzule izan zen. Izan ere, nafarrieriaren hilkortasun-tasa %20-60 bitartean dago eta umeengan %80ra iristen da. XX. mendean 300-500 milioi lagun hil egin ei ditu. Bakunazioz tratatu da nafarrieria 1796an Edward Jenner mediku ingelesak bakuna aurkitu zuenez geroztik. Ia bi mendetan egin diren bakunazio-kanpainak ekarri zuten Osasunerako Munduko Erakundeak (OME) gaixotasuna behin betiko erradikatua deklaratzeari 1980an. Jatorri naturaleko atzen kasua Somalian gertatu zen 1977an.

Hor hasi zen egun dirauen dilema bat. Munduko bi laborategitan, AEBetako Atlantan eta SESBeko Koltsovon (gaur Errusia), nafarrieriaren laginak gordetzea erabaki baitzen inoiz ikerketarako beharrezkoa izan daitekeelakoan. Erabakiak kontrako jarrerak eragin zituen hasiera-hasieratik, etsaia menderatuz gero, onena guztiz suntsitzea baitzen batzuen ustetan. Eztabaidak bi hamarkada egin ditu eta akaso aurki bukaera emango zaio.

1986an OMEk bi lagin horiek deuseztatzea gomendatu zuen eta 1993ko abenduaren 30a ezarri zuen deuseztatze-data moduan. Gero, 1999ko ekainaren 30era atzeratu zen. 2002an OMEk iritzia aldatu eta deuseztatzearen kontra agertu zen. Erabaki hori alda daiteke datorren maiatzean.

OMEk datorren maiatzean bere 64. batzar nagusia egingo du eta horretan Errusian eta AEBetan dauden nafarrieri-laginak behin betiko suntsituko diren eztabaidatuko da eta erabakiren bat hartuko dela espero da.

Suntsitzearen alde daudenek diote ez dagoela lagin horiek gordetzeko beharrik eta gainera arriskutsua gerta daitekeela ihesik edo lapurretari badago. Eransten dute egun dagoen txerto-dosien biltegiekin eta bakuna sintetiko berriekin nahikoa izango litzatekeela balizko nafarrieri-berragerpena jazoko balitz. Suntsitzea nahi ez dutenek kontrakoa diote,

zuhurrena dela laginak gordetzea, besteak beste birusari buruz gehiago ikasteko, adibidez, zergatik den horren hilkorra pertsonengan eta animaliei ez dien eragiten.

Nik zuhurtasunaren alde egingo nuke. Laginak gorde egingo nituzke, beti ere segurtasuna bermatuta baldin badago. Zergatik? Batetik, suntsitzearen kontra daudenek mahai gainean jarri dituzten arrazoiengatik; eta, bestetik, zeinek segurtatzen du Atlantakoa eta Koltsovokoa direla munduan dauden bi lagin bakarrak eta inongo potentziak ez duela laginik gorde fortunatzen bada gerra biologiko hipotetiko batean usatzeko?

Tabakoa eta txanpinoiak

Urte berriarekin indarrean jarri den tabakoaren lege berriak badu ‘ustekabeko’ ondorio ekologikoa. Izan ere, taberna barruan ezin erre izanak ekarri du kanpoalde eta terrazetan tabernariak berogailuak jarri izana bezero erretzaileak ez galtzeko.

Airea berotzen duten traste horiek eragingo duten energia-kontsumoaren gehikuntza neurtuko balitz, datu adierazgarriak ekarriko lituzkeelakoan nago.

Hala ere, energia-gastu alferrikakoak baino gehiago arduratzen nau beste aspektu batek: horrek adierazten duenak. Duela hogeit edo hogeita bost urte Parisera eginiko bidaia batean txanpinoi itxurako butanozko berogailuak kafeetako terrazetan lehen aldiz ikusi nituenean, balioen dekadentziaren iruditatzat begitandu nituen; nolabait zibilizazio endekatu baten azken hatsaren paradigma. Egun pantaila gorritzko neguko txanpinoiok ugaritzen ari dira gure kaleetan eta plazetan, alajaina! Orduko iritziari eusten diot hala ere.

ZTBP 2015

Teorian 2010a zen EAEn indarrean dagoen Zientzia, Teknologia eta Berrikuntza Planaren horizontea eta hurrengo

lau urtetarako planak indarrean izan beharko zukeen jada. Plan horrek 2014a izango zukeen epe-muga. Ez da horrela gertatu eta plan berria diseinu- eta eztabaida-fasean dago oraindik. Atzeraturik dator beraz.

Iturri ongi informatuek esaten dutenez, abiatze-unetik bere-tik oztopoei aurre egin behar izan die. Orain arteko planetan Eusko Jaurlaritzaren Industria sailak izan ditu plana diseina-tu eta gauzatzeko ardurak, hots, bera izan da prozesuaren ja-bea. Ajuria Eneko maizter berriek plan berriaren diseinua eta eztabaida abiatu zutenean, Hezkuntza sailak planaren lider-goia berari zegokiola aldarrikatu omen zuen irmotasunez. *Impasse* baten eta sail arteko kalapita baten ondoren, Lehen-dakaritzak hartu zuen planaren lidergoa eramateko ardura.

Iazko apirilean jarri zen planaren diseinua eta 36 lagunek osatutako batzorde batek Oinarrizko Hastapenak eztabai-datu eta ezarri ditu. Hastapenok Zientzia, Teknologia eta Berrikuntzarako Euskal Kontseiluak uztailearen 20an onartu zituen. Ondoren Batzorde Zuzendari izenekoak plana landu du. Batzorde hori sailburuordez eta aldundietako diputatuz osatuta egonik, benetako lana beste batzuek egin dutela uste izatea guztiz zilegi da. Azkenik abenduaren 10ean foro bat antolatu zen Euskal Zientzia eta Teknologia sistemako agen-teen 150 bat ordezkari egindakoa aurkezteko. Foro horre-tan parte hartzaileek ekarpenak egin ahal izan zituzten. Ber-tan «Contexto, Objetivos y Estrategias del nuevo PCTI2015» izeneko dokumentua aurkeztu zen. Dokumentua Innobas-quek eta Naider eta EuroPraxis aholkulariek sinatzen dute. Hortaz, pentsa liteke horiek egin dutela benetako erredak-zio-lana. Dokumentua *Irekia* webgunean lor daiteke (www.comunidadvascainnovadores.net/pg/groups/65307/plan_de_ciencia_tecnologia_e_innovacion_2015). Gaztelania hu-tsez, jakina!

Leitu egin dut dokumentua hurrengo urtetako ahaleginak eta estrategiak zein noranzkotan joango diren ikusteko as-moz. Hainbat ondorio atera ditut, segidan zurekin, irakurle, partekatuko ditudanak.

Egia esan oinarritzko dokumentuan leitutakoak hotz utzi nau. Akaso, beste zerbait espero nuen. Izan ere, ikusi nahi izango nituzkeen zeintzuk diren aurrera begira bultzatu nahi diren alor estrategikoak, hots, nanoak, bioak, IKTak, makina erreminta edo zein beste sektore kontsideratzen den lehentasunezko eta estrategiko. Alabaina horrelakorik ez dago. Sektore estrategiko esapidea usatzen da, baina ez dira oraindik definitzen. Are gehiago, ez dago garbi sektore edo erronka estrategiko horiek nola eta zeinek definituko dituen, alegia, erabaki-mekanismoak zein diren.

Dokumentuaren hizkera hanpatua da, sarritan zehaztuga-bea, eta bost ogerlekoko hitzez eta kontzeptuz josiegia; batzuek destainaz ‘aholkulari- edo politikari-hizkera’ esaten duten horren ezpalekoa: ‘talentu-polo aurreratu’ edo ‘lurralde inteligente’, etsenplurako.

Bestetik berrikuntza hitza lartxo baliatzen dela iruditzen zait, kontzeptu horren inguruan dagoen definizio-lausotasuna horren handia izanik, arduratzeko motiboa ematen duena.

Oso enpresari begira ikusten dut; gehiegi, apika. Oinarritzko ikerketa eta zientzia oso azaletik ukitzen ditu planak. Apenas, erreferentziaren zeharkakoren bat. Ez zait hori egozia iruditzen. Zikloa aldatzeko garaia dela deritzot. Orain arteko planek zientzia aplikatuan eta teknologian egin dute bereziki indarra eta ondo egin izan dela uste dut, baina aurrera begira oinarritzko zientzia eta ikerketak pisu eta finantziario handiagoa behar dutela argi dut. Horretarako unibertsitatean egiten den ikerketa indartu behar da, pertsonaz eta diruz, publikoan egiten dena batik bat.

Alderdi positiboak ere baditu, jakina. Zientziaren sozializazioan aurreko planetan baino indar handiagoa egiten da. Zientzia, Teknologia eta Berrikuntzako Euskal Sistemaren berrantolaketa egitea planteatzen du, nire irudiz beharrezkoa dena, egungo agente-egitura korapilatsuegia baita. Erosketa publikoa palanka moduan usatzea azpimarratzen da eta ez da erreminta txarra modu egokia baliatzen bada.

Ukitu utopikorik ere badu, planteatzen baita mezenasgo pribatua erakartzea ikerketarako funtsak handitzeko. Izan ere, gure herrian mezenasgo-funtsen bila jardun den edo-nork badaki zein gaitza den hori. Gure kulturaren eta enpresa txiki eta ertainez osatutako gure enpresa-ehunaren izaeraren ondorio zuzena da egoera, eta arriskua dago betiko atea jotzearenak. Halaxe ematen du dokumentuan aurrezki-kutxen gizarte-ekintzak aipatzen baitira.

Ene irudiko bide luzea behar du oraindik ibili jaso dugun dokumentuak benetako plana izateko, eta bide horretan ga-beziak osatu eta gehiegikeriak leundu daitezkeela ez dago dudarik. Dudan dudarik handiena da hori nork eta nola egingo duen.¶

Musikariak literaturan jauzi I

Esango du askok (edo bateren batek, behintzat... eta inork esango ez balu, nik egingo nuke) poema eta abesti baten arteko aldea abestian erabiltzen diren musika tresnak direla. Gehiago izan litezke, jakina. Mugarriak lausoak dira diziplina bi horien artean. Beharbada horregatik ez zaigu arrotz egiten artista batek musikari eta idazle dela esaten duenean. Bitasun artistikoa normaltzat hartu ohi da.

Xabier Lete (Oiartzun, 1944 - Donostia, 2010), esaterako. Idazle ala abeslari zen? X.L. idazten hasi ei zen lehenago (horrela agertzen da bere biografia zenbaitetan); antza denez, Pasaia lantegi batean. *Zeruko Argian* kolaborazioak egin zituen, eta Ez Dok Amairu mugimenduan murgildurik, 1966an jendaurrean kantatzera agertu zen. Gure unibertso sentimentalean itsatsita dauden kantu askoren boza izan da X.L. Unibertso literarioko izar ere bai. Haika Akane olerkari japoniarraren berbak egokitu dakizkioke: «hitz jostaria baino ez naiz ezagutzen ez dudan munduan dantzari». Beste Xabier bat ekarriko dugu hona. Hau gaztexeagoa, Montoia (Gasteiz, 1955). X.M. Hertzainak taldeko lehenbiziko kantaria izan zen baina utzi zuen. Ostean, M-ak taldea sortu eta zenbait diska kaleratu zituen: *MMMM*, *Emeak eta arrak*, *Zuloa*, *Barkatu ama* eta *Gor*. Gure memorian daude abesti horietako asko: «... aspaldi gertatu zen baina oraindik dut go-goan nola erre ninduten sorgina nintzelakoan...». Idazle gisa hamaika dira idatzitakoak. *Gasteizko hondartzak*, *Likanthropo*, *Baina bihotzak dio*, *Golgota...* Sariak ere irabaziak ditu, 2007an Euskadi Literatur saria eskuratu zuen *Euskal Hiria sutan* lanarekin. Azken ekarpen musikala Mikel Laboari ikasitako kantuen bilduman, *Xinaurriak* izeneko diskoan, eman

du. Jabier Muguruzak (Irun, 1960) ere bitasun artistiko hori bera erakutsi du. J.M.-k musika ondoan izan duela beti esan genezake. Zazpi urterekin Europako Akordeoi Txapelketa irabazi zuen. Bidaia-lagunak mordoxka izan ditu; akordeoia bera, Les Mecaniciens, bere burua... Bai, banoooo, bai... idazle ere bada, izan. Idatzi ere egin du J.M.-k. Eta kaleratu... idatzitakoa. Haurrentzat asko idatzi du, baita helduentzat ere: *Bizitza pusketak* eta *Laura kanpoan da*. Txuma Murugarrenen (Errenteria, 1964) kasua, aldiz, bestelakoa da. Ez nuke esango musikariagoa denik baina jendaurrean Tx.M.-ren izena musika talde bati lotua ezagutu genuen: Sasoi ilunak. Gero, bakarkako bideari ekin zion. Eta bakardade horretan idatzi zuen aurreneko literatur lana: *Larrialdietako irteera*. Musikari estu-estuan lotutako kontakizunak ziren Tx.M.-renak. Larrialdietan ez, lubakietan jaio zen Asier Serrano (Eibar, 1975) idazle gisa. A.S. *Bada hiri gorri bat* poema liburuarekin hasi zen, baina literaturazale ez den askok ezagutuko du kantari gisa, Lorelei taldeko abeslari gisa. Lorelei taldeko kantari izan baino lehen taldeentzat abestiak egiten zituen, batik bat EH Sukararentzat. Azken poema liburua 2010ean kaleratu zuen *Hiri gorritik* izenarekin. Beti Mugan taldekoa izan zen Martxel Mariskalek (Hondarribia, 1964) ere sartu-irtena izan zuen literaturan. Ez nuke jakingo zehazten zein izan zen lehenago, baina M.M.-k badu, gutxienez, eleberri bat: *Me llamo Ezequiel y así será siempre*. Roberto Moso (Santurtzi, 1960) Zaramako abeslariak ere eginak ditu literatura lanak. R.M.-k ipuin bildumak egin izan ditu, beti umore zipriztinduaz. Hala nola: *Cuentos y sucedidos bastos*, *La radio encendida*, *Flores en la basura* eta *Polvo*. Lerrootara ekarri nahi dudana beste musikari-idazlea Jos Anton Artze (Usurbil, 1939) da. Anaiarekin hasi zen txalapartan eta poema ederrak utzi zituen. Hau, bat: «... izan ere, lagunok, zerbaitetarako behar bada, maitatzeko behar da hemen aursardia, eta handia; gorrotatzeko, aski da koldarkeria». Eta ez nuke ahantzi nahi Andoni Tolosa (Donostia, 1963), alegia, Morau. Hasi, komikigintzan hasi zen *Bokartarekin Argia* as-

tekarian. Hortik jauzia, literaturara eman zuen. Susa argitaletxearekin kaleratu zuen bere lehenengo poema liburua: *Satorrak*. Olerki horiei musika eman zieten zenbait taldek eta musikaririk. Agian horrek eraman zuen berak idatzitakoei ahots ematera. Agian, perhaps eta quizás... quizás, eta quizás.

Abestiei darien literaltasunarekin sartuz gero, zerrenda luzeagoa zatekeen zalantzarik gabe. Beste baterako utziko dugu.

Musikariak literaturan jauzi II

Gezurra dirudi, baina bai, Euskal Herritik kanpo ere bada musikaririk. Eta bada musika eta literatura artean salto-saltoa dabilenik. Leonard Cohen (Montreal, 1934), esaterako. Quebecen jaio zen L.C. Unibertsitatean zegoela bere lehenbiziko poema liburua agertu zuen, 1956an, *Let us compare mythologies/Comparemos mitologías*. Kantatu orduko beste poema liburu batzuk kaleratu zituen: *The spide box of heart/La caja de especias de la tierra* (1961), *The fauavorite game/El juego favorito eleberria* (1963), *Flowers for Hitler/Flores para Hitler* (1964) eta beste eleberri bat 1966an, *The beautiful losers/Los hermosos vencidos*. Urte horretan bertan hasi zen abesten. Ordurako, baina, Suzanne Verdal lagun-min baten emazteari egindako abestia bazebilen ahotsik ahots.

Georges Brassens (Sete, 1921 - Saint-Gely-du-Fesc, 1981). Kantaria ez eze olerkaria ere izan zen. 1942an kaleratu zuen bere lehenengo poema liburua, eta 50ekoan bere lehenengo diskoa. Frantziako literatur sari nazionala eskuratu zuen, eta bere lanak itzelezko eragina izan zuen ondorengo musikari eta idazle askorengan. Jim Carroll-ek (New York, 1949-2009) bizitza xurgatu egin zuen. Edo bizitzak xurgatu zuen. Musikaria eta poeta izan zen. Unibertsitate sasoiak kaleratu zuen bere lehenengo poema liburua, *Organic Trains*. Ondoren kaleratu zuen *4 Ups and 1 Down*. Ordurako sona printzak eza-gutuak zituen. Andy Warholekin lan egin zuen, eta *Living at the movies* olerki lana etorri zen gero. Baina beharbada punk musikari honen literatur lanik aipatuena *The basket-*

ball diaries izan zen. Bere bizitzaren zatirik ilunena islatzen zuen lanak. Frantziako Dionysos rock taldeko kantaria da Mathias Malzieu (Montpellier, 1974). *La mécanique du coeur/La mecánica del corazón* eleberri errromantikoarekin itzelezko arrakasta izan zuen. Izen berarekin kaleratu zuen musika taldearekin diskoa ere bai. Baditu beste bi lan, *38 mini westerns avec des fantômes/38 mini westerns* eta heriotzaren gainean jarduten duen beste eleberri bat: *Maintenant qu'il fait tout le temps nuit sur toi/La sombra alargada del amor*. Bob Dylanek (Duluth, 1941) ez du hainbeste idatzi. *Tarantula* izena duen eleberria da berez literatur lan tradizional gisa har genezakeen bakarra. Baina gutxik ukatuko du bere kantuen poesiatasuna. Eta ez naiz ni nor hori ukatzeko, jakina. Boris Vian (Ville-d'Avray, 1920 - Paris, 1959). Vernon Sullivan gaitzizenarekin idatzi zituen literatur lan asko, baina ondorengo argitalpenetan bere bataio izenarekin agertzen dira. *J'irai cracher sur vos tombes/Ttu eginen dut zuen hilobian, L'Écume des jours/La espuma de los días*, edota *L'herbe rouge/La hierba roja*. Baina idazleaz gain musikazale amorratua izan zen, batez ere jazz musika maite izan zuen, eta 20 urte zituela anaiekin jazz banda amateurra sortu zuen. Patti Smith (Chicago, 1946) Arthur Rimbaud poeta frantsesak salbatu ei zuen lantegiko lan aspergarritik; berak ostean aitortu zuenez, lapurtutako *Illuminations/Iluminaciones* liburua izan zen. Punk mugimenduan egin zen ezagun *Horses* lanarekin. Artean bazuen literaturarekin eta batez ere poesiarekin hartueman estua, eta St Mark-eko poesia mugimendu batean murgilduta zebilen. Bassarai argitaletxeak *Poesía* izenarekin abeslariaren antologia bat kaleratu zuen 2008an. Idatzi izan ditu taldekako liburuak, Sam Shepard eta Tom Verlaineekin: *Angel City, Curse of the Starving Class & Other Pays* eta *The night*. Lagun-min izan zuen Robert Mapplethorpe argazkilari ezaguna, eta berarekin bizitakoak islatu zituen *Just kids/Eramos unos niños* lanean. Lan horrekin 2010ean Estatu Batuetako National Book Award saria eramane zuen. Chico Buarque (Rio de Janeiro, 1944) brasil-

darrak ere diziplina biak uztartzen ditu. Bossa novako izarra izan da kantaria, baina literatura mundua ere urratua du. 1966an kaleratu zuen *A banda* eleberria. Bere ondoren beste batzuk etorri dira: *Fazenda Modelo*, *Estorvo* edo *Budapeste/Budapest*. 2005ean argitaratutako lan horrek sariren bat ere eman dio. Momentuz idatzi duen azkena *Leite derramado/Leche derramada* da.

Billy Childish (Chatham, 1959) The Milkshakes taldeko gitarrista eta abeslariak ere egin du literatur ekarpenik. Egia esan, gizon honek txundituta nauka. 600 abestitik gora eginak ditu, 250 margolan eta 40 bat literatur lan. Literaturan, batik bat poesia eta eleberria landu ditu. Literatur mugimenduetako kide eta sortzaile izan zen. Jim Morrison (Melbourne, AEB, 1943 - Paris, 1971) literaturak liluraturik hazi bide zen. Itxura denez, AEBetako Venice hondartzan berak idatzitako *Moonlight drive* olerkia irakurri zion Ray Manzarek ikaskide ohiari. Horri gustatu zitzaion, eta hortxe hasi ei zen The Doors musika taldea. Poema liburu txikiak kaleratu zituen, *The Lords/Los señores*, *The new creatures/Las nuevas criaturas*, edota poema luze bat: *An american prayer/Una plegaria americana*. Bitasun artistikoaren soka, baina, luzee-gia izan liteke: Elliott Murphy, Loquillo, Angel Petisme, María Elena Walsh, Micah P. Hinson...

Aitor dezagun

Aitor dezagun: liburu denda nagusi eta eskuragarrien apal eta mahaiak liburuz beterik daude. Aitor dezagun: liburuak batzuetan eta bestetan berdinak dira; hortaz, etxerako bidean hurbilen harrapatzen zaituena aukeratuta ere, ez dugu bestetan dagoen ezer galduko. Aitor dezagun: liburu bitxi eta harribitxi, bestelako eta ezberdinak ez daude eskuragarri, ez daude etxerako bidean. Aitor dezagun: liburu denda txiki, galdu, baztertu eta ezkutatueta daude horiek. Aitor dezagun: luxure literarioak harrapa gaitzake horrelako tokietan. Aitor dezagun: mozkorralditik salbatuko gaituen bakarra di-

ru-txartelaren mugarria da. Aiko-maikorik gabe toki galdu eta baztertuetan erositako liburuak dira horiek. Edward Lee Masters-en *Spoon River anthology/Antología de Spoon River*. Lehenbiziko begiradan gustatu zitzaidan. «... Seme bakarra izan nintzen, Virginiako Frances Harris eta Kentuckyko Thomas Greenena». Ndione Abasse senegaldarraren *La vie en spirale/La vida en espiral*. Eleberri beltza eta umore karuskagarria. Beharbada lakarregia pasarte batzuetan, baina umorez bustia beti ere. Txinatar bat, Zhang Jie idazlea. Bere lanak, *Wu zi/Faltan palabras*, itxura oso ona du. Azal gorria eta... azal gorria. Literatura hautaketa maiz taupada bat baino ez da. *Gin tonic* izeneko liburu txikia aurkitu nuen. Javier Cejas-ek idatzia, eta jakina, tonika eta gin uztartuz sortzen den likitsaz dihardu, baina gehiago ere bada: berak egindako ilustrazioak eta ipuin labur-laburrak dakartza. Bera tabernaria izaki, pentsatzen dut edariaren gakoren bat edo beste agertuko duela. Kjell Westö finlandiarraren *Missä kuljimme kerran/Por donde una vez caminamos*. Eleberri atsegina, Helsinkin kokatua, jazz musikaz girotua eta grina biziz kontatua. Fernando Casado, Javi Creus, Pablo Juncadella eta Doris Obermairrek idatzitako pop eleberria, *No somos hormigas*, aipatu behar dudana hurrengoa. Baikortasuna kutsatzeko eta sustatzeko, eta gizadia hiru kapitulutan ezagutzeko, gida parebakoa. Laaasai, irakurle... zoaz komunera lasai, hemen-txe itxarongo zaitut. Publizitatea sartuko dugu, baina publizitatea sartu gabe... Bat, bi, hiru eta lau.... Iruditzen bazaizu jarraituko dut, zerrenda luzea dugu oraindik eta. *Light boxes/Las cajas de luz*. Egilea New Yorkekoa da, 1980an jaioa. Shane Jones du izena, eta diotenez horixe da XXI. mendeko Printze Txikia. Hotzaren eta iluntasunaren jaun Otsailak 900 egun daramatza herri batean eta Thaddeus protagonista bere aurka borrokatuko da. Italiako liburu saltzaileen aburuz iazko libururik onena: Andrea Vitaliren *La figlia del podestà/La hija del corregidor*. Ez dakit oso ona ote den, apal baten bazterrean ikusi nuelako, eta, beraz, zalantzak izan nituen; baina bazterrean bazterrean egoteak sikiera aukera bat

merezi du. Elena Ferranti misterioz jantzita dago. Idatzi duen *Crónicas del desamor* hartu nuen. Hiru eleberri batean baturik, agian existitzen ez den idazle batek idatzia. Izan ere, Elena Ferrantiren inguruan lauso handia dago. Inoiz ez du elkarrizketarik edo jendaurreko agerraldirik egiten. Argitaletxeak isiltasunezko harresia eraiki du bere inguruan. Beste misterio bat baina hau Australian. *Picnic at Hanging Rock/Picnic en Hanging Rock*. Joan Lindsay australiarrak idatzi zuen 1967an eta Peter Weir zinema zuzendariak 1975ean zinemara eraman zuen. Neskatilen eskola ustez patxadatsu baina zorrotz batean jazoera tamalgarri bat gertatu ei zen, eta horrek ustezko bake viktoriarra apurtu zuen. Hara, irakurle estimagarria, itzuli zara? Hamar lerro gorago joan eta di-da batean harrapatuko gaituzu. Guk, bitartean, astiroago, baina segituko dugu. Nork ez du amets egin egun finlandiar batekin? Beste finlandiar baten lana, Kari Hotakainen-ena. Gizon horrek 2002an Finlandiako literatura saria irabazi zuen *Juoksuhaudantie/Por partes* lanarekin. Meettok argialetxeak kaleratu du. Errusiarrak ezagutzeko aukera Vladimir Fiodorovich Odoievski printzearen eskutik. *El día de año nuevo y otros cuentos maravillosos*. Estilo ezberdineko narrazioak dira, idazkera ezberdinekoak, erregistro ezberdinak darabiltza liburuan maisutasun handiz. Ordaintzera bidean Rogelio Guedea mexikarraren *Cruce de vías* lanarekin egin nuen topo. Ipuin labur-laburrak. «Lehenago arratsalde batean kipula ebakitzen ari nintzen. Atzamar bat ebaki nuen, ia-ia hatz-mamia ebaki nuen. Orduan egin nuena izan zen berriz ere lotu. Hortxe utzi nuen, pentsatzen bainuen haragira itsatsiko zela berriz ere, eta zuntzek, beraien zuntz-ahizpekin uztartuz eta sustraituz sendotasuna berreskuratuko zutela. Baina ez zen horrela izan. Haragi zatia txarto geratu zen, gainetik itsatsita bezala, makal bazter batetik bestera». Hunkigarria zelako erosi nuen. Zuretzat, pazientzia amaigabeko irakurle hori, ez dut ezer aurkitu. Ez dut etsiko, baina. Hurrengo liburua, zeuretzat.¶

Diglosia or not diglosia that is the question...

Soziolinguistikaren kontzeptu famatuena seguruenik «diglosia» da¹. Euskararen, Euskal Herriaren, euskaldunen egoera diglosikoa dela entzuten da maiz; egoera soziolinguistikoak aztertzen dituzten lan gehienetan kontzeptu hori agertzen da, hedabideetan eta elkarrizketetan maiz entzuten den hitza da. Baina benetan zer ezkututzen da kontzeptu horren atzean? Diglosia, benetan, zer da? Egoera orobat diglosiko bat zer da? Zergatik da hain garrantzitsua kontzeptu hori? Galdera horiei erantzutea ezinbestekoa da, bai EHko egoera soziolinguistikoaren azterketa egokia egiteko, bai hizkuntza-plan-gintzak aurreikusteko eta horiei buruzko diskurtsoa garatzeko. Gure garapen kognitiboan argitasun pixka bat edukitze-ko ere beharrezkoa da, noski. Hemen ez da kontzeptuaren analisi exhaustiboa egingo: artikulutxo honetan hausnarketarako gonbita egin nahi da alde batetik, eta Euskal Herriko egoeraren konplexutasuna agerian utzi bestetik.

Kontzeptuaren definizio klasikoa

Diglosia kontzeptuaren zabalkundea 1959an hasi zen, Charles A. Fergusonek «Diglossia» artikulua argitaratu zue-nean *Word* aldizkarian. Artikulu hartan, herrialde edo hizkuntza batzuen benetako egoera soziolinguistikoa aztertu zuen eta diglosiaren definizioa eman. Artikuluan Greziaren egoera, herri arabiar batzuen egoera, Suitza alemanarena eta Haitiko kreolera aztertu zituen.

Bere definizioa, klasikoa bihurtu dena, horrela agertu zen:

Diglosia egoera linguistiko aski egonkorra da, zeinean, hizkuntzaren dialekto primarioez gainera (hizkuntza estandari-

zatu bat edo tokiko estandarrak izan ditzakete horiek), aldaera gainezarria ere badagoen, goi-aldaera hori oso dibergentea da eta aski kodifikatua dago —askotan gramatikalki konplexuagoa da... (Ferguson, 1959: 15).

Gainera, Fergusonen definizioaren arabera, literatura idaziaren corpus zabalena aldaera gainezarriaz idatzita dago. Jabekuntzari dagokionez, aldaera gainezarria hezkuntza formalaren bitartez egiten da, baina ez da erabiltzen eguneroko elkarrizketa arruntetarako.

Fergusonen definizioan, beraz, bederatzi aldagaik garrantzia dute:

a) *Funtzioa*. Diglosia kontzeptuaren osagai garrantzitsuen banaketa funtzionala da. Fergusonentzat, diglosia kasuetan hizkuntza baten bi bariedade nahiko ezberdin daude elkarren ondoan: *A* bariedadea eta *b* bariedadea (Altua eta baxua). Arabieraren kasuan, adibidez, *A* arabiera klasikoa izango litzateke eta *b* arabieraren eguneroko erabilera-multzoa, herri arabiar batetik bestera aldatzen dena. Hizkuntza komunitatean, banaketa funtzional bat egiten da *A* eta *b* artean: egoera batzuetan *A* bakarrik da egokia, eta beste batzuetan aldiz *b* da egokia. *A* bariedadea egoera formaletarako erabiltzen da (elizan, diskurtso politikoan, olertietan...). *b* bariedadea, aldiz, egoera informaletan eta egunerokotasunean erabiltzen da (familiar, morroiei aginduak emateko, lagunekin hitz egiteko...). Heziketari dagokionez, *A* bariedadea erabiltzen da eta liburuak bariedade honetan idatzita daude, baina klasean bertan irakasleak *b* erabili behar izaten du azalpenak emateko.

b) *Prestigioa*. *A* bariedadea *b* baino hobetzat hartzen da gizarte osoan; *A* ondo ezagutzen ez dutenek ere gauza bera pentsatzen dute.

c) *Tradizio literarioa*. Gizarte osoak onartzen duen tradizio literario idatzi handia du *A* bariedadeak.

d) *Ikaste prozesua*. *b* bariedadeak umeei hitz egiteko balio du eta eguneroko bizitzan erabiltzen den bariedadea da; inkontzienteki ikasten da. *A*, aldiz, gaineratua da: eskolan ikasitako bariedadea, hezkuntza formalaren bitartez eskuratua.

e) *Normalizazioa*. *A* aldaera barietate normalizatua da; berari buruz gramatika batzuk idatzi dira eta ikertua ere izan da. Bere alfabetoa eta bere norma ortografikoak finkatuta daude. *b* barietatearen kasuan, aldiz, ikerketa gutxi egin dira, eta hori logikoa da zeren eta normalean *A*-ren deformazioztat jotzen baita *b*.

f) *Egonkortasuna*. Fergusonentzat, diglosiaren egoera iraunkorra da. Bere ustez, diglosia kasu batzuek hainbat mendez iraun dute.

g) *Gramatika*. *A* eta *b* aldaerak hizkuntza bakar baten barietateak dira. Hala ere, Fergusonen arabera ezberdintasun batzuek izan behar dute *A* eta *b* gramatiken artean.

h) *Lexikoa*. Hiztegiaren zati gehiena konpartitua izan behar dute *A*-k eta *b*-k. Hala ere, hitz kultuak *A* aldaeran bakarrik aurkitzen dira eta, aitzitik, nekazaritzari edo sukaldeari buruzko hitz batzuk, adibidez, bakarrik *b* barietatean egon daitezke.

i) *Fonologia*. Berdina izan daiteke, edo ez.

Joshua Fishmanek garatu egin zuen Fergusonen diglosia kontzeptua, elebitasunaren eta diglosiaren arteko ezberdintasunak nabarmenduz. Fishmanentzat, elebitasuna psikologoen eta psikolinguisten ikerketa esparrua da; diglosia, aldiz, soziologoena eta soziolinguistena. Elebitasuna gizabakoari dagokio: hizkuntza bat baino gehiago erabiltzeko gaitasunari dagokio. Diglosia, aldiz, gizarteari dagokio: hizkuntza bat baino gehiagoren banaketa funtzionala gertatzen denean gizarte batean, diglosia dugu. Autore horren hitzetan:

el bilingüismo es esencialmente una caracterización de la versatilidad lingüística *individual*, mientras que la diglosia es una *caracterización de la ubicación social de las funciones* para diferentes lenguas o variedades (Fishman, *Sociología del lenguaje*, Madril, Cátedra, 1995: 129).

Fishmanen definizioan, bi barietate baino gehiago egon daitezke egoera diglosiko batean (bi, hiru...); eta, gainera, hizkuntza baten aldaerak ez ezik hizkuntza ezberdinak ere

aurkitu daitezke egoera diglosiko baten banaketa funtzionalan:

Mientras que un conjunto de conductas, actitudes y valores apoyaban y eran expresados en una lengua, otro conjunto de conductas, actitudes y valores eran expresados en la otra (Fishman, *op. cit.*, 1995: 120).

Fishmanentzat gizartean zabaldua dagoen elebitasunaren gradu indibiduala oso garrantzitsua da azterketa soziolinguistikoak egiteko garaian. Diglosiaren kasuen banaketa aldagai hori kontuan hartuta egiten du. Lau kasu ezberdintzen ditu Fishmanek:

- a) Diglosia eta elebitasun kasuak.
- b) Diglosia elebitasunik gabe.
- c) Elebitasuna diglosiarik gabe.
- d) Ez diglosiarik ezta elebitasunik ere.

Diglosia = gatazka?

Fergusonen eta Fishmanen definizioak kontuan hartuta (Fergusonen ondoren garrantzia izan zuten Gumperz edota Fasolden definizioek ere, baina artikulu honen eremutik kanpora gelditzen dira eta gure argumentaziorako ez dute ezer funtsezkorik aldatzen), nekez uler daiteke Euskal Herriko egunkarietan eta diskurtsoan diglosia kontzeptuaz egiten den erabilera. Gure testuinguruan, diskurtso horietan, egoera diglosiko bat justiziarik gabeko egoera da sarri: gainditu beharko litzatekeen egoera (ikus, adibidez, <http://lexikoaren behatokia.euskaltzaindia.net/cgi-bin/kontsulta.py>).

Euskal Herrian diglosiaren inguruan zabaldu den ikuspuntua ez da lehen ikusi dugun Ipar Amerikako eredu klasiko eta unibertsitario hori. Euskal Herrian diglosiaz hitz egiten denean, normalean erreferentzia egiten zaio katalanek kontzeptu horri buruz egin zuten definizioari. Definizio molde haren arabera, egoera diglosiko bat gatazkatsua da ezinbestean: hizkuntzen banaketa funtzionalak eta erre-

presentazionalak menperatze-fenomeno bat inplikatzeko; horregatik, haien aburuz, diglosiak bi irtenbide bakarrik izan ditzake: hizkuntza gutxiaren ordezkapena, edo hizkuntza gutxiaren normalizazioa. Beraien arabera, beraz, diglosiarekin akabatu egin behar da eta normalizazioa lortzeko hizkuntza-plangintzako prozesu bat abiatu behar da. Hizkuntza gatazkaren korrante horretan, aipatu behar diren autoren garrantzitsuenen artean, LL. V. Aracil, R. Ll. Ninyoles eta F. Vallverdú daude.

Eredu gatazkatsu horretan prestigioak eta hizkuntza irudikapenak leku handia hartzen dute. Gizartean banaketa funtzional hierarkizatua gertatzen bada hizkuntzen artean, egoera hori ezin da izan justua. Behe aldaera baino ez dakiten pertsonak egoera diglosikoa nozitzen dute, besteak baino gutxiago sentitzen dira. Batzuk menderatzaileak dira (*A* dakitenak) eta besteak minorizatuak, menderatuak (*b* baino ez dakitenak). Hizkuntza gutxitua baino ez dakitenak alienatuak dira, Bourdieuk aipatzen duen bezala: haien ekintzak menderatzaileen ikuspuntutik ikusten dituzte, adibidez, *b* hiztunarentzat bere hizkuntza ez da polita, *A* da polita eta egokia, prestigio handiagokoa. *A* erabiltzen duena *b* erabiltzen duena baino inteligenteagoa litzateke... Alienatuak, askotan, beraiek egiten dutena gutxiestera heltzen dira, beren burua mesprezatzera, gorrotatzera: auto-gorrotaren gatibu dira. Euskararen historian zehar horrelako adibideak asko dira eta arrazoiak ere anitz, baina ez ditugu hemen garatuko.

Diglosia kontzeptu giltzarria: zergatik?

Lehen ikusi dugunez, Fergusonek edo Fishmanek egoera diglosikoaren definizio deskriptiboa egin duten bitartean, eredu gatazkatsuen jarraitzaileek deskribapena balioez osatzen dute: egoera diglosikoa nonbaitetik dator, bere arrazoiak baditu, egoera injustua da eta aldatu egin daiteke hizkuntza-plangintzaren bitartez. Diglosiaren kontzeptuaren inguruan dagoen karga emozionala, seguruenik, bi ikus-

puntu ezberdin horietatik dator partez. Hasiera batean bi ikuspuntu horien arteko aldea txikia dela dirudi, baina benetan handia da, eta horregatik da hain giltzarria diglosia kontzeptua.

Ikusi dugun moduan, eredu gatazkatsua arabera diglosiarekin bukatu egin behar da *b* hiztunen alienazioarekin bukatzeko, hizkuntzari etorkizuna ziurtatzeko eta gizarte egoera orekatu eta justu batean bizitzeko. Plangintzaren, normalkuntzaren bitartez egin behar da hori. Gurean eta hemengo gizarte diskurtsoan zabalduenik dagoen ikuspuntuaren arabera, beraz, euskarari etorkizuna bermatzeko diglosiarekin bukatu egin behar da.

Fishmanen ereduaren arabera, eta bere deskribapen praktikoen arabera, egoera diglosikoak egonkorak izan daitezke. Berez, kontzeptu horren definizioaren ezaugarria iraupena da (gutxienez hiru belaunaldiz iraun behar du egoera batek, diglosikoa izateko) eta Reversing Language Shift ereduaren hizkuntzen arteko banaketa sozio-funtzionalean oinarritzen da. Alegia, eredu horren arabera, hizkuntza bat baino gehiago dagoen testuinguru batean, bi hizkuntzen iraupena ziurtatzeko banaketa sozio-funtzionala derrigorrezkoa da. Fishmanek bere eredu garatu egin izan du gizartearen aldaketan arabera. RLSren lehen bertsioa 90eko hamarkadaren hasierakoa da, 2001ean eguneratu zuen eta hizkuntza txikiek globalizazioaren etorkizunean izango dituzten erronkak azpimarratu zituen.

Hobeto ulertzen da, beraz, diglosiaren inguruan dagoen eztabaidaren garrantzia: batzuen arabera hizkuntza-plangintzak norabide bat hartu behar du eta besteen arabera oso norabide diferentea. Ez gara hemen epaitzen hasiko bi ereduetatik zeinek duen arrazoi gehien eta zeinek gutxien: artikulua hasieran aipatu denez, hemen plazaratzen dena gogoetarako proposamena da, besterik gabe. Garbi dagoena zera da: lehen zaila bazen ere, gaur egun eta etorkizunean ezinezkoa dirudi gizarte elebakar bat benetako errealitatean irudikatzea.

2010eko datu demolinguistikoak: Euskal Herriko egoera... diglosikoa ote?

Ohikoa da, hemendik eta handik, Euskal Herriko egoera diglosikoa gainditu egin behar dela entzutea edo irakurtzea. Baina diglosikoa al da Euskal Herriko egoera?

Aurreko bi definizioak («klasikoa» eta «gatazkatsua») kontuan hartuta ere, zaila dirudi galderari bat-bateko erantzun zorrotza ematea. Euskal Herriaren egoera soziolinguistikoa, bere egoera soziala eta politikoa bezala, anitza da, eta kasu bakoitzeko hausnarketa egin beharko litzateke. Hala ere, Fergusonen eredu kontuan hartuta ez dirudi gaurko EHko egoera diglosikoa denik. Lehen aipatutako ezaugarri guztien artean bi dirudite funtsezkoak: iraupena, eta kasu honetan oso aldakorra da gaur egun EHko egoera soziolinguistikoa, aldaketa garaian bizi baikara; bigarrena hizkuntzen arteko banaketa soziofuntzionala da, eta kasu honetan ere ezin da esan EHko toki guztietan banaketa zorrotzik dagoenik, bereziki *A* hizkuntza oso sartuta dagoelako teoriko-ki *b* hizkuntzari dagozkion eremuetan, ez esateko hor ere nagusi dela. Definizioaren beste aldagaiak aztertzen baditugu ere ikusiko dugu nola EHko egoera ez den diglosikoa, ez erabatekoa behintzat. Noski, eremu geografikoen arabera aldaketa handiak daude, lehen aipatu moduan.

Diglosiaren eredu «gatazkatsua» kontuan hartuta ere zaila dirudi aho batez euskararen/euskaldunen egoera diglosikoa dela baieztatzea. Auto-gorrotoa eta barne-alienazioa oraindik hiztun askok nozitzen badu ere, euskarari prestigio teoriko bat onartzen zaio. Adibidez, Eusko Jaurlaritzak kale-ratu berri duen «Euskara: erabilera, jarrerak, politikak» (2011) txostenaren arabera (EAERI buruzko datuak dira), inkestaren %82ren arabera euskara desagertzea arazo bat litzateke, eta %86rentzat hizkuntza guztiek garrantzi bera dute. Alienazioa kontzeptuarekin, gainera, kontuz ibili behar da, kontzeptu horren atzean suposatzen baita norbaitek errealitateari buruz duen diskurtsoa benetakoa dela, berak

duela arrazoia eta besteek ez badute berdin ikusten alienatuak direlako dela. Alienazioaren funtzionamendua askoz konplexuagoa da, eta alienazioa baliatuz ez dugu erori behar eztabaida paternalista batean, zibilizazio vs barbaroi kasuarekin gertatu den moduan.

Euskal Herrian diglosia gainditu behar dela defenditzen denean, kontuz ibili behar da, eta ondo prestatu behar da norberaren argumentazioa. Izan ere, historiari so egiten ez badiogu, azken datu demolinguitikoak erabiliz eta laburpen teoriko-soziolinguitikoak eginez, euskararen kontra egiteko arriskua dago. Ikusi, adibidez, UPNren diskurtsoa hizkuntzei buruz, Pegenauteren garaian. Oinarri teoriko sendorik gabe, soziolinguitikaren oinarritzko kontzeptu desitxuratu batzuk erabili ziren eskubide linguitiko batzuk murrizteko. Kontuz ibili behar da: kontzeptu soziolinguitikoak ondo landu behar dira; horien laburpenik ez da egin behar. Bestela, datu demolinguitikoak erabiliz, zer ondorio atera liteke EHren egoera soziolinguitikoaz (eta diglosikoaz)? Eusko Jaurlaritzaren EAeri buruzko azken datuen arabera («Euskara: erabilera, jarrerak, politikak», 2011), euskara gaztelania baino gehiago erabiltzen dutela adierazten du inkestatuen %17k familia giroan, %13k lagun artean eta %21ek lanean edo ikasketa lekuan. Nork bere iritzia izango du, gainera, seguruenik, «ikasketa lekua» «lanarekin» nahastu izanak laburpen itsusiak egiteko aukera emango dio hainbati, baina guri hausnartzeko, diglosiaz eta plangintzaren etorkizunaz hausnartzeko, balio izan behar digu.¶

1. Eskerrik beroenak eman nahi dizkiot Mikel Zalbideri artikulua honen irakurketa egin duenean egindako oharrengatik.

Wiki-wiki blues

Badirudi komunikazioaren esparruan azken urteotan egon den iraultzan —masa komunikaziotik masa autokomunikaziora pasatu gara, Castellsek dioenez—, Internet fenomenoaren epizentroa izan duen aldaketa azeleratu horretan osagai kontrakulturalak nolabaiteko garrantzia izan duela: funtsezkoak izan diren berrikuntza teknologikoak AEBetan ezagutu dira gehienbat eta bertako konplexu industrial-militarrak gidatu eta finantzatu ditu; baina garapen horren protagonistak Ipar Amerikan, beste leku askotan bezala, pasa den mendeko 60ko hamarkadatik aurrera loratu zen giro kontrakultural horietan hezi ziren eta Silicon Valley bezalako berrikuntza guneetan ezagutu den giroak asko zor dio kontrakultura horrek sortarazitako bizimodu eredu informal eta erlaxatuari. Tira, hori diogu oraindik Theodore Roszak historialariak proposaturiko kontzeptu hori —kontrakultura, kultura eta bizimodu ofizialari kontra egiten jaio eta garatu den eredu apurtzailea— oraindik baliagarria bada, sikiera aldaketa sozialak abiadura azkarra hartzen duen momentu batzuk azaltzen saiatzeko.

Demagun erreberberazio kontrakultural horrek balio deza-keela «wiki» bezalako hitz informal eta *guaiek* daukaten arrakasta azaltzeko. Informazioa partekatzen denean «wiki» praktikatzen da, berdin lan talde batek wiki bat sortzen badu kide bakoitzak sortarazten dituen edukiak komunean jartzeko, berdin entziklopedia birtual, horizontal eta komunitarioa sortzen bada (horra, euskaraz ere jadanik hamar urte martxan dagoen wikipedia ezaguna), eta berdin ere nazioarteko diplomaziaren sekretu (ia) guztiak sarean denon eskuragarri eta irakurgai jartzen dituen plataforma, Wikileaks izenekoa.

Ziurrenik kutsu kontrakultural horrengatik ere ematen da honako fenomenoen inguruan ohikoa den militantzia eta entusiasmo onberaren uholdea: euskarazko wikipedia ez da proiektu txalogarri bat, euskal komunitate zientifikoaren babesa eta esker ona merezi duena, ez. Euskarazko wikipedia proiektua da, maiuskulaz eta adorazioz idazten den egitasmo ezinbestekoa, komunitate horren erabateko engaiamendua eskatzen duena, gure hizkuntza hilda ez dagoen seinalerik argiena eta bla, bla, bla..., ziur aski lerrook irakurtzen dituenak ezagutu du horren inguruko e-posta zaparradaren bat.

Eta Wikileaks-en filtrazioak ere iraultza erabatekoa dira, ezer ez da berdin izango hori eta gero eta horrelako diskurtso itogarriak bukaerarik ez zuela izango ematen zuen orain hilabete batzuk, baldin eta errealtateak —beherago aipatuko ditugun kontu erreala batzuk, zehazki— nolabaiteko plantoa eragin izan ez balu, behintzat.

Eta egia da kontu zikin eta garbi, barregarri eta negargarri, artegarri eta lasagarri batzuk azaleratu dituztela filtraziook, eta egia da prentsa idatziaren balizko hondamendiaren aurrean nolabaiteko esperantza piztu dutela sektoreko handien artean. Egia da ere begi bistan geratu dela boteretsuen maila motza, euren epe laburretik aparte pentsatzeko ezintasuna; faltsukeria eta saldukeria handiak, zenbait delitu eta batez ere etikari eta estetikari egindako iseka gorrotagarriak.

Egia da zenbait hantuste kolokan jarri direla munduan filtrazioei esker; egia da hurrengo urteetan nazioarteko diplomaziak apur bat garbiago jokatu beharko duela; egia da, finean, neoliberalismoari, esanez behintzat, hain maitea zaion Hayek-en aldarrikapen hori, *gizarte irekia* alegia, hurbilago dagoela dirudiela, Wikileaks-er esker. Baina egia da ere ez dugula benetan gauza berririk jakin, gutxi gorabehera denok susmatzen eta, finean, jakiten genuena gertatzen dela nazioarteko eszenatokietan eta berorien atzealdeetan, konspirazio teoriaren kontakizun paranoikoenak ere apaltzen dira normaltasun likits, ilun eta triste baten agerian.

Emozioak nahi dituenak, James Ellroy-ren nobelak irakur ditzala, non, portzierto, Julian Assange-ren gona kontuak ere nahiko *light* geratzen baitira idazle kaliforniarraren irudipen obsesiboaren parean.

Dena den, ez gaitezen friboloak izan. Assangeren gona kontu horien atzean delitu larriak egon daitezke, Suediako legearen arabera; eta legearen nolabaiteko berrikuntza horiek aurrerakoiak eta beharrezkoak izan daitezke, emakumeen kontrako bortxa gero eta zehatzago ikertu eta borrokatzean. Bere erakundearen misioaz hain harro badago, zergatik ez du dimisioa aurkezten, auzi horiek konpondu bitartean?

Tunisiar gabona

Wikileaksen filtrazioen ondorioztat aurkeztu da zenbait arabiar herrialdetan urte berriarekin batera ezagutu den oldarraldi herritar itzela. Batez ere gazteek gidatua, Tunisia eta Egiptoko gizarte zibila herri horietan dauden gobernu autoritarioen kontra altxatu da, eta beste zenbait herrialdeetan, hala nola Marokon, Libian, Sirian etab., gobernariak mugitu dira kutsaduraren beldur. Lerrook idazterakoan ez dago argi oraindik nola bukatuko den oldarraldi hori, baina analista asko 1989an Ekialdeko Europan gertaturikoarekin konparatzen ari dira, eta, agian, denborarekin 1968ko errebolta mundiala ere sartu beharko da ekuazioan orain gertatzen ari dena ulertzen saiatzeko.

Gorago aipatu ditugun *teknoliluratu* batzuek pozteko moti-boa eduki zuten Tunisiako errebolta hasi zenean. «Ziber-eraso bat egon da eta Tunisiako gobernuaren web guztiak itxi behar izan dituzte», kontatzen zuten hura sekulakoa izango bailitzan, ez soilik mundu birtualean, mundu errealean ere. Gero benetako errebolta etorri zen —jadanik aurretiaz egon zen norbere burua erre zuena, egoera ekonomiko-politiko itogarriagatik protestatzeko—, eta jendeak betikoa egin zuen, bere gorputzak jarri zituen tanke eta armen aurrean, norbe-

re burua boterearen kontra biluztuz erakusten baitu hobekien boterearen biluztasuna, legitimotasunik eza. Horixe izan da jendeak beti erreboltetan egin izan duena eta hori egin du orain. Zenbait gobernu erori da eta ikusiko dugu zer gertatzen den hurrengo hilabetetan. Dena den, ikusten denez, errebolta horiek molde zahar-berrikoak dira, Argentinan gertatu bezala «denak doazela» planteatzen du botere politikoaren aurrean eta ez du alternatibarik bultzatzen. Badirudi Argentinan, Madrilan 2004ko martxoaren 11-14 bitartean, orain arabiar herrialdeetan, jendetzak —Hardt, Negri, Virno eta oro har neo-autonomista guztiak ematen dioten zentzuan— bere mugimendu telurikoa egiten duela, dena hankaz gora jarri eta gero... gerokoa. Izan ere «kontra-boterearen arazoa izaten da, boterearen mimetismoz kutsatzen dela», dio Sarrik, letra txikian, bere azken obra handi-handian.

Esan nahi dugu nahiko ados gaudela Charles Tilly-k —XX. mendean egon den gizarte mugimenduen soziologia, politika eta historiaren ikerle finenetakoa— bere hilondoko obran esaten duenarekin, teknologia berrien garrantzia ez dela puztu behar mugimendu horien bideak aztertzerakoan. Borroka politikoen betiko mekanismo/prozedura batzuk, korreduria, zertifikazioa, azkarrago edota ziurrago egin daitezke gaur egungo teknologia komunikatiboek esker; baina funtsean jendeak beti zabaldu ditu albisteak, deialdiak eta aldarrikapenak, hala edo hola. Orain Facebookez eta lehen irratiz eta lehenago astoz herririk herri zebilen buhamearen bidez. Baina boterea biluzik agertzen da emakume beltz bat zurientzako autobus-eserlekuan esertzen denean, pragatar ikasle batek alkandora tankeen aurrean zabaltzen duenean, edota euskal intsumiso batek «ni soldaduskara ez noa» esaten duenean.

Izan ere, egunotako arabiar oldarraldiaren funtsezko arrazoiak ulertzeko ez dago buelta asko eman beharrik: piramide demografiko oso gaztea; ekonomia ahulak eta monopolistikoak —petrolio kasu batzuetan eta oso esku gutxitan kontrolatua, nekazaritza industrialak multinazionalak kon-

trolatua eta turismoa—; gobernu autoritarioak eta fosilizatuak, islamismo erradikalari galga eragiten ziotelako (edo) AEB eta Europako gobernuen babes ziuertatua. Bertako jende gazteak topatzen zuen irtenbide bakarra, alde egitea; alegia, batez ere herrialde zentraleri eragiten dien krisi ekonomikoak oztopatu duenean egoerak eztanda egin du. Analista askok esaten zuen egoera aspaldiko partez lehertzekotan zegoela halako lekuetan. Baina badirudi, finantzen burbuilarekin gertatu bezala, inork ez zuela hori ikusi edo sine-tsi nahi, erosoago egoten zela kontuotan pentsatu gabe. Orain burbuila autoritarioak eztanda egin du eta, sikiera hila-bete batzuetan, geroa zabalik topatuko dute arabiar herrialdeetako gizarte zibilek. Eskualde horretan dagoen beste herrialde berezi horri, Israeli, horrek nola eragingo dion, epe ertainean, ikuskizun.

Dena den, badaude gertaera horietan pare bat kontu bitxi: baga, Egipton, Mubaraken erregimenaren aldeko kontra-mugimenduak batez ere turismoaren inguruan bizi diren sektoreetatik etorri dira; biga, lurrikara handiena hain zuzen ere turismoan oinarria duen Tunisian gertatu da: aspaldian, afroamerikar jazzman bat, Dizzy Gillespie, egon omen zen Tunisiako paradisuan eta *A Night in Tunisia* be-boparen kanta-ikurra konposatu zuen; baina tunisiar gabona ezagutu duena Michelle Alliot-Marie izan da. Euskal Herriko politikagintzan hain esanguratsua izan den lapurtar dama galanta ataka larria pasatzen ari da tunisiar *liaisons* lanjerosak maneiatzen ez jakiteagatik.

Neskatxa txinatar gehiagorik ez

Eta, noski, Europatik nola begiratu diogun arabiarren matxinadari, islamismo fanatikorik gabekoa izan zitekeela ezin sinetsiz... hori orientalismoa da; Edward Said-ek salatu zuen moduan, ezin dugu pentsatu ekialdeko jendearengan gu baino primitiboagoak, edo ezjakintsuagoak, edo zitalagoak, direla pentsatu gabe. Halako begiradaz ekin diogu askotan

ekialde urruneko errealtateari erreparatzean. Horregatik apenas ez zaio erreparatu gurean Txinako Alderdi Komunistak azken kongresuan hartutako erabaki garrantzitsu bati: seme bakarraren politika bukatu da, hemendik aurrera txinatarrek era normalagoan izango dituzte seme-alabak. Autogenozidiora hurbiltzen ari zen gertatzen ari zena: Txinako lurralde batzuetan, Iparraldean gehienbat, haur-feminizidiorako joera kultural handia zegoen —populazio txikia mantentzeko baliabide ezaguna—, eta Alderdiak bere garai autoritario eta planifikatzaileenean seme-alaba bakarraren politika indarrean jarri zuen, populazioa lar ez haztearren. Ondorioa: seme nahikotxo eta alaba gutxi, eta gainera neskatxen esportazioa.

Ekonomikoki mundu mailan paper nagusia jokatu nahi duen herrialde batentzat suizidioa izan zitekeen politika horiekin segitzea, eta kito esan diote. Gurean ere igarriko da. David Bowiek *China Girl* kanta ederra argitaratu zuen garaian hasi zen Euskal Herrian antisorgailuen erabilera masibo eta libertarioa. Dударik ez medikuntzaren aurrerapen horrek eragin handia izan duela emakumeen askapen prozesuetan, beno, gizakion askapen prozesuetan, hobeki esanda. Baina belaunaldi batzuegan antzutasun arazo larriak ekarri ditu ere. Txinatar begitako zenbat neskatxa eder ikusten dira gaur gure eskola eta parkeetan! Askok eta askok Nahia dute izena, edo Idoia, edo Irene, edo Violeta, berdina. Kontua da errepikatuko ez den irudia osatzen dutela. Gure arazo demografikoak hemen konpondu beharko ditugu, horrenbeste inport gabe.¶